

AEMS

Applied Economics, Management and Social Sciences
Vol .1 No.2 (May - August 2024)

ปีที่ 1 ฉบับที่ 2 (พฤษภาคม - สิงหาคม 2567)

ISSN 3027-8449 (Online)

Editor-in-chief

Assoc. Prof. Dr. Dusanee Kesavayuth, Kasetsart University, Thailand

Associate Editor

Prof. Dr. Poomthan Rangakulnuwat, Kasetsart University, Thailand

Asst. Prof. Dr. Nopasom Sinphurmsukskul, Kasetsart University, Thailand

Asst. Prof. Dr. Thanaporn Athipanyakul, Kasetsart University, Thailand

Editorial Team

Asst. Prof. Dr. Prayoon Saengsai, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Asst. Prof. Dr. Sukit Kanjina, Chiang Mai University

Asst. Prof. Dr. Keeratiporn Jutaviriya, Khon Kaen University

Asst. Prof. Dr. Ong-art Chanprasitchai, Mahasarakham University

Assoc. Prof. Dr. Kiattisak Suklueang, Mahachulalongkornrajavidyalaya University

Asst. Prof. Dr. Krittaya Na Nongkhai, Kasetsart University

Dr. Wuttinun Kaewjungate, Kasetsart University

Dr. Nattanicha Chairassamee, Kasetsart University

Asst. Prof. Dr. Phimphorn Sowawattanaku, Kasetsart University

Assoc. Prof. Dr. Kulapa Kuldilok, Kasetsart University

Applied Economics, Management and Social Sciences

Center for Applied Economics Research, Faculty of Economics,
Kasetsart University, Bangkok, 10900, Thailand

Email: aems.eco@ku.th

Website: Applied Economics, Management and Social Sciences

บทบรรณาธิการ

Applied Economics, Management and Social Science (AEMS) ได้จัดพิมพ์ขึ้นโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อเผยแพร่ผลงานวิชาการ ผลงานวิจัย และแลกเปลี่ยนแนวคิด ความรู้ ความก้าวหน้าใหม่ ด้านเศรษฐศาสตร์ บริหารธุรกิจ และสังคมศาสตร์ ในการนี้วารสารหวังจะเพิ่มพื้นที่ให้กับ นิสิต นักศึกษา นักวิชาการ และนักคิด วิเคราะห์ทั้งภาครัฐ และเอกชน ได้มีพื้นที่เผยแพร่องค์ความรู้ และแนวคิดใหม่ ในสายสังคมศาสตร์ เศรษฐศาสตร์ และบริหารธุรกิจ โดยบทความได้ผ่านการพิจารณากรองจากผู้ทรงคุณวุฒิในสาขาวิชาที่เกี่ยวข้องจากหลายสถาบันการศึกษา

สำหรับฉบับที่สอง พฤษภาคม – สิงหาคม 2567 (Vol.1, Issue 2) มีบทความที่ได้รับการพิจารณาตีพิมพ์ เผยแพร่รวมทั้งสิ้น 5 บทความ โดยมีทั้งบทความวิจัยและบทความวิชาการจากหลากหลายสาขาวิชา ซึ่งบทความทั้งหมดนี้สะท้อนถึงความหลากหลายทางวิชาการและประเด็นปัญหาที่สำคัญในยุคปัจจุบันจากหลากหลายสาขาวิชา ดังนี้:

- 1) อิทธิพลของภูมิศาสตร์เศรษฐกิจต่อการสร้างความสัมพันธ์และการตั้งถิ่นฐานของคูรัก : กรณีศึกษาพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น
- 2) ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอบุญ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช
- 3) แนวทางการจัดการขยะมูลฝอย กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น
- 4) การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม: กรณีศึกษากลุ่มสตรีทอผ้า บ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสักระภูมิ จังหวัดสุรินทร์
- 5) ญาณวิทยากับการศึกษาทางสังคมศาสตร์

กองบรรณาธิการวารสาร AEMS จึงหวังเป็นอย่างยิ่งว่า วารสารฉบับนี้จะเป็นเวทีทางวิชาการ ที่จะกระตุ้นความคิดและการแลกเปลี่ยนเรียนรู้ของนักวิจัย นักวิชาการและผู้อ่านทุกท่าน ทั้งนี้เพื่อการมีส่วนร่วมในสร้างสรรค์ความคิดหรือต่อยอดความคิด เผยแพร่องค์ความรู้ และนวัตกรรมใหม่ๆ เพื่อให้ผู้อ่านสามารถก้าวทันโลกและทันความเปลี่ยนแปลง กองบรรณาธิการขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิ ผู้เขียนบทความทุกท่าน และผู้อ่าน ที่มีส่วนร่วมในการพัฒนาคุณภาพและมาตรฐานของวารสาร AEMS ต่อไป

พบกันใหม่ฉบับหน้า

รองศาสตราจารย์ ดร.ดุชนี เกศวายุธ
บรรณาธิการ

สารบัญ

บทบรรณาธิการ	i
สารบัญ	ii
อิทธิพลของภูมิศาสตร์เศรษฐกิจต่อการสร้างความสัมพันธ์และการตั้งถิ่นฐานของคู่รัก: กรณีศึกษาพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น	1-12
กิตติพงษ์ ดีสี, ญาณิศา ภูทองแหลม, พรทิศา สารพล, สิริดา ปัตถิ, ธนะเมษฐ์ จิรัชตะสิริ, กฤษณะ ทาทอง, เดชาธร สมสวัสดิ์, ธนา จันทร์ประชู	
ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอบุญ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช	13-20
ธิดารัตน์ แซ่อ้อย, ภัทรพร ฤทธิชัย, เดโช แชน้ำแก้ว, พงศ์ประสิทธิ์ อ่อนจันทร์, สุธิรา ชัยรักษา เงินถาวร	
แนวทางการจัดการขยะมูลฝอย กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น	21-28
ชนัญธิดา ชัยอำมาตย์, ภคนันท์ สุทธิประภา	
การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม : กรณีศึกษากลุ่มสตรีทอผ้า บ้านลำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสัขรภูมิ จังหวัดสุรินทร์	29-40
พรพริณ แสงแสน, ภัทรพร วีระนาคินทร์	
ญาณวิทยากับการศึกษาทางสังคมศาสตร์	41-56
ปรีชา บุตรรัตน์	
นโยบายของวารสาร (Journal Policies)	

The Influence of Geo-economics on the Formation of Romantic Relationships and Settlement Decisions of Couples: A Case Study of the Area Surrounding Khon Kaen University

Kittipong Deesee¹ Yanisa Phuthonglaem¹ Pornthita Saraphol¹ Sirida Pattapi¹
Thanameth Jiratchatasiri¹ Krisna Thathong^{1*} Dechathorn Somsawat¹
and Thana Chanprachu¹

¹Department of Social Studies, Faculty of Education, Khon Kaen University, Thailand

*Corresponding author: kritsana.th@kkumail.com

Abstract

This study investigates the geo-economic mechanisms conducive to the formation of romantic relationships and explains how the economic landscape around Khon Kaen University influences couples' decisions to settle and start families. Employing a qualitative methodology, data were gathered via in-depth interviews with experts and local couples, supplemented by documentary analysis. The findings indicate a distinct mechanism for relationship formation: the area's economic and occupational diversity first acts as a social magnet, drawing in a working-age demographic and fostering opportunities for interaction. This process is then accelerated by modern communication infrastructure, especially online platforms, which act as a catalyst for transforming initial encounters into deeper connections. Finally, the region's inherent income stability and quality of life provide the essential foundation, giving individuals the material and psychological readiness to commit to a serious relationship. In terms of settlement decisions, couples were found to engage in a holistic assessment of the area's potential rather than considering geo-economic factors discretely. Secure career prospects function as the primary anchor, which is, in turn, reinforced by a high quality of life derived from accessible public utilities and services. Together, these elements project a tangible vision of a secure future, fostering the confidence required for couples to make the ultimate decision to establish roots and build a family.

Keywords: Economic Geography, Romantic Relationships, Settlement Decision, Khon Kaen University Community

อิทธิพลของภูมิศาสตร์เศรษฐกิจต่อการสร้างความสัมพันธ์และการตั้งถิ่นฐานของคู่รัก: กรณีศึกษาพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น

กิตติพงษ์ ดีสี¹ ญาณิศา ภูทองแหลม¹ พรทิศา สารพล¹ สิริดา ปัตถิ¹ ธนะเมษฐ์ จิรัชตะสิริ¹

กฤษณะ ทาทอง^{1*} เดชาธร สมสวัสดิ์¹ และ ธนา จันทรประชู¹

¹สาขาวิชาสังคมศึกษา คณะศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประเทศไทย

*Corresponding author: kritsana.th@kkuemail.com

บทคัดย่อ

งานวิจัยฉบับนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลไกของปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รัก และอธิบายอิทธิพลของภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่นที่ส่งผลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งถิ่นฐานเพื่อสร้างครอบครัวของคู่รัก การวิจัยใช้ระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึกกับกลุ่มผู้เชี่ยวชาญและกลุ่มคู่รักที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ศึกษาร่วมกับการวิเคราะห์เอกสาร ผลการศึกษาชี้ให้เห็นถึงกลไกการสร้างความหลากหลายทางเศรษฐกิจและการประกอบอาชีพ ได้ทำหน้าที่เป็นแม่เหล็กดึงดูดประชากรวัยทำงานเข้ามาในพื้นที่ สร้างโอกาสทางสังคมให้ผู้คนได้พบปะกัน ในขณะที่โครงสร้างพื้นฐานด้านการสื่อสารที่ทันสมัย โดยเฉพาะแพลตฟอร์มออนไลน์ได้ทำหน้าที่เป็นตัวเร่งให้ปฏิสัมพันธ์สามารถพัฒนาไปสู่ความสัมพันธ์ที่ลึกซึ้งได้อย่างรวดเร็ว ท้ายที่สุดความมั่นคงทางรายได้และคุณภาพชีวิตที่เกิดขึ้นในพื้นที่ ได้กลายเป็นปัจจัยสนับสนุนสำคัญที่ทำให้บุคคลมีความพร้อมทั้งทางทรัพยากรและจิตใจในการสานต่อความสัมพันธ์อย่างจริงจัง สำหรับการตัดสินใจตั้งถิ่นฐาน พบว่า คู่รักไม่ได้พิจารณาปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจแบบแยกส่วน แต่เป็นการประเมินศักยภาพของพื้นที่แบบองค์รวม ซึ่งมีโอกาสทางอาชีพที่มั่นคงที่เปรียบเสมือนสมอหลักที่เหนี่ยวรั้งคู่รักไว้ เสริมด้วยคุณภาพชีวิตที่ดีอันเกิดจากความสะดวกสบายในการเข้าถึงสาธารณูปโภคและบริการต่าง ๆ ปัจจัยเหล่านี้ประกอบกันขึ้นเป็นภาพอนาคตที่ชัดเจน ทำให้คู่รักเกิดความเชื่อมั่นในความมั่นคงระยะยาวและตัดสินใจลงหลักปักฐานเพื่อสร้างครอบครัวในที่สุด

คำสำคัญ: ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ, ความสัมพันธ์คู่รัก, การตั้งถิ่นฐาน, ชุมชนรอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น

© 2024 A-EMS: Applied Economics, Management and Social Sciences

บทนำ

พื้นที่ทางภูมิศาสตร์ถูกมองว่าเป็นมากกว่าเพียงฉากหลังทางกายภาพ หากแต่เป็นโครงสร้างที่มีชีวิตชีวาซึ่งมีอิทธิพลต่อการประกอบสร้างประสบการณ์ การปฏิสัมพันธ์ทางสังคม และการตัดสินใจที่สำคัญในชีวิตมนุษย์ (Tuan, 1977) ในบริบทของประเทศไทยร่วมสมัย พื้นที่รอบเมืองมหาวิทยาลัย (University Town) อย่างเช่น มหาวิทยาลัยขอนแก่น ได้กลายเป็นตัวอย่างที่ชัดเจนของพื้นที่ที่มีพลวัตสูง ทำหน้าที่เสมือนศูนย์กลางการเติบโต (Growth Pole) ของภูมิภาค (Perroux, 1950) การเป็นศูนย์รวมของทุนมนุษย์ชั้นนำ การลงทุนทางเศรษฐกิจ และนวัตกรรมทางเทคโนโลยี ได้ก่อให้เกิดภูมิทัศน์ทางเศรษฐกิจและสังคม (Socio-economic Landscape) ที่มีลักษณะเฉพาะ ซึ่งส่งอิทธิพลอย่างลึกซึ้งต่อวิถีชีวิตและเส้นทางชีวิตของผู้คนที่อาศัยอยู่ในบริเวณนั้น

สำหรับพื้นที่โดยรอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น (มข.) ภูมิทัศน์ดังกล่าวได้ก่อให้เกิดระบบนิเวศทางเศรษฐกิจและสังคมที่มีลักษณะเฉพาะและเป็นรูปธรรมอย่างยิ่ง ในฐานะศูนย์กลางทางการศึกษาและการแพทย์ของภาคตะวันออกเฉียงเหนือ มข. ได้ดึงดูดประชากรคุณภาพสูงทั้งนักศึกษา บุคลากรทางการศึกษา และบุคลากรทางการแพทย์ ก่อให้เกิดเศรษฐกิจที่พึ่งพาภมมหาวิทยาลัยโดยตรงและสร้าง โครงสร้างแห่งโอกาสที่ชัดเจน ประการแรกคือ โอกาสในการประกอบอาชีพที่หลากหลาย ซึ่งไม่ได้จำกัดอยู่แค่ภายในมหาวิทยาลัย แต่ขยายไปสู่ธุรกิจบริการ

ร้านอาหาร ร้านกาแฟ และธุรกิจสร้างสรรค์จำนวนมากที่เกิดขึ้น เพื่อตอบสนองวิถีชีวิตของคนรุ่นใหม่ ทำให้พื้นที่นี้เป็นพื้นที่แห่งการพบปะที่สำคัญ (Space of Encounter) ที่ซึ่งเครือข่ายทางสังคมทั้งแบบเป็นทางการและไม่เป็นทางการถูกถักทอขึ้น (Granovetter, 1973) ประการที่สอง คือ ความพร้อมของสาธารณูปโภคที่สมบูรณ์ ทั้งในมิติทางกายภาพและดิจิทัล โดยเฉพาะการเข้าถึงอินเทอร์เน็ตความเร็วสูงที่เปลี่ยนพื้นที่ให้กลายเป็นพื้นที่ลูกผสมเอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์ทั้งในโลกออนไลน์ (Online) และออฟไลน์ (Offline) ประการสุดท้าย คือ ลักษณะทางประชากรที่เป็นพื้นที่แห่งการเปลี่ยนผ่าน (Transitional Space) ซึ่งเต็มไปด้วยคนหนุ่มสาวในวัยที่กำลังเปลี่ยนจากสถานะนักศึกษาสู่คนทำงานและจากสถานะโสดสู่การมีคู่รัก ทำให้พื้นที่นี้เป็นเสมือนห้องปฏิบัติการที่มีชีวิต สำหรับการแสวงหาความสัมพันธ์และการพิจารณาตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นอย่างเข้มข้น

อย่างไรก็ตาม การอธิบายว่าโครงสร้างแห่งโอกาสและระบบนิเวศอันเป็นเอกลักษณ์ของพื้นที่รอบ มข. นี้สามารถแปรเปลี่ยนเป็นการตัดสินใจส่วนบุคคลที่ละเอียดอ่อนอย่าง “การเลือกคู่รัก” และ “การตั้งถิ่นฐาน” ได้อย่างไรนั้น จำเป็นต้องอาศัยกรอบทฤษฎีที่สามารถสอดเข้าไปในกลไกทางจิตวิทยาและแรงจูงใจของมนุษย์ได้ ณ จุดนี้เองที่ ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการ (Hierarchy of Needs Theory) ของ อับราฮัม มาสโลว์ (Maslow, 1943) เข้ามามีบทบาทสำคัญในฐานะเครื่องมือวิเคราะห์ที่ทรงพลัง ทฤษฎีนี้เสนอว่าแรงจูงใจของมนุษย์ถูกขับเคลื่อนเป็นลำดับขั้น การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ในพื้นที่ศึกษานี้จึงต้องพิจารณาว่า ภูมิทัศน์ทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจนั้น ทำหน้าที่ตอบสนองและเติมเต็มความต้องการของมนุษย์ในแต่ละลำดับขั้นได้อย่างไร

ความต้องการของมนุษย์นั้น กล่าวได้ว่าเป็นสิ่งที่ไม่สามารถจำกัดปริมาณได้เด่นชัด ว่าความต้องการของมนุษย์แต่ละคนนั้นมีอยู่มากน้อยเพียงใด มีขีดจำกัดอยู่ที่จุดไหน ซึ่งมนุษย์ทุกคนนั้นล้วนมีความต้องการปัจจัยต่างๆ มาตอบสนองซึ่งความต้องการของตนเองที่มีอยู่ในการดำเนินชีวิตเป็นปกติ และมนุษย์นั้นล้วนที่จะเพียรพยายามทำทุกวิถีทางในอันที่จะให้บรรลุความต้องการที่ละชั้นเรื่อย ๆ ไปตามขีดความต้องการที่มีอยู่อย่างไม่จำกัดและหลากหลาย ความต้องการของมนุษย์ที่ลักษณะเป็นลำดับขั้นในการดำเนินชีวิตนี้นั้นถูกกล่าวว่า เมื่อมนุษย์ได้รับการตอบสนองความต้องการในขั้นหนึ่งแล้วมนุษย์ก็จะเกิดความต้องการในขั้นถัดไปเรื่อย ๆ ตามลำดับความต้องการในขั้นต่ำกว่าไปสู่ขั้นที่สูงกว่า ตั้งแต่ความต้องการพื้นฐานทางด้านร่างกาย ความต้องการทางความมั่นคงและความปลอดภัย ความต้องการความรักและสังคม ความต้องการการได้รับการยกย่องนับถือในตนเองและความต้องการพัฒนาศักยภาพของตน (ประภัสสร วัฒนา, 2560) ดังนั้น การมีงานทำที่มั่นคงและสร้างรายได้ที่เพียงพอในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น ถือเป็นการตอบสนองโดยตรงต่อความต้องการในสองลำดับขั้นแรกสุดของมาสโลว์ นั่นคือ ความต้องการทางกายภาพ (Physiological Needs) เช่น อาหาร ที่อยู่อาศัย และ ความต้องการความมั่นคงปลอดภัย (Safety Needs) เช่น ความมั่นคงทางการเงินและสุขภาพ การที่พื้นที่สามารถมอบสิ่งเหล่านี้ให้แก่ปัจเจกบุคคลได้ ถือเป็นการสร้างฐานที่มั่นคงทางจิตใจและกายภาพ ทำให้พวกเขารู้สึกปลอดภัยและปราศจากความกังวลในการเอาชีวิตรอด เมื่อฐานรากของพีระมิดนี้แข็งแรงแล้วเท่านั้น ปัจเจกบุคคลจึงมีพลังงานและทรัพยากรทางความคิดที่จะแสวงหาความต้องการในลำดับที่สูงขึ้นต่อไป เมื่อความต้องการพื้นฐานได้รับการตอบสนอง มนุษย์จะถูกกระตุ้นด้วยความต้องการด้านความรักและความเป็นเจ้าของ ซึ่งความรักถือเป็นความต้องการขั้นพื้นฐานในชีวิตมนุษย์ โดยมีลักษณะเป็นอารมณ์ที่หลากหลาย ตั้งแต่ความพอใจทั่วไปจนถึงความดึงดูดอย่างรุนแรง รวมถึงความหวงใยและความปรารถนาติดต่อกัน ความรักมีบทบาทสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์และความผูกพันระหว่างบุคคล ซึ่งสามารถแสดงออกได้ในหลายรูปแบบ เช่น ความรักระหว่างพ่อแม่กับบุตร และความสัมพันธ์แบบคู่รักที่อาจมีความต้องการทางเพศเข้ามาเกี่ยวข้อง การพัฒนาความสัมพันธ์แบบคู่รักเกิดจากความต้องการความรักตามทฤษฎีของมาสโลว์ และมีปัจจัยหลายอย่างที่มีผลต่อการสร้างและรักษาความสัมพันธ์เหล่านี้ รวมถึงปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ ซึ่งส่งผลต่อวิถีชีวิตของมนุษย์ในด้านต่าง ๆ เช่น การประกอบอาชีพ การศึกษา และกิจกรรมประจำวัน ความสัมพันธ์ทางเศรษฐกิจจึงมีผลกระทบต่อรูปแบบการดำรงชีวิตและความสัมพันธ์ระหว่างมนุษย์ในสังคม

การสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รักนั้น ก็เนื่องด้วยภูมิศาสตร์เศรษฐกิจนั้น ได้มีส่วนในการสร้างพื้นที่ในสังคมให้ผู้คนได้เข้ามาทำกิจกรรมในชีวิตประจำวันร่วมกัน และมีความสัมพันธ์รูปแบบใดรูปแบบหนึ่งร่วมกัน แม้กระทั่งกับการมีความรู้สึกรัก จนพัฒนาความสัมพันธ์แบบคู่รัก ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจยังเกี่ยวเนื่องกับความสัมพันธ์ของคนในครอบครัว และส่งผลต่อสภาพความเป็นอยู่ของครอบครัวด้วย จากการศึกษาผลกระทบของภาวะวิกฤตเศรษฐกิจต่อเด็ก เยาวชนและครอบครัวของ รุจา ภูไพบูลย์ และคณะ (2542) พบว่า ภาวะวิกฤตทางเศรษฐกิจทำให้ครอบครัวในภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีระดับความเครียดของครอบครัวสูงกว่าภาคอื่น ๆ และ ครอบครัวในกรุงเทพมหานครมีปัญหาสมาชิกมีอาการซึมเศร้ามีความวิตกกังวลสูงกว่าภาคอื่น ๆ และผลกระทบของภาวะเศรษฐกิจนี้ครอบครัวมีแนวโน้มปล่อยให้เด็กอยู่กับตามลำพังมากขึ้น เนื่องจากบิดามารดาต้องไปทำงานทำ ซึ่งจะมีผลให้ครอบครัวไม่สามารถทำหน้าที่ บทบาทในการดูแล อบรมเด็กและเยาวชนในครอบครัวได้ดี และจากการศึกษาภาวะความอยู่ดีมีสุขของประชาชนด้านชีวิตครอบครัวมีแนวโน้มลดลง (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว, 2546) พบว่าการอยู่ร่วมกันและความสัมพันธ์ที่อบอุ่นในครอบครัวเริ่มเสื่อมสลาย ความผูกพันและความเกื้อกูลกันในครอบครัวเริ่มห่างเหิน อันเนื่องมาจากความจำเป็นทางเศรษฐกิจบังคับให้สมาชิกในครอบครัวต่างต้องพึ่งตนเองมากขึ้น ขาดการ ดูแลเอาใจใส่ซึ่งกันและกันในครอบครัว ทำให้ครอบครัวมีความผูกพันกันน้อยลง ความห่วงใยอาทร ความเสียสละ ความอดทนและพึ่งพาต่อกันลดน้อยลง ขาดความเข้าใจระหว่างคู่สมรส พ่อแม่กับลูก พี่กับน้อง หรือญาติผู้ใหญ่ในครอบครัวจากการศึกษาภาวะความอยู่ดีมีสุขของประชาชนด้านชีวิตครอบครัวมีแนวโน้มลดลง (สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว, 2546) เพราะภูมิศาสตร์เศรษฐกิจนั้นถือได้ว่ามีอิทธิพลต่อความต้องการและสร้างพื้นที่การตอบสนองความต้องการของมนุษย์ในลำดับขั้นต่าง ๆ ตามทฤษฎีของมาสโลว์ ซึ่งหนึ่งในนั้นคือการต้องการความรัก อันเป็นขั้นความต้องการที่สืบเนื่องมาจากการความต้องการด้านร่างกาย และความต้องการความมั่นคงและความปลอดภัย ซึ่งมนุษย์ย่อมบรรลุขั้นความต้องการนี้ได้จากการแสวงหาให้ได้มาซึ่งสินค้าและบริการต่าง ๆ ที่ใช้ในการอุปโภคบริโภคในระบบเศรษฐกิจ เมื่อมนุษย์บรรลุซึ่งความต้องการในขั้นนี้แล้วก็จะนำไปสู่การต้องการมีความรักหรือได้รับความรัก จนนำไปสู่การสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์แบบคู่รักในท้ายที่สุดนั่นเอง จึงกล่าวได้ว่าภูมิศาสตร์เศรษฐกิจนั้นมีปัจจัยที่อิทธิพลต่อการพัฒนาความสัมพันธ์แบบคู่รักอย่างปฏิเสธไม่ได้

จากที่กล่าวมาทั้งหมด จะเห็นได้ว่าแม้จะมีงานศึกษาจำนวนมากที่เชื่อมโยงปัจจัยเศรษฐกิจกับการย้ายถิ่น แต่ยังคงมีช่องว่างทางองค์ความรู้ที่สำคัญในการวิเคราะห์เชิงบูรณาการว่า ภูมิทัศน์ทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจในพื้นที่หนึ่ง ๆ ทำงานร่วมกับลำดับขั้นความต้องการทางจิตใจของมนุษย์ เพื่อประกอบสร้างเป็นเส้นทางการตัดสินใจตั้งแต่การก่อร่างสร้างความสัมพันธ์ไปจนถึงการเลือกตั้งถิ่นฐานได้อย่างไร งานวิจัยชิ้นนี้จึงมุ่งอุดช่องว่างดังกล่าว โดยมีเป้าหมายเพื่อวิเคราะห์และอธิบายกลไกอันซับซ้อนนี้ในบริบทเฉพาะของพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น เพื่อสร้างองค์ความรู้ที่ไม่เพียงแต่มีคุณค่าทางวิชาการ แต่ยังสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในการวางแผนและพัฒนาเมืองให้ตอบสนองต่อความต้องการของมนุษย์ได้อย่างยั่งยืน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อวิเคราะห์กลไกของปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รักในบริเวณพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น
2. เพื่ออธิบายอิทธิพลของภูมิศาสตร์ทางเศรษฐกิจในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งถิ่นฐานเพื่อสร้างครอบครัวของคู่รัก

ระเบียบวิธีวิจัย

1. รูปแบบการวิจัย

การศึกษาอิทธิพลของภูมิศาสตร์เศรษฐกิจต่อการสร้างความสัมพันธ์และการตั้งถิ่นฐานของคู่รัก: กรณีศึกษาพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ (Qualitative Methology) เพื่อวิเคราะห์กลไกของปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รัก ในบริเวณพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น และอธิบายอิทธิพลของภูมิศาสตร์ทางเศรษฐกิจในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งถิ่นฐานเพื่อสร้างครอบครัวของคู่รัก

2. กลุ่มเป้าหมาย

การวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ทำการศึกษาข้อมูลจากกลุ่มเป้าหมายที่มีความรู้ความเข้าใจ เกี่ยวกับปัจจัยภูมิศาสตร์เศรษฐกิจกับการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รัก กรณีศึกษา คู่รักในพื้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นและบริเวณชุมชนโดยรอบประกอบด้วย

2.1 กลุ่มผู้เชี่ยวชาญ เป็นกลุ่มที่มีความรู้ ความเข้าใจ เกี่ยวกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของสังคมเมืองที่มีผลต่อการก่อร่างความสัมพันธ์แบบคู่รักและ ปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่มีผลต่อการตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของคู่รัก ประกอบด้วยนักวิชาการ อาจารย์ จำนวน 2 คน

2.2 กลุ่มผู้ปฏิบัติ เป็นกลุ่มคู่รักที่อาศัย ตั้งถิ่น หรือประกอบอาชีพอยู่ในบริเวณมหาวิทยาลัยขอนแก่นและบริเวณโดยรอบ จำนวน 7 คู่ แบ่งเป็น คู่รักที่ไม่ได้สมรสกัน 3 คู่ คู่รักที่สมรสกัน 4 คู่ โดยไม่กำหนดเพศ

3. เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูล

3.1 เครื่องมือ

ผู้วิจัยจึงใช้เครื่องมือในการเก็บรวบรวมข้อมูลผ่านการสัมภาษณ์เชิงลึก โดยใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviews) ศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่มีผลต่อการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รัก ในเขตพื้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นและบริเวณชุมชนโดยรอบ และ ศึกษาปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่มีผลต่อการตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของคู่รัก ในเขตพื้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นและบริเวณชุมชนโดยรอบ อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น

3.1.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึกแบบกึ่งโครงสร้าง ใช้แบบสัมภาษณ์แบบกึ่งโครงสร้าง (Semi-structured interviews) จำนวน 8ข้อ โดยเป็นแบบสัมภาษณ์ 2 ส่วน ส่วนที่ 1 คือข้อมูลพื้นฐานของผู้ให้สัมภาษณ์ ส่วนที่ 2 คือส่วนคำถามเพื่อเก็บข้อมูล มีการจัดทำขึ้นกำหนดคำถามในการสัมภาษณ์ไว้ล่วงหน้าซึ่งเป็นคำถามปลายเปิด(Open-end Question) เพื่อให้กลุ่มตัวอย่างได้เสนอความคิดเห็นได้อย่างเต็มที่โดยไม่มี การชี้นำคำตอบเพื่อให้ได้ข้อมูลที่เป็นข้อเท็จจริงมากที่สุด และเพื่อให้ตรงตามวัตถุประสงค์ของการ วิจัย เพื่อใช้ในการสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ และผู้ปฏิบัติ เก็บข้อมูลเกี่ยวกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของสังคมเมืองที่มีผลต่อการก่อร่างความสัมพันธ์แบบคู่รัก และปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่มีผลต่อการตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของคู่รัก: กรณีศึกษาพื้นที่เทศบาลนครขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ประกอบด้วย กลุ่มผู้รู้ ได้แก่ นักวิชาการ อาจารย์ จำนวน 2 คน กลุ่มผู้ปฏิบัติได้แก่ คู่รักที่ยังไม่ได้สมรสกัน 3 คู่ คู่รักที่สมรสกันแล้ว 4 คู่

3.2 การสร้างเครื่องมือ

การสร้างเครื่องมือที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูลเพื่อการวิจัยในครั้งนี้ คณะผู้วิจัยได้ดำเนินการตามลำดับขั้นตอน โดยมีรายละเอียด ดังนี้

3.2.1 ศึกษาเอกสาร ตำรา รายงาน บทความ ทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการ และงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของสังคมเมืองที่มีผลต่อการก่อร่างความสัมพันธ์แบบคู่รักรวมทั้งสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ กลุ่มผู้ปฏิบัติ เพื่อรวบรวมข้อมูลพื้นฐานต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องมากำหนดกรอบแนวคิดในการทำวิจัย

3.2.2 นำข้อมูลที่ได้มาวิเคราะห์และเลือกข้อมูลที่เกี่ยวข้อง เพื่อนำมาใช้ในการ ตั้ง ประเด็นคำถามตามกรอบแนวคิดในการทำวิจัย จากนั้นนำเสนออาจารย์ที่ปรึกษา

3.2.3 ปรับแก้แบบสัมภาษณ์ตามข้อเสนอแนะจากอาจารย์ที่ปรึกษา

3.2.4 จัดทำเครื่องมือ จากนั้นจึงนำเครื่องมือที่ได้ ส่งให้ผู้เชี่ยวชาญตรวจสอบ และนำมา ปรับปรุงแก้ไขตามข้อเสนอแนะ

3.2.5 นำเครื่องมือที่ปรับปรุงแก้ไขแล้ว เสนอต่ออาจารย์ที่ปรึกษาได้ตรวจทาน แก้ไข และลงความเห็นชอบ จึงนำเครื่องมือไปใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูลประกอบด้วยทั้งข้อมูลในระดับปฐมภูมิ (Primary Data) และข้อมูลระดับทุติยภูมิ (Secondary Data) โดยมีรายละเอียด ดังนี้

4.1 ข้อมูลระดับปฐมภูมิ (Primary Data) ข้อมูลที่เป็นข้อมูลระดับปฐมภูมิ (Primary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการสำรวจโดยใช้การ สัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ ดังนี้

4.1.1 ประสานกลุ่มเป้าหมายเพื่อขอความอนุเคราะห์ในการให้การสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลในการทำวิจัย และวางแผนการสัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1.2 ทำการสัมภาษณ์กลุ่มเป้าหมายเพื่อเก็บรวบรวมข้อมูล

4.1.3 นำข้อมูลที่ได้มาทำการวิเคราะห์ และตรวจสอบความถูกต้องสมบูรณ์ของข้อมูล หากข้อมูลยังไม่ครบถ้วนหรือขาดตกบกพร่อง จะต้องดำเนินการเก็บรวบรวมข้อมูลเพิ่มเติมอีกครั้ง จนกว่าจะได้ข้อมูลที่มีความถูกต้องและครบถ้วนสมบูรณ์

4.2 ข้อมูลระดับทุติยภูมิ (Secondary Data)

ข้อมูลระดับทุติยภูมิ (Secondary Data) เป็นข้อมูลที่ได้จากการศึกษา ค้นคว้า และเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่เกี่ยวข้องกับปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของสังคมเมืองที่มีผลต่อการก่อร่างความสัมพันธ์แบบคู่รัก และปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่มีผลต่อการตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของคู่รัก ในเขตพื้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นและบริเวณชุมชนโดยรอบ อำเภอเมืองขอนแก่น จังหวัดขอนแก่น ทั้งที่เป็นข้อมูลเอกสาร ตำรา หนังสือ วารสาร บทความ งานวิจัย เป็นต้น

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

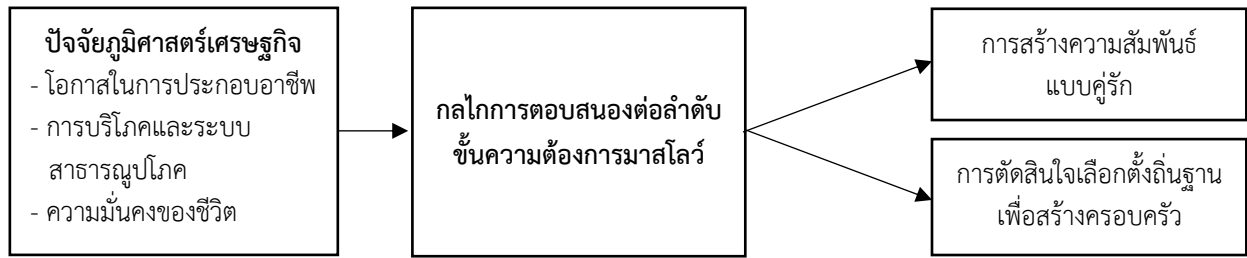
คณะผู้วิจัยเชื่อมโยงข้อมูลปฐมภูมิที่ได้จากการลงพื้นที่เป็นหลัก และข้อมูลทุติยภูมิที่ได้จาก การศึกษา ค้นคว้า และเก็บรวบรวมข้อมูลเอกสารที่มีความเกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นข้อมูลจากเอกสาร ตำรา หนังสือ วารสาร บทความ งานวิจัย เป็นต้น เข้าด้วยกันเพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในงานวิจัย ดังนี้

5.1 นำข้อมูลที่ได้จากการสำรวจโดยใช้การสัมภาษณ์กลุ่มผู้รู้ ผู้ปฏิบัติ มาทำการศึกษาและวิเคราะห์ เพื่อเป็นการจำแนกและจัดกลุ่มตามลักษณะที่ สอดคล้องกับกรอบแนวคิดของการทำวิจัย

5.2 นำข้อมูลทั้งหมดมาสังเคราะห์ตามกรอบแนวคิดของการทำวิจัย โดยใช้แนวคิดและทฤษฎีมาอธิบายร่วมกับงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ใหม่ในงานวิจัย จากนั้นนำเสนอ ผลการวิจัย ในรูปแบบของการรายงานเชิงพรรณนาวิเคราะห์

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษาครั้งนี้ เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์กลไกของปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจ (Economic-Geographic Factors) ผ่านกลไกการตอบสนองต่อลำดับขั้นความต้องการมาสโลว์ (Maslow's Hierarchy of Needs) มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์และอธิบายปรากฏการณ์ทางสังคมของการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รักและการตัดสินใจเลือกตั้งถิ่นฐานเพื่อสร้างครอบครัวของคู่รัก ในบริเวณพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น

ภาพที่ 1 แสดงกรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. ผลการวิจัย

1.1 กลไกของปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รัก ในบริเวณพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น

จากการวิเคราะห์ข้อมูลการสัมภาษณ์เชิงลึก พบว่าการก่อกำเนิดของความสัมพันธ์แบบคู่รักในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่นไม่ได้เกิดจากปัจจัยเดียว แต่เป็นผลลัพธ์ของกลไกที่ทำงานเชื่อมโยงกันเป็นลำดับขั้น (Sequential Mechanism) ซึ่งเริ่มต้นจากลักษณะทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของพื้นที่ ไปสู่การสร้างพื้นที่ทางสังคม และท้ายที่สุดคือการกระตุ้นให้เกิดความพร้อมทางใจของปัจเจกบุคคล โดยสามารถอธิบายกลไกดังกล่าวได้ 3 ขั้นตอนดังนี้

1.1.1 กลไกขั้นที่ 1 การดึงดูดประชากรผ่านโอกาสทางเศรษฐกิจ (The Economic Pull) จุดเริ่มต้นของกลไกทั้งหมดอยู่ที่ลักษณะทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของพื้นที่ ซึ่งทำหน้าที่เป็น แม่เหล็กดึงดูดประชากรวัยทำงานและวัยศึกษาให้เข้ามาอาศัยอยู่อย่างหนาแน่น ผลการศึกษาชี้ชัดว่า ผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในพื้นที่โดยกำเนิด แต่เป็นการย้ายถิ่นฐานเข้ามาด้วยเหตุผลหลักคือการประกอบอาชีพและการศึกษา พื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่นจึงเป็นเป็นศูนย์กลางของหน่วยงานทั้งภาครัฐและเอกชน ทำให้มีความต้องการแรงงานในหลากหลายสาขาอาชีพ เช่น การทำธุรกิจหอพัก ร้านกาแฟ ร้านอาหาร ร้านขายยา ร้านสะดวกซื้อ มีส่วนช่วยเพิ่มกิจกรรมทางเศรษฐกิจ การจ้างงานในพื้นที่ส่งผลให้มีอาชีพที่หลากหลายและสร้างรายได้ที่เพียงพอต่อการดำรงชีวิตของประชากรในพื้นที่ สิ่งนี้ทำให้เห็นว่า “ปัจจัยด้านการประกอบอาชีพ” ส่งผลโดยตรงให้เกิดการเคลื่อนย้ายของประชากรวัยทำงานจากต่างจังหวัดเข้ามา การดึงดูดประชากรเข้ามานี้ ได้สร้างสภาวะแวดล้อมที่สำคัญประการแรก คือ การมีอยู่ของกลุ่มคนโสดในวัยทำงานจำนวนมาก ซึ่งเป็นวัตถุดิบตั้งต้นที่จำเป็นสำหรับการเกิดปฏิสัมพันธ์และการสร้างความสัมพันธ์ในลำดับต่อไป

1.1.2 กลไกขั้นที่ 2 การสร้างพื้นที่แห่งการพบปะผ่านการบริโภคและสาธารณูปโภค (Spaces of Encounter through Consumption and Utilities) เมื่อประชากรเป้าหมายได้เข้ามาอยู่ในพื้นที่แล้ว กลไกขั้นต่อไป คือ การมีอยู่ของพื้นที่ที่เอื้อให้คนเหล่านี้ได้พบปะและมีปฏิสัมพันธ์กัน ซึ่งผลการศึกษาพบว่า “ปัจจัยด้านการบริโภคและระบบสาธารณูปโภค” สามารถสร้างบทบาทของพื้นที่ขึ้นมาใน 2 มิติ คือ มิติดิจิทัล และ มิติทางกายภาพ ที่ทำงานเสริมกันอย่างเด่นชัด รายละเอียดดังนี้

1) มิติดิจิทัล: พื้นที่เสมือนผ่านโครงข่ายการสื่อสาร ระบบสาธารณูปโภคด้านการสื่อสาร โดยเฉพาะอินเทอร์เน็ตที่ครอบคลุมและเข้าถึงง่ายถือเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่งในการสร้างความสัมพันธ์ยุคปัจจุบัน การเชื่อมต่อนี้ได้สร้างพื้นที่สาธารณะบนโลกออนไลน์ (Online Public Spaces) ที่ซึ่งผู้คนสามารถหลายข้อจำกัดทางกายภาพและเริ่มต้นทำความรู้จักกันได้สะดวกยิ่งขึ้น การเชื่อมต่อผ่านระบบอินเทอร์เน็ตเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รักในยุคปัจจุบัน แอปพลิเคชันหาคู่และพื้นที่สาธารณะบนโลกออนไลน์ เช่น Tinder Twitter Facebook และอื่น ๆ ทำให้ผู้คนสามารถติดต่อสื่อสารและทำความรู้จักกันได้ง่ายขึ้น การมีอินเทอร์เน็ตที่เข้าถึงได้ในพื้นที่นี้จึงเปิดโอกาสให้บุคคลสามารถพบปะและพัฒนาความสัมพันธ์

2) มิติทางกายภาพ: พื้นที่จริงผ่านการบริโภคและการใช้พื้นที่สาธารณะ นอกเหนือจากโลกออนไลน์ การพัฒนาความสัมพันธ์จำเป็นต้องอาศัยการพบปะในโลกแห่งความเป็นจริง พื้นที่สาธารณะในมหาวิทยาลัยขอนแก่นและบริเวณชุมชนโดยรอบยังเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รัก พื้นที่เหล่านี้เช่น สวนสาธารณะ ร้านกาแฟ หรือสถานที่ทำกิจกรรมร่วมกัน เป็นจุดเริ่มต้นของการพบปะทำกิจกรรมร่วมกับผู้อื่น ซึ่งช่วยเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนหนุ่มสาวและบุคคลในพื้นที่ โดยเฉพาะหลังจากได้ทำความรู้จักผ่านพื้นที่สาธารณะบนโลกออนไลน์แล้ว การทำกิจกรรมร่วมกันเพิ่มโอกาสในการพบเจอได้สร้างความสัมพันธ์ทั้งในระดับเพื่อนและความสัมพันธ์แบบคู่รัก ผู้คนมักจะตกหลุมรักกับผู้ที่พบเจอกันบ่อยครั้งหรือทำกิจกรรมร่วมกัน ดังนั้นระบบสาธารณูปโภคที่ดีในด้านการสื่อสารและพื้นที่สาธารณะในพื้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นจึงมีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมความสัมพันธ์แบบคู่รักผ่านการสร้างโอกาสในการพบเจอกัน

1.1.3 กลไกขั้นที่ 3 การแปรเปลี่ยนความมั่นคงของชีวิตสู่ความพร้อมในการสร้างความสัมพันธ์ (Life Security transformed into Relational Readiness) การมีเพียงโอกาสและพื้นที่ในการพบปะยังไม่เพียงพอหากปัจเจกบุคคลขาดความพร้อมทางใจ ซึ่งผลการศึกษาพบว่าความพร้อมนี้มีรากฐานที่มั่นคงมาจาก “ปัจจัยด้านความมั่นคงของชีวิต” โดยเฉพาะความมั่นคงทางเศรษฐกิจ เนื่องด้วยความมั่นคงทางเศรษฐกิจ รายได้ที่มีมั่นคง การมีฐานะที่ดีในสังคม และความปลอดภัยในชีวิต ทั้งหมดเหล่านี้ช่วยสร้างความสะดวกสบายให้กับผู้คนในการใช้ชีวิตตอบสนองความต้องการขั้นพื้นฐานต่าง ๆ ของการอยู่อาศัยและการใช้ชีวิตประจำวันตามทฤษฎีของมาสโลว์ เมื่อบุคคลสามารถตอบสนองความต้องการด้านร่างกาย (Physiological Needs) และความปลอดภัย (Safety Needs) ผ่านการมีรายได้ที่มั่นคงแล้ว พวกเขาจะมีพลังงานและทรัพยากรทางใจเหลือพอที่จะแสวงหาลำดับขั้นต่อไป คือ ความต้องการความรักและการเป็นเจ้าของ หรือ ความต้องการความรักและการสร้างความสัมพันธ์แบบคู่รัก เนื่องจากการมีฐานะทางสังคมที่ดีเปิดโอกาสให้ผู้คนสามารถสร้างความสัมพันธ์ในสังคมได้มากขึ้น แต่ในขณะเดียวกันก็ทำให้ความสัมพันธ์แบบคู่รักในสังคมเกิดการแข่งขันที่สูงมากขึ้น การพัฒนาตนเองเพื่อให้มีเกียรติยศ ชื่อเสียง และความภาคภูมิใจ ซึ่งเป็นขั้นสูงสุดในทฤษฎีมาสโลว์ ก็ได้รับการสนับสนุนจากพื้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นที่เปิดโอกาสให้ผู้คนมีโอกาสพัฒนาความสามารถและบรรลุเป้าหมายทางสังคม ยิ่งไปกว่านั้นพื้นที่ศึกษาายังเปิดโอกาสให้บุคคลได้พัฒนาตนเองไปสู่ความต้องการขั้นสูง เช่น การมีเกียรติยศชื่อเสียงและความภาคภูมิใจ ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของการสร้างโปรไฟล์ทางสังคมที่น่าดึงดูดและส่งเสริมโอกาสในการสร้างความสัมพันธ์ให้ดียิ่งขึ้นไปอีก

จึงจะเห็นได้ว่าปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจทำงานอย่างเป็นระบบ เริ่มจากการดึงดูดผู้คนด้วยโอกาสทางอาชีพ (กลไกขั้นที่ 1) จากนั้น ระบบสาธารณูปโภค ได้สร้างพื้นที่สำหรับการพบปะทั้งในโลกจริงและโลกเสมือน (กลไกขั้นที่ 2) และท้ายที่สุด ความมั่นคงในชีวิตที่เกิดจากเศรษฐกิจที่ดีได้สร้างความพร้อมทางใจให้ผู้คนเปิดรับความสัมพันธ์บนพื้นที่นั้น (กลไกขั้นที่ 3) กลไกทั้งสามนี้ทำงานประสานกันอย่างสมบูรณ์เพื่อเอื้อให้เกิดการสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์แบบคู่รักในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น

1.2 อิทธิพลของภูมิศาสตร์ทางเศรษฐกิจในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น ที่มีผลต่อการตัดสินใจเลือกตั้งถิ่นฐานเพื่อสร้างครอบครัวของคู่รัก

การตัดสินใจเลือกตั้งถิ่นฐานเพื่อสร้างครอบครัวในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่นไม่ใช่การตัดสินใจที่เกิดขึ้นจากปัจจัยเดียว แต่เป็นกระบวนการประเมินผลหลายมิติ (Multi-dimensional Evaluation Process) ที่คู่รักใช้พิจารณาถึงความเหมาะสมของพื้นที่ทั้งในปัจจุบันและอนาคต โดยกระบวนการดังกล่าวประกอบด้วย 3 ปัจจัยหลักที่ทำงานเกื้อหนุนกันดังนี้

1.2.1 ปัจจัยเหนี่ยวรั้ง (The Anchor Factor) – ความมั่นคงและโอกาสทางอาชีพ ปัจจัยด้านการประกอบอาชีพไม่เพียงแต่เป็นแม่เหล็กดึงดูดคนให้เข้ามาในพื้นที่ แต่ยังทำหน้าที่เป็นสมอเรือหรือปัจจัยเหนี่ยวรั้งที่สำคัญที่สุด ในการพิจารณาตั้งถิ่นฐานระยะยาว หากปราศจากความมั่นคงทางอาชีพ ปัจจัยสนับสนุนอื่น ๆ

ก็แทบจะไร้ความหมาย ผลการศึกษาพบว่าผู้รักจะเริ่มต้นพิจารณาการตั้งถิ่นฐานอย่างจริงจังก็ต่อเมื่อฝ่ายใดฝ่ายหนึ่งหรือทั้งสองฝ่ายมีหน้าที่การงานที่มั่นคงและมองเห็นเส้นทางความก้าวหน้าในอาชีพ (Career Path) ลักษณะทางเศรษฐกิจของพื้นที่ซึ่งเป็นที่ตั้งของหน่วยงานราชการ สถาบันการศึกษา และบริษัทเอกชนที่หลากหลายได้สร้างตลาดแรงงานที่แข็งแกร่ง ทำให้ผู้รักรู้สึกมั่นใจว่าพวกเขาสามารถยึดพื้นที่นี้เป็นฐานในการสร้างชีวิตได้ ซึ่งผู้ให้ข้อมูลส่วนใหญ่สะท้อนว่าปัจจัยที่มีผลต่อการตั้งถิ่นฐานมากที่สุด คือ โอกาสในการประกอบอาชีพ เนื่องจากเป็นแหล่งรายได้หลักที่นำไปสู่ความมั่นคงด้านอื่น ๆ ดังนั้น ความมั่นคงทางอาชีพจึงเป็นด่านแรกและเป็นเงื่อนไขที่จำเป็นที่สุดในกระบวนการตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของผู้รัก

1.2.2 ปัจจัยสนับสนุน (The Supporting Factors) – คุณภาพชีวิตในปัจจุบัน เมื่อปัจจัยด้านอาชีพมีความมั่นคงแล้ว ผู้รักจะเริ่มประเมินปัจจัยสนับสนุนที่ส่งผลต่อคุณภาพชีวิตในปัจจุบัน ซึ่งเป็นการตอบคำถามว่าพื้นที่นี้ดีพอที่จะใช้ชีวิตในทุก ๆ วันหรือไม่ ผลการศึกษาพบองค์ประกอบสำคัญ 2 ประการ คือ ความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต และ ค่าครองชีพที่สมเหตุสมผล รายละเอียดดังนี้

1) ความสะดวกสบายในการดำรงชีวิต พื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่นมีระบบสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ครบครัน ซึ่งช่วยลดต้นทุนด้านเวลาและพลังงานในการใช้ชีวิตประจำวันได้อย่างมหาศาล เช่น การเข้าถึงสถานพยาบาลชั้นนำ (โรงพยาบาลศรีนครินทร์) แหล่งจับจ่ายใช้สอย (ห้างสรรพสินค้าเซ็นทรัลพลาซา) ตลาด และร้านอาหารที่หลากหลาย ถือเป็นปัจจัยที่ทำให้ชีวิตประจำวันมีความสะดวกสบาย สิ่งเหล่านี้เป็นองค์ประกอบที่จับต้องได้ ซึ่งเป็นเกณฑ์สำคัญที่ผู้รักใช้ประเมินคุณภาพชีวิต

2) ค่าครองชีพที่สมเหตุสมผล แม้จะมีความเจริญและสิ่งอำนวยความสะดวกครบครัน แต่ค่าครองชีพในพื้นที่ยังอยู่ในระดับที่ไม่สูงจนเกินไปเมื่อเทียบกับเมืองหลวง สิ่งนี้ถือเป็นจุดแข็งทางเศรษฐกิจที่สำคัญอย่างยิ่ง เพราะทำให้รายได้ที่มั่นคงสามารถแปรเปลี่ยนเป็นเงินออมและอำนาจการใช้จ่ายที่แท้จริงได้มากขึ้น ผู้รักจึงสามารถวางแผนทางการเงินเพื่อสร้างอนาคต เช่น การเก็บเงินเพื่อซื้อบ้านหรือลงทุน ได้อย่างเป็นรูปธรรม

1.2.3 ปัจจัยชี้อนาคต (The Future-Oriented Factors) – ศักยภาพในการสร้างครอบครัว ปัจจัยในขั้นสุดท้ายนี้คือการมองไปข้างหน้า เป็นการประเมินว่าพื้นที่นี้ดีพอที่จะสร้างครอบครัวและเลี้ยงดูบุตรหรือไม่ ซึ่งเป็นปัจจัยตัดสินใจขั้นสุดท้ายสำหรับผู้รักที่วางแผนจะมีบุตร ผลการศึกษาพบว่าภูมิศาสตร์ทางเศรษฐกิจของพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่นมีระบบนิเวศทางการศึกษา (Educational Ecosystem) ที่แข็งแกร่งและครบวงจร ตั้งแต่ระดับอนุบาล ประถม มัธยม เช่น โรงเรียนสาธิตมหาวิทยาลัยขอนแก่น ไปจนถึงระดับอุดมศึกษา สิ่งนี้กลายเป็นปัจจัยชี้อนาคตที่ทรงพลังที่สุด ผู้ให้ข้อมูลที่ตัดสินใจตั้งถิ่นฐานแล้วให้เหตุผลว่า สภาพแวดล้อมทางการศึกษาที่ดีสำหรับบุตรในอนาคตเป็นปัจจัยสำคัญอย่างยิ่ง เพราะต้องการให้บุตรได้รับการศึกษาที่มีคุณภาพในสภาพแวดล้อมที่ดี สิ่งนี้สะท้อนให้เห็นว่าการมีสถาบันการศึกษาที่มีคุณภาพอยู่ในพื้นที่ ช่วยลดความกังวลของผู้ปกครองในอนาคตและสร้างความเชื่อมั่นว่าพวกเขาสามารถมอบสิ่งที่ดีที่สุดให้กับบุตรได้โดยไม่ต้องย้ายถิ่นฐานไปที่อื่น

ดังนั้น การตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของผู้รักจึงเป็นผลลัพธ์ของการบูรณาการปัจจัยทั้ง 3 ด้านเข้าด้วยกัน กล่าวคือ พวกเขาเริ่มต้นจากความมั่นคงทางอาชีพเป็นฐานที่มั่น (ขั้นที่ 1) จากนั้นจึงประเมินคุณภาพชีวิตในปัจจุบัน ผ่านความสะดวกสบายและค่าครองชีพ (ขั้นที่ 2) และปิดท้ายด้วยการมองไปยังศักยภาพในการสร้างอนาคตของครอบครัวโดยเฉพาะด้านการศึกษาของบุตร (ขั้นที่ 3) การที่พื้นที่ศึกษาสามารถตอบสนองความต้องการได้ครบทั้งสามมิตินี้ จึงเป็นเหตุผลสำคัญที่ทำให้ผู้รักจำนวนมากเลือกที่จะลงหลักปักฐานในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่น

2. อภิปรายผลการวิจัย

ปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจในพื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่นนั้นไม่ได้เป็นเพียงฉากหลังของการใช้ชีวิต แต่ทำหน้าที่เป็นดังสถานที่ที่ออกแบบทั้งโอกาสในการเริ่มต้นความสัมพันธ์และเงื่อนไขในการลงหลักปักฐาน

ของคู่รักอย่างเป็นระบบ การอภิปรายผลจะแบ่งเป็น 2 ส่วนหลัก ได้แก่ การวิพากษ์กลไกการสร้างความสัมพันธ์ และการวิเคราะห์กระบวนการตัดสินใจตั้งถิ่นฐาน

1) การวิพากษ์กลไกการสร้างความสัมพันธ์ กลไกการสร้างสัมพันธ์ของการก่อตัวของคู่รักที่ขับเคลื่อนด้วยเศรษฐกิจ ชี้ชัดว่าโอกาสทางอาชีพที่หลากหลายเป็นปัจจัยดึงดูดชั้นปฐมภูมิ ซึ่งสอดคล้องอย่างยิ่งกับงานของ วรโรจน์บล ควรวาง และ ผกามาศ ถิ่นพ้ง (2556) ที่ชี้ว่าการเป็นศูนย์กลางทางเศรษฐกิจและการคมนาคมคือหัวใจของการกลายเป็นเมือง อย่างไรก็ตาม งานวิจัยชิ้นนี้ได้ก้าวไปอีกขั้น โดยชี้ให้เห็นว่าผลลัพธ์ของการกลายเป็นเมืองไม่ได้หยุดอยู่แค่การเติบโตทางกายภาพ แต่ยังสามารถสร้างตลาดทางสังคม-เศรษฐกิจสำหรับการสร้างความสัมพันธ์ขึ้นมาโดยปริยาย พื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่นจึงไม่ได้เป็นเพียงตลาดแรงงาน แต่ยังเป็นตลาดคู่รักที่ซึ่งอุปทาน (Supply) ของคนโสดในวัยทำงานมีอยู่อย่างหนาแน่น และมีพื้นที่ทั้งทางกายภาพ เช่น ร้านกาแฟ หรือ Co-Working Space และพื้นที่ดิจิทัล เช่น แอปพลิเคชันหาคู่ รองรับอุปสงค์ (Demand) ในการปฏิสัมพันธ์ การตกย้ำและขยายความทฤษฎีของมาสโลว์ในบริบทสมัยใหม่ พบว่า ความมั่นคงของชีวิตเป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้คนพร้อมเปิดใจมีความสัมพันธ์นั้น เป็นการยืนยันทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์อย่างทรงพลัง แต่สิ่งที่น่าสนใจกว่าการยืนยันคือการให้รายละเอียดกับทฤษฎีในบริบทสังคมเมืองร่วมสมัย กล่าวคือ ในสังคมที่มีการแข่งขันสูง การตอบสนองความต้องการด้านความปลอดภัยไม่ได้หมายถึงแค่การมีที่อยู่อาศัย แต่หมายรวมถึงความมั่นคงทางการเงินและอาชีพที่สามารถคาดการณ์อนาคตได้ เมื่อความกังวลในระดับพื้นฐานนี้ถูกคลี่คลาย ทรัพยากรทางความคิดและอารมณ์จึงถูกปลดปล่อยเพื่อแสวงหาความรักและการยอมรับได้อย่างเต็มที่ งานวิจัยนี้จึงแสดงให้เห็นว่า ความมั่นคงทางเศรษฐกิจ คือ ไบอัญญาตสู่การแสวงหาความสัมพันธ์ในยุคปัจจุบัน

2) การวิเคราะห์กระบวนการตัดสินใจตั้งถิ่นฐาน เมื่อความสัมพันธ์พัฒนาสู่ขั้นการพิจารณาอนาคตร่วมกัน กระบวนการตัดสินใจของคู่รักในงานวิจัยนี้สะท้อนภาพการประเมินเชิงเหตุผลที่น่าสนใจอย่างยิ่ง ประการแรก จากความต้องการส่วนบุคคลสู่เป้าหมายร่วมของคู่ (ดุขภู อายวัฒน์ และวณิชชา ณรงค์ชัย, 2561) เรื่องสตรีอีสานที่ย้ายถิ่นนั้นสอดคล้องในมิติของแรงผลักดันทางเศรษฐกิจ แต่สิ่งที่งานวิจัยชิ้นนี้ค้นพบและมีความแตกต่างอย่างมีนัยสำคัญ คือ หน่วยในการตัดสินใจในขณะที่การย้ายถิ่นของสตรีอีสาน อาจเป็นการตัดสินใจของปัจเจกบุคคลเพื่อยกระดับสถานะตนเองและครอบครัวครัวเดิม แต่การตั้งถิ่นฐานของคู่รักในพื้นที่ศึกษานี้เป็นการตัดสินใจของหน่วยครอบครัวใหม่ พวกเขาไม่ได้มองแค่ปัจจุบันของตนเองแต่มองไปยังอนาคตของ “เรา” และ “ลูก” ซึ่งทำให้ระบบนิเวศทางการศึกษาและคุณภาพของสถานพยาบาลกลายเป็นปัจจัยชี้ขาดที่มีน้ำหนักทัดเทียมหรืออาจจะมีมากกว่าโอกาสทางเศรษฐกิจในระยะยาว ประการที่สอง พื้นที่รอบมหาวิทยาลัยมีทั้งความเจริญและค่าครองชีพที่สมเหตุสมผล สามารถตีความได้ว่าพื้นที่ศึกษามีลักษณะของความเมืองในอุดมคติ คือ ไม่รุ่มรวยและค่าครองชีพสูงเกินไปแบบกรุงเทพฯ และไม่ขาดแคลนโอกาสหรือสิ่งอำนวยความสะดวกเหมือนพื้นที่ชนบท แต่มีความสมดุลพอดีในทุกมิติ ทั้งโอกาสทางอาชีพ สิ่งอำนวยความสะดวก และคุณภาพชีวิต สิ่งนี้ทำให้การวัดคุณภาพชีวิตไม่ได้มองแค่ตัวชี้วัดเชิงภาวะวิสัย (Objective) เช่น รายได้ เพียงอย่างเดียว แต่ยังตอบสนองตัวชี้วัดเชิงอัตวิสัย (Subjective) เช่น ความพึงพอใจ ความสุข และความสมดุลในชีวิต ตามแนวคิดของ ศิรินันท์ กิตติสุขสถิต และคณะ (2555) ได้อย่างสมบูรณ์

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการวิจัย

งานวิจัยฉบับนี้ได้ศึกษาบทบาทของปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจในพื้นที่มหาวิทยาลัยขอนแก่นและชุมชนโดยรอบ ที่มีอิทธิพลต่อกระบวนการสร้างความสัมพันธ์และการตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของคู่รัก ผลการวิจัยสามารถสรุปได้ดังนี้

1) การสร้างและพัฒนาความสัมพันธ์แบบคู่รัก พบว่า ภูมิศาสตร์เศรษฐกิจของพื้นที่ได้สร้างระบบนิเวศที่เอื้ออำนวยอย่างเป็นขั้นตอน กล่าวคือ ความหลากหลายทางอาชีพและกิจกรรมทางเศรษฐกิจ ทำหน้าที่เป็นปัจจัยดึงดูดเบื้องต้นให้ประชากรวัยทำงานหลั่งไหลเข้ามาในพื้นที่ การมีอยู่ของสถานประกอบการมากมาย ตั้งแต่ธุรกิจที่พัก ร้านอาหาร ร้านสะดวกซื้อ ไปจนถึงธุรกิจบริการเฉพาะทาง เช่น ร้านขายยาและคลินิก ไม่เพียงแต่สร้างโอกาสในการประกอบอาชีพ แต่ยังก่อให้เกิดพื้นที่แห่งการพบปะ ที่ทำให้ผู้คนได้มีปฏิสัมพันธ์กันโดยธรรมชาติ เมื่อประกอบกับความสามารถในการสร้างความมั่นคงของชีวิตผ่านรายได้ที่เพียงพอ ซึ่งสอดคล้องกับทฤษฎีลำดับขั้นความต้องการของมาสโลว์ที่เมื่อความต้องการพื้นฐานด้านความปลอดภัยได้รับการตอบสนองแล้ว บุคคลย่อมมีความพร้อมที่จะแสวงหาความรักและความสัมพันธ์ ดังนั้นปัจจัยทางเศรษฐกิจจึงไม่ได้เป็นเพียงเงื่อนไขในการดำรงชีพ แต่ยังเป็นรากฐานสำคัญที่ส่งเสริมให้เกิดการเริ่มต้นและพัฒนาความสัมพันธ์ของคู่รัก

2) การตัดสินใจตั้งถิ่นฐานของคู่รัก ซึ่งคู่รักใช้กระบวนการพิจารณาเชิงเหตุผลที่ซับซ้อน โดยมีปัจจัยหลักคือ โอกาสในการประกอบอาชีพที่มั่นคง เป็นสมอเรือสำคัญที่เหนี่ยวรั้งให้พวกเขาพิจารณาพื้นที่นี้อย่างจริงจัง อย่างไรก็ตาม ปัจจัยที่ทำให้การตัดสินใจสมบูรณ์ คือ คุณภาพชีวิตโดยรวม ซึ่งเกิดจากความพร้อมของสาธารณูปโภคและสิ่งอำนวยความสะดวกที่ครบครัน ไม่ว่าจะเป็นการเข้าถึงบริการทางการแพทย์ที่มีคุณภาพจากโรงพยาบาลศรีนครินทร์ ระบบไฟฟ้าประปาและอินเทอร์เน็ตที่ได้มาตรฐาน ไปจนถึงพื้นที่สันทนาการและวัฒนธรรม เช่น ศูนย์กีฬาและหอศิลป์วัฒนธรรมของมหาวิทยาลัย ปัจจัยเหล่านี้ประกอบกันทำให้พื้นที่รอบมหาวิทยาลัยขอนแก่นมีคุณลักษณะของเมืองที่น่าอยู่ ที่สามารถตอบสนองความต้องการได้ทั้งในปัจจุบันและเอื้อต่อการสร้างครอบครัวในอนาคต

โดยสรุป ปัจจัยทางภูมิศาสตร์เศรษฐกิจในพื้นที่ศึกษามีความเชื่อมโยงกันอย่างเป็นระบบ โดยมีโอกาสทางอาชีพเป็นตัวขับเคลื่อนหลักที่ดึงดูดผู้คน สร้างโอกาสในการพบปะและนำไปสู่ความมั่นคงที่เอื้อต่อการสร้างความสัมพันธ์ ในขณะเดียวกันความพร้อมด้านสาธารณูปโภค คุณภาพชีวิต และศักยภาพในการสร้างครอบครัวในอนาคต ก็เป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้คู่รักตัดสินใจเปลี่ยนสถานะจากผู้มาอาศัยชั่วคราวสู่การเป็นประชากรผู้ตั้งถิ่นฐานถาวร

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบายและการนำไปประยุกต์ใช้

2.1.1 สำหรับหน่วยงานปกครองท้องถิ่น เช่น เทศบาลนครขอนแก่น และเทศบาลเมืองศิลาครั่งนำข้อค้นพบไปใช้วางแผนเมืองที่ส่งเสริมระบบนิเวศทางเศรษฐกิจ ทั้งด้านอาชีพ ที่อยู่อาศัย และสาธารณูปโภค เพื่อดึงดูดและรักษาประชากรวัยทำงาน

2.1.2 สำหรับผู้พัฒนาอสังหาริมทรัพย์ ควรออกแบบโครงการที่พักอาศัยให้ตอบโจทย์กลุ่มคนเริ่มทำงานและคู่รัก โดยคำนึงถึงฟังก์ชันการใช้ชีวิตคู่และการทำงานจากที่บ้าน (Work from Home) มากขึ้น

2.1.3 สำหรับมหาวิทยาลัยและหอการค้าจังหวัด ควรสร้างความร่วมมือกับภาคธุรกิจในพื้นที่เพื่อสร้างเส้นทางอาชีพที่ชัดเจน และสื่อสารคุณภาพชีวิตของเมืองเพื่อจูงใจให้บัณฑิตตัดสินใจตั้งถิ่นฐานในพื้นที่

2.2 ข้อเสนอแนะสำหรับการวิจัยในอนาคต

2.2.1 ควรมีการวิจัยเชิงลึกถึงบทบาทของพื้นที่ไซเบอร์ (Cyber-space) ในฐานะภูมิศาสตร์เศรษฐกิจรูปแบบใหม่ ที่ส่งผลต่อการสร้างความสัมพันธ์ของคนรุ่นใหม่

2.2.2 ควรมีการวิจัยเชิงเปรียบเทียบกับพื้นที่ที่มีลักษณะทางเศรษฐกิจแตกต่างกัน เช่น นิคมอุตสาหกรรม หรือย่านธุรกิจใจกลางเมือง เพื่อทดสอบและขยายขอบเขตของข้อค้นพบ

2.2.3 ควรพัฒนาสู่การวิจัยเชิงปริมาณ เพื่อสำรวจและจัดลำดับความสำคัญของปัจจัยด้านภูมิศาสตร์เศรษฐกิจที่ค้นพบในกลุ่มประชากรที่กว้างขึ้น

เอกสารอ้างอิง

- ดุขฎิ์ อายุวัฒน์ และวณิชชา ณรงค์ชัย. (2561). ความคาดหวังต่อการใช้ ชีวิตกับสามิชาวต่างชาติในถิ่นปลายทางของสตรีอีสาน. *วารสารราชพฤกษ์*, 16(2), 79-86.
- ประภัสสร วัฒนา. (2560). *แนวความคิดมนุษยนิยมของมาสโลว์ (Maslow) และแนวความคิดอัตถิภาวนิยมของฌอง ปอล ซาร์ตร์ (Jean Paul Sartre) ที่ปรากฏผ่านนวนิยายเรื่อง “วันหนึ่งในชีวิตของอิวาน เดนิโซวิช”*. (ศิลปศาสตรบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- ไพลิน ศรีสุขโข. (2545). การพัฒนาความรักและความผูกพันใกล้ชิดในชีวิตคู่. ใน *คู่มือการให้การปรึกษาปัญหาทางเพศ* (น. 68-75). กรุงเทพฯ: ฝ่ายเวชศาสตร์ประชากร สถาบันวิจัยวิทยาศาสตร์การแพทย์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- รุจา ภูไพบูลย์, จริยา วิทยะศุภกร และศิริวรรณ ไกรสุรพงศ์. (2542). *ผลกระทบของภาวะวิกฤตเศรษฐกิจ ต่อเด็กเยาวชน และครอบครัว และความต้อการช่วยเหลือ*. กรุงเทพฯ: สำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม
- วรรณโณบล ควรอาจ และพกามาศ ถิ่นพังงา. (2556). *กระบวนการกลายเป็นเมืองในประเทศไทย*. สืบค้นจาก <http://www.tei.or.th/thaicityclimate/public/research-46.pdf>.
- ศรินันท์ กิตติสุขสถิต, เฉลิมพล แจ่มจันทร์, กาญจนา ตั้งชลทิพย์ และจรัมพร ไหล่ลายอง. (2555). *คุณภาพชีวิตการทำงาน และความสุข*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ธรรมดาเพรส.
- สถาบันแห่งชาติเพื่อการพัฒนาเด็กและครอบครัว. (2546). *การพัฒนาดัชนีความอยู่ดีมีสุขด้านชีวิตครอบครัวสำหรับประเทศไทย : รายงานการศึกษาขั้นสุดท้ายโครงการระบบพัฒนาจัดเก็บกลุ่มดัชนีชีวิตครอบครัวอยู่ดีมีสุขสำหรับประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: มหาวิทยาลัยมหิดล.
- Granovetter, M. S. (1973). The Strength of Weak Ties. *American Journal of Sociology*, 78(6), 1360–1380.
- Maslow, A. H. (1943). A theory of human motivation. *Psychological Review*, 50(4), 370–396.
- Perroux, F. (1950). Economic space: Theory and applications. *The Quarterly Journal of Economics*, 64(1), 89–104.
- Tuan, Y.-F. (1977). *Space and place: The perspective of experience*. Minneapolis, Minnesota: University of Minnesota Press.

The Beliefs and Rituals of Vow Fulfillment, A Case Study of Phor Luang Klun at Thung Mai Temple, Na Mobun Subdistrict, Chulabhorn District, Nakhon Si Thammarat Province

Tidarat Saeau¹ Pattaraporn Rittichai¹ Daycho Khaenamkhaew^{1*} Pongprasit Onchun¹
and Sutira Chairuksa Ngoenthaworn¹

¹Major of Community Development, Faculty of Humanities and Social Sciences,
Nakhon Si Thammarat Rajabhat University, Thailand

*Corresponding author: Daycho_kha@nstru.ac.th

Abstract

This article aims to study 1) beliefs and rituals associated with offerings, and 2) the impacts of these beliefs and rituals, focusing on the case study of Phra Luang Klan at Wat Thung Mai, Na Mobun Subdistrict, Chulabhorn District, Nakhon Si Thammarat Province. The key informants included 20 villagers coming to make offerings, 1 local scholar, 1 community leader, and 5 monks from Wat Thung Mai, totaling 27 individuals. The research tool used was an interview questionnaire, and the data were analyzed according to the objectives and presented in a descriptive format. The study found that 1) beliefs and rituals associated with offerings include: (1) Public service: Individuals often seek encouragement for exams, hoping for success and promising to offer items in return; (2) Requesting children: Those facing fertility issues often seek blessings from sacred beings for spiritual support; (3) Recovery from illness: Patients have psychological needs, promising to abandon undesirable behaviors, such as quitting smoking or drinking, to achieve healing; (4) Fortune: Requests related to money and luck often specify clear dates, with a promise to reciprocate if their wishes are fulfilled. 2) The impacts of these beliefs and rituals include: (1) Psychological effects: Strong beliefs motivate corresponding behaviors; changes in belief lead to changes in behavior; (2) Social cohesion: Shared feelings and thoughts within the same community influence life and foster cooperation and respect; (3) Economic benefits to the community: The community economy distributes income through beliefs, particularly around temples and related businesses; (4) Environmental improvements: Temples provide resting areas and facilities such as restrooms and drinking water, along with spaces for disseminating teachings and performing rituals.

Keywords: Beliefs, Rituals of Vow Fulfillment, Phor Luang Klun

ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอบุญ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

ธิดารัตน์ แซ่ฮ้อย¹ ภัทรพร ฤทธิชัย¹ เดโช ข่าน้ำแก้ว^{1*} พงศ์ประสิทธิ์ อ่อนจันทร์¹
และ สุธิรา ชัยรักษา เงินถาวร¹

¹สาขาวิชาการพัฒนาชุมชน คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยราชภัฏนครศรีธรรมราช ประเทศไทย

*Corresponding author: Daycho_kha@nstru.ac.th

บทคัดย่อ

บทความนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน และ 2) ผลกระทบจากความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอบุญ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช โดยมีผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ ชาวบ้านที่มาแก้บน จำนวน 20 คน ประชาชนชาวบ้านในพื้นที่ชุมชนจำนวน 1 คน กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน และพระในวัดทุ่งไหม้ จำนวน 5 รูป รวมทั้งสิ้น 27 คน/รูป เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัยคือแบบสัมภาษณ์ จากนั้นนำข้อมูลมาวิเคราะห์ตามวัตถุประสงค์และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา ผลการศึกษาพบว่า 1) ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน ได้แก่ (1) การรับราชการ: ผู้คนมักต้องการขวัญกำลังใจในการสอบ โดยหวังว่าจะประสบความสำเร็จและจะนำสิ่งของมาตอบแทนตามที่สัญญาไว้ (2) ขอบุตร: ผู้ที่มีปัญหาการมีบุตรยากมักขอพรจากสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อหาที่พึ่งทางจิตใจ (3) หายจากการไม่สบาย: ผู้ป่วยมักมีความต้องการทางจิตใจ โดยสัญญาว่าจะเลิกพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น เลิกสูบบุหรี่หรือดื่มสุรา เพื่อให้ตนเองหายดี (4) โชคลาภ: การขอเกี่ยวกับเงินทองและโชคลาภมักกระทำวัน เดือน ปี ให้ชัดเจน พร้อมสัญญาว่าจะตอบแทนหากได้ตามที่ขอ 2) ผลกระทบจากความเชื่อและพิธีกรรม ได้แก่ (1) ด้านจิตใจ: ความเชื่อที่มั่นคงจะกระตุ้นให้เกิดพฤติกรรมที่สอดคล้องกัน หากมีการเปลี่ยนแปลงความเชื่อ พฤติกรรมก็จะเปลี่ยนตาม (2) ด้านความรักสามัคคี: ความรู้สึกและความคิดที่มีร่วมกันในสังคมเดียวกันส่งผลต่อการดำเนินชีวิตและสร้างความร่วมมือในการเคารพนับถือ (3) ด้านรายได้เข้ามาในชุมชน: เศรษฐกิจชุมชนมีการกระจายรายได้ผ่านความเชื่อ โดยเฉพาะรอบวัดและร้านค้าที่เกี่ยวข้อง (4) ด้านสิ่งแวดล้อม: วัดจัดเตรียมสถานที่พักผ่อนและสิ่งอำนวยความสะดวก เช่น ห้องน้ำและน้ำดื่ม พร้อมทั้งสถานที่เผยแพร่หลักธรรมและการแก้บน

คำสำคัญ: การบนบาน, พิธีกรรมการแก้บน, พ่อหลวงกลั่น

© 2024 A-EMS: Applied Economics, Management and Social Sciences

บทนำ

เมื่อกล่าวถึงการบนบานของชาวพุทธไทยในปัจจุบันนั้นมักนิยมนับต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์สวຍในพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่นโดยเฉพาะศาสนาพราหมณ์-ฮินดู จะพบมีพิธีกรรมการบนบานสืบต่อมา เช่น การบนพระพุทธรูปบนกับรูปเคารพพระเกจิ และบนกับรูปเคารพของเทพต่าง ๆ มีพระพรหม เป็นต้น แต่ที่ชาวพุทธไทยนิยมบนกันมากที่สุดคือ พระพุทธรูป เนื่องจากแต่เดิมมีความเชื่อว่าพระพุทธรูปเปรียบเสมือนตัวแทนของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แม้พุทธองค์ปรินิพพานไปนานแล้ว แต่ชาวพุทธจำนวนมากก็เชื่อว่าพลังอำนาจของพระพุทธรูปยังคงหลงเหลืออยู่ และบางส่วนเชื่อว่าพระพุทธรูปแต่ละองค์มีเทวดาสถิตอยู่ ซึ่งในประเทศไทยมีการสร้างพระพุทธรูปขึ้นเป็นครั้งแรก ในสมัยทวารวดีและพัฒนาเป็นลำดับ ทำให้เกือบทุกวัดในประเทศไทยจะมีพระพุทธรูปประดิษฐานอยู่เป็นสัญลักษณ์สำคัญสูงสุดทางพระพุทธศาสนาอีกประการหนึ่งให้ชาวพุทธได้กราบไหว้บูชา อนึ่ง หากเป็นวัดที่มีพระพุทธรูปชื่อเสียงโด่งดังด้วยแล้วนั้น ผู้คนก็มักจะนิยมไปสักการบูชาเพื่อขอพรและบน

บานในสิ่งต่าง ๆ ที่ตนหวัง เช่น พระพุทธโสธรเด่นในเรื่องการขอบุตร ขอโชคลาภ ความร่ำรวย หลวงพ่อโต เด่นในเรื่องการค้าขายเจริญรุ่งเรือง เรื่องการมีโชคในการเดินทาง (มณี แสงธรรม, 2558)

ทั้งนี้ ทำให้เห็นถึงความเชื่อและพิธีกรรม ดังงานวิจัยของ พระนัต จารุณโณ (ยี่รัมย์) และคณะ (2564) พบว่า คติความเชื่อ และพิธีกรรมที่เกิดจากประเพณีแซนโหม้นตา ของชาวจังหวัดสุรินทร์ ยังมีการปฏิบัติสืบทอดรักษา สืบสานกันมาจวบจนมาถึงปัจจุบัน จากคติหลัก ๆ สามารถกล่าวได้ว่าที่ได้รับความนิยมจากคติความเชื่อในเรื่องอำนาจดวงวิญญาณ และสิ่งเหนือธรรมชาติ การบูชาเทพเจ้า และการบูชาบรรพบุรุษของศาสนาพราหมณ์-ฮินดู และได้รับอิทธิพลจากความเชื่อเรื่องการบูชาตามคติทางพระพุทธศาสนาด้วย คติความเชื่อโบราณที่เกี่ยวกับอำนาจการให้คุณ และโทษของผีบรรพบุรุษ และสิ่งเหนือธรรมชาติต่าง ๆ ที่มีอำนาจเหนือธรรมชาติ ในคติความเชื่อของชาวสุรินทร์ เมื่อถึงช่วงเทศกาลแซนโหม้นตา พิธีกรรมช่วงเดือนสิบ มีความเชื่อว่าประตูนรกจะเปิดให้ดวงวิญญาณบรรพบุรุษของตนเอง เดินทางมาเมืองมนุษย์โลก เพื่อมาของส่วนบุญจากญาติพี่น้องของตน ดังนั้นคติชาวบ้านจึงต้องมีการทำพิธีบูชา และเซ่นไหว้โดยมีการจัดทำอาหาร ขนมข้าวต้ม อาหาร เสื้อผ้า ข้าวของเครื่องใช้ เพื่อต้อนรับวิญญาณบรรพบุรุษของตนเอง และงานวิจัยของวรวิสิษฐ์ ศรีตระกูล (2564) พบว่า พฤติกรรมการบนบานศาลกล่าวของคนไทยส่วนใหญ่ มักนิยมบนต่อสิ่งศักดิ์สิทธิ์ทั้งในพระพุทธศาสนาและศาสนาอื่น เช่น ศาสนาพราหมณ์ ซึ่งจะมีพิธีกรรมการบนสืบทอดกันมาในรูปแบบต่าง ๆ อย่างการบนกับรูปปั้น ไม่ว่าจะเป็นพระพุทธรูป พระพิมพ์เนศ รูปปั้นเกจิอาจารย์ชื่อดังต่าง ๆ ซึ่งรูปปั้นจะเปรียบเสมือนตัวแทนความศักดิ์สิทธิ์ของพระพุทธเจ้า เทพเทวดา หรืออาจารย์ท่านนั้น ๆ แม้จะไม่ได้มีชีวิตอยู่แล้วก็ตาม แต่คนมักจะเชื่อว่าพลัง อำนาจ ความศักดิ์สิทธิ์จะคงอยู่ตลอดกาล

จากความสำคัญข้างต้น ผู้วิจัยศึกษาเรื่อง ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอนบุญ อำเภोजุฬารักษ์ จังหวัดนครราชสีมา เพื่อศึกษาประวัติความเป็นมา และเพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรม กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ หมู่ที่ 3 ตำบลนาหมอนบุญ อำเภोजุฬารักษ์ จังหวัดนครราชสีมา จะเกิดประโยชน์ต่อชุมชน คือ ทำให้บุคคลภายนอกศรัทธาในความศักดิ์สิทธิ์ของวัด เช่น การสอบเข้าเรียนต่อ การสอบเข้าทำงานการเกณฑ์ทหาร เป็นต้น หรือกรณีที่ต้องการความช่วยเหลือ เช่น การขอบุตร การขอให้ได้อะไรของที่สูญหาย เป็นต้น หรือต้องการกำลังใจ เช่น การขอให้หายเจ็บไข้ การขอให้เดินทางสะดวก ปลอดภัย เป็นต้น จึงมีการบนบาน หากได้รับผลตามที่ได้นบนบานไว้ ผู้ที่บนจะกลับมาแก้บนโดยส่วนมากเป็นเรื่องเกี่ยวกับการขอบุตร การสอบเข้าเรียนต่อ การสอบเข้าทำงานได้ ขอโชคลาภ ของหาย และเรื่องสุขภาพเจ็บป่วยเกี่ยวกับโรคภัย ต่าง ๆ และทำให้ชุมชนนาหมอนบุญมีชื่อเสียงมีคนรู้จักมากขึ้นชุมชนได้เกิดการพัฒนาด้านที่ดีและมีรายได้เข้ามาในชุมชน

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอนบุญ อำเภोजุฬารักษ์ จังหวัดนครราชสีมา
2. เพื่อศึกษาผลกระทบจากความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอนบุญ อำเภोजุฬารักษ์ จังหวัดนครราชสีมา

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ผู้ให้ข้อมูลสำคัญคัดเลือกแบบเจาะจง คือ 1) กลุ่มชาวบ้านที่มาแก้บน จำนวน 20 คน เนื่องจากเป็นผู้ที่มีความเชื่อศรัทธา ต่อพ่อหลวงกลิ่น วัดทุ่งไหม้ และได้สมหวังดังที่ปรารถนาในการมาบนบาน จึงมาแก้บนและยินดีให้ข้อมูล 2) กลุ่มปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชน จำนวน 1 คน เลือกเจาะจงบุคคลผู้เป็นเป็นเจ้าของภูมิปัญญาชาวบ้าน มีความรู้เกี่ยวกับความเชื่อและพิธีกรรมเกี่ยวกับการแก้บน และนำภูมิปัญญามาใช้ประโยชน์ในการดำรงชีวิตจนประสบผลสำเร็จสามารถถ่ายทอดเชื่อมโยงคุณค่าของอดีตกับปัจจุบันได้อย่างเหมาะสมและยินดีให้ข้อมูล 3) กลุ่มผู้นำชุมชน จำนวน 1 คน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ที่ 3 เนื่องจากเป็นผู้มีความรู้ ความเชื่อ และพิธีกรรมเกี่ยวกับพ่อหลวงกลิ่น วัดทุ่งไหม้ เพราะเคยบวชเรียน รวมถึงประสบการณ์ในชุมชน และยินดีให้ข้อมูล และ 4) กลุ่มพระในวัดทุ่งไหม้ จำนวน 5 รูป ประกอบด้วย เจ้าอาวาส 1 รูป และพระลูกวัดของวัดทุ่งไหม้ จำนวน 4 รูป เลือกเจาะจงเนื่องจากเป็นผู้นำในวัดและมีความรู้เกี่ยวกับความเป็นมาและยินดีให้ข้อมูล

2. เครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้เครื่องมือการวิจัย คือ แบบสัมภาษณ์ เพื่อทำการสัมภาษณ์เชิงลึกโดยเน้นการพูดคุยเรื่องราวและการจดบันทึกระหว่างการสัมภาษณ์ในเรื่องราวต่าง ๆ ทั้งหมด ประกอบด้วย 4 ตอน คือ 1) ข้อมูลทั่วไป 2) ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน 3) ผลกระทบจากความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน และ 4) ปัญหาและข้อเสนอแนะ

3. การเก็บรวบรวมข้อมูล

การเก็บรวบรวมข้อมูล ผู้วิจัยเก็บรวบรวมข้อมูล ดังนี้

ขั้นตอนที่ 1 การศึกษาข้อมูลจากเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องเพื่อนำมาเป็นข้อมูลพื้นฐานสำหรับการทำการศึกษาวิจัยและเป็นการค้นคว้าข้อมูลจากเอกสารวิชาการ ตำรา หนังสือ บทความ วารสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและสื่ออิเล็กทรอนิกส์

ขั้นตอนที่ 2 การศึกษาภาคสนาม เป็นการศึกษาเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลโดยใช้กรอบแนวคิดที่กำหนดไว้คือ ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน และผลกระทบจากความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน โดยมีการไปสัมภาษณ์ชาวบ้านที่มาแก้บน ปราชญ์ชาวบ้านในพื้นที่ชุมชน ผู้นำชุมชน และพระในวัดทุ่งไหม้ รวมทั้งสิ้น 27 คน/รูป

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การศึกษาข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้องและการศึกษาภาคสนาม เมื่อรวบรวมและตรวจสอบเนื้อหาอย่างถูกต้องเรียบร้อยแล้ว ผู้วิจัยจึงนำข้อมูลมาวิเคราะห์เพื่อให้ได้เนื้อหาที่ถูกต้องตรงตามวัตถุประสงค์และนำเสนอข้อมูลเชิงพรรณนา

5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

การวิจัยเรื่องความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลิ่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอบุญ อำเภอจุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช มีกรอบแนวคิดในการวิจัย ดังนี้

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

1. ผลการวิจัย

จากการศึกษาวิจัย พบว่า

1.1 ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอบุญ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.1.1 การรับราชการ การบนบานแล้วก็ต้องนำสิ่งของที่บนบานไว้นั้นมาแก้บนตามสัญญา เมื่อใดที่รู้สึกว่าการบนบานแล้วความมั่นใจในด้านการสอบเข้ารับราชการจึงได้มาบนบานสารกล่าวเพื่อให้มีขวัญกำลังใจในการสอบ และหวังว่าตนจะได้ประสบความสำเร็จดังใจที่ตนหวัง โดยผู้ที่ทำการบนก็จะนำสิ่งของมาตอบแทนตามที่สัญญาไว้ คือ ความเชื่อที่ว่า ผลสำเร็จนั้นเกิดจากการที่สิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้ดลบันดาลให้สำเร็จตามผลที่หวัง

1.1.2 ขอบุตร สำหรับคนมีลูกยาก แต่ความเชื่อเกี่ยวกับเรื่องการไหว้พระขอลูกก็ยังมียู่ มีความต้องการหาที่พึ่งทางจิตใจ การขอเรื่องสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยการขอบุตร เพราะตนเองไม่สามารถมีบุตรเองได้ จึงมาพึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ให้ช่วยตนและเมื่อประสบผลสำเร็จดังใจหวังจะให้สิ่งของตอบแทนหรือทำตามที่ได้ให้สัญญา

1.1.3 หายจากการเจ็บป่วยไม่สบาย ความต้องการทางด้านจิตใจของบุคคลที่เจ็บป่วยเป็นสร้างแรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมทางสุขภาพ โดยที่กำหนดข้อตกลงที่จะเลิกพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น เลิกสูบบุหรี่ เลิกดื่มสุรา เป็นสิ่งแก้บนเพื่อให้ตนเองสำเร็จตามความต้องการ ในรูปแบบพันธะสัญญาและมีเป้าหมายเป็นสิ่งที่ตนเองปรารถนาความเจ็บป่วย เมื่อหายเจ็บป่วยแล้วจะนำสิ่งของหรือสิ่งแลกเปลี่ยนมาทำการแก้บน

1.1.4 โชคลาภ ขอพรกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยการบอกชื่อ สกุล ของเรา และเรื่องที่ต้องการขอให้ชัดเจน ถ้าจะขอในเรื่องเงิน ก็ระบุให้ชัดเจนว่าจำนวนเท่าใดระบุเวลาให้ชัดเจน เช่น หากอยากจะขอให้เรื่องเงิน โชคลาภ ก็ให้ระบุวัน เดือน ปี ให้ชัดเจน อย่างกล่าวคำขอลอย ๆ หรือระบุกว้าง ๆ ว่า ขอให้มีความสุขกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าหากได้ตามที่ขอ เราจะตอบแทนท่านอย่างไร ซึ่งส่วนใหญ่แล้วจะทำของมาถวาย หรือจุดลูกทัด

ภาพที่ 2 การบนบาน
เกี่ยวกับการรับราชการ

ภาพที่ 3 การบนบาน
เกี่ยวกับการขอบุตร

ภาพที่ 4 การบนบานขอให้
หายจากการเจ็บป่วยไม่สบาย

ภาพที่ 5 การขอโชคลาภจาก
สิ่งศักดิ์สิทธิ์

1.2 ผลกระทบจากความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอบุญ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

1.2.1 ด้านจิตใจ เมื่อคนเรามีความเชื่ออย่างหนึ่งอย่างใดแล้วย่อมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำที่ตอบสนองความเชื่อมั่น ถ้าเปลี่ยนความเชื่อพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนตามไปด้วยและพฤติกรรมเหล่านั้นจะสะท้อนให้เห็นได้ในรูปของข้อห้ามข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม

1.2.2 ด้านความรักสามัคคี เมื่อคนในสังคมเดียวกันมีการรับรู้ถึงความรู้สึก ความคิดของบุคคลในสังคมที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต และได้รู้ถึงทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกัน

ของบุคคลที่มีความเชื่อแบบเดียวกัน ในสถานที่เดียวกัน ทำให้เกิดความร่วมมือกัน ที่จะเคารพ นับถือ และศรัทธา ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะในกลุ่มนั้น ๆ

1.2.3 ด้านรายได้เข้ามาในชุมชน เศรษฐกิจชุมชนมีการกระจายรายได้ ผ่านกระบวนการทาง ความเชื่อความศรัทธาที่เนื่องจากความเชื่อ ได้กลายเป็นวาระรอบ ๆ วัด ที่ร้านค้าที่เนื่องด้วยพิธีกรรมความเชื่อ จำนวนมาก จากการเดินทางสะท้อนให้เห็นได้ว่าการจัดการท่องเที่ยวที่เกิดขึ้นพร้อมกับการสร้างวัด สร้างความ เชื่อและการส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงความหวังทางใจ และศาสนา ทำบุญไหว้พระ ปิดทอง บนบานศาลกล่าว ประความสำเร็จจากการร้องขอ

1.2.4 ด้านสิ่งแวดล้อม วัดนี้สถานที่ที่มีพุทธศาสนิกชนศรัทธาและเป็นที่รู้จักหลากหลายในทุก เพศ ทุกวัย และได้เดินทางมาเพื่อหวังพึ่งอาศัยในความเชื่อเรื่องการขอโชคลาภ วัดจำเป็นต้องมีการจัดเตรียมความ พร้อมในด้านหลาย ๆ ด้าน เช่น สถานที่นั่งพักผ่อน สิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ห้องน้ำ น้ำดื่ม เป็นต้น พร้อมทั้งสถานที่สำหรับการเผยแพร่หลักธรรมควบคู่กันไป

ภาพที่ 6 ผลกระทบ
ด้านจิตใจ

ภาพที่ 7 ผลกระทบ
ด้านความรักสามัคคี

ภาพที่ 8 ผลกระทบ
ด้านรายได้เข้ามาในชุมชน

ภาพที่ 9 ผลกระทบ
ด้านสิ่งแวดล้อม

2. อภิปรายผลการวิจัย

2.1 ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน พบว่า การรับราชการ ด้านการสอบเข้ารับราชการจึงได้มาบน บานศาลกล่าวเพื่อให้มีขวัญกำลังใจในการสอบ ขอบุตรสำหรับคนมีลูกยาก การขอร้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยการขอบุตร เพราะตนเองไม่สามารถมีบุตรเองได้ หายจากการเจ็บป่วยไม่สบาย ความต้องการทางด้านจิตใจของบุคคลที่ เจ็บป่วยเป็นสร้างแรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมทางสุขภาพ โดยที่กำหนดข้อตกลงที่จะเลิกพฤติกรรมที่ไม่พึง ประสงค์ เช่น เลิกสูบบุหรี่ เลิกดื่มสุรา เป็นสิ่งแก้บน การขอโชคลาภ ถ้าจะขอในเรื่องเงิน ก็ระบุให้ชัดเจนว่าจำนวน เท่าใดระบุเวลาให้ชัดเจน เช่น หากอยากจะขอให้เรื่องเงิน โชคลาภ ก็ให้ระบุวัน เดือน ปี ให้ชัดเจน อย่างกล่าวคำขอ ลอย ๆ หรือระบุกว้าง ๆ ว่า ขอให้มีความสุขกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าหากได้ตามที่ขอ ซึ่งสอดคล้องกับ สิทธิพงษ์ บุญทอง (2561) พบว่า วัดเจดีย์ไฉ่ มีการให้คุณค่าและความหมาย พบว่า วัดเจดีย์ไฉ่ใช้เป็นเพียงพื้นที่ที่ใช้ในการปฏิบัติ ธรรม การประกอบพิธีกรรมทางศาสนา การทำบุญให้ทาน และขอพรบนบานศาลกล่าว “ของหายอยากได้คืน” จากการแก้บน สอดคล้องกับงานวิจัยของ ขวัญทิศา ผิวผาด และคณะ (2558) พบว่า การบนบาน ผู้ที่มานบนบาน กับเจ้าแม่มนมสาว มีความเชื่อกับการบนบานมากเมื่อมีเรื่องเดือดร้อนต้องการความช่วยเหลือ ผู้ที่มานบนบานได้ไป บนบานให้เจ้าแม่มนมสาวช่วยเหลือ ลักษณะดังกล่าวนี้เหมือนกันกับชาวบ้านในถิ่นอื่น ๆ คือ เมื่อมีกรณีที่ต้องเสี่ยง เช่น การมีคดีความ การสอบเข้าเรียนต่อ การสอบเข้าทำงาน การเกณฑ์ทหาร หรือกรณีที่ต้องการความช่วยเหลือ เช่น การขอบุตร การขอให้คืนสิ่งของที่สูญหาย หรือต้องการกำลังใจ เช่น การขอให้หายเจ็บไข้ การขอให้เดินทาง สะดวก ปลอดภัย จึงมีการบนบาน หากได้รับผลตามที่ได้นบนบานไว้ รวมทั้งสอดคล้องกับ วราลี ศรีตระกูล (2564) พบว่า ในทุก ๆ วันจะมีผู้คนนับหมื่นนับแสนเดินทางไปสักการะ บูชาไอ้ไข่ที่วัดเป็นจำนวนมาก ทั้งคนที่เคยมาบน

บานแล้วสมหวัง เข้ามาเพื่อแก้บน และคนใหม่ที่ยังไม่เคยเข้ามาขอพรตามความเชื่อที่เล่าสู่กันฟัง เพื่อขอโชคลาภ หรือบนบานสานกล่าว ทั้งขอให้งานดี ๆ ขอให้ธุรกิจบรรลุเป้าหมาย รวมไปถึงเรื่องของหายอยากได้คืน และหากเดินทางมาถึงวัดเจดีย์แล้ว จะเห็นได้ว่า มีการ แก้บน เพราะสมหวังแล้วจากการที่มานบนไป เรียกได้ว่า “สัจจะ” พุดไว้แล้วต้องทำตาม เป็นที่มาของการ “ขอได้ ไหว้รับ”

2.2 ผลกระทบจากความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน พบว่า ด้านจิตใจ เมื่อคนเรามีความเชื่ออย่างหนึ่งอย่างใดแล้วย่อมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำที่ตอบสนองความเชื่อนั้น ถ้าเปลี่ยนความเชื่อพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนตามไปด้วยและพฤติกรรมเหล่านั้นจะสะท้อนให้เห็นได้ในรูปของข้อห้ามข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ด้านความรักสามัคคี เมื่อคนในสังคมเดียวกันมีการรับรู้ถึงความรู้สึก ความคิดของบุคคลในสังคม ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต และรับรู้ถึงทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความเชื่อแบบเดียวกัน ในสถานที่เดียวกัน ทำให้เกิดความร่วมมือกัน ที่จะเคารพ นับถือ และศรัทธา ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะของคนในกลุ่มนั้น ๆ ด้านรายได้เข้ามาในชุมชน เศรษฐกิจชุมชนมีการกระจายรายได้ผ่านกระบวนการทางความเชื่อความศรัทธาที่เนื่องจากความเชื่อ ได้กลายเป็นวาระรอบ ๆ วัด ที่ร้านค้าที่เนื่องด้วยพิธีกรรมความเชื่อจำนวนมาก และด้านสิ่งแวดล้อม วัดมีการจัดเตรียมความพร้อมในด้านหลาย ๆ ด้าน เช่น สถานที่นั่งพักผ่อนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ห้องน้ำและน้ำดื่ม เป็นต้น ซึ่งสอดคล้องกับ สิทธิพงษ์ บุญทอง (2561) พบว่า ผู้คนได้รับผลกระทบจากภาวะความทันสมัย จนเกิดวิกฤติ การเข้าไปสักการะวัดเจดีย์ไฉ่ไช่ของผู้คนเปลี่ยนแปลงไป แต่ก็ทำให้อาจเกิดการกระจายรายได้ ยกระดับการครองชีพและความเป็นอยู่ของชุมชนให้ดีขึ้น ทั้งยังรองรับการขยายตัวของเศรษฐกิจ การคมนาคมขนส่งและการท่องเที่ยว รวมทั้งสอดคล้องกับ ณีรนุช แมลงภู (2566) พบว่า เศรษฐกิจและสังคมไทยปัจจุบันได้ทำให้ผู้ที่พึ่งพาสิ่งศักดิ์สิทธิ์ต้องเผชิญกับความไม่แน่นอนในรูปแบบต่าง ๆ ที่เข้มข้นขึ้นกว่าในอดีต ซึ่งนำไปสู่ความเปลี่ยนแปลงในแง่ปฏิบัติการและตรรกะของการบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์เพื่อความเจริญรุ่งเรือง สิ่งศักดิ์สิทธิ์ต่าง ๆ นั้นยังเป็นผู้กระทำการสำคัญที่เป็นกลไกขับเคลื่อนเศรษฐกิจแห่งความไม่แน่นอน โดยสิ่งศักดิ์สิทธิ์ได้มีส่วนทำให้ความไม่แน่นอนเป็นความแน่นอนที่เป็นไปได้ ช่วยเพิ่มความเป็นไปได้ในการสะสมทุนให้ได้มากในเวลาสั้นและสร้างโอกาสทางเศรษฐกิจ

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการวิจัย

ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน พบว่า การรับราชการ ด้านการสอบเข้ารับราชการจึงได้มานบนบานสารกล่าวเพื่อให้มีขวัญกำลังใจในการสอบ ขอบุตรสำหรับคนมีลูกยาก การขอร้องสิ่งศักดิ์สิทธิ์โดยการขอบุตร เพราะตนเองไม่สามารถมีบุตรเองได้ หายจากการเจ็บป่วยไม่สบาย ความต้องการทางด้านจิตใจของบุคคลที่เจ็บป่วยเป็นสร้างแรงจูงใจในการแสดงพฤติกรรมทางสุขภาพ โดยที่กำหนดข้อตกลงที่จะเลิกพฤติกรรมที่ไม่พึงประสงค์ เช่น เลิกสูบบุหรี่ เลิกดื่มสุรา เป็นสิ่งแก้บน การขอโชคลาภ ถ้าจะขอในเรื่องเงิน ก็ระบุให้ชัดเจนว่าจำนวนเท่าใดระบุเวลาให้ชัดเจน เช่น หากอยากจะทำให้อายุยืน โชคลาภ ก็ให้ระบุวัน เดือน ปี ให้ชัดเจน อย่างกล่าวคำขอลอย ๆ หรือระบุกว้าง ๆ ว่า ขอให้มีความสุขกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ว่าหากได้ตามที่ขอ ในขณะที่ผลกระทบจากความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน พบว่า ด้านจิตใจ เมื่อคนเรามีความเชื่ออย่างหนึ่งอย่างใดแล้วย่อมเป็นเหตุจูงใจให้เกิดการกระทำที่ตอบสนองความเชื่อนั้น ถ้าเปลี่ยนความเชื่อพฤติกรรมก็จะเปลี่ยนตามไปด้วยและพฤติกรรมเหล่านั้นจะสะท้อนให้เห็นได้ในรูปของข้อห้ามข้อปฏิบัติในการดำเนินชีวิตของคนในสังคม ด้านความรักสามัคคี เมื่อคนในสังคมเดียวกันมีการรับรู้ถึงความรู้สึก ความคิดของบุคคลในสังคม ที่มีอิทธิพลต่อการดำเนินชีวิต และรับรู้ถึงทัศนคติ ค่านิยม ความเชื่อ ตลอดจนวัฒนธรรมในการอยู่ร่วมกันของบุคคลที่มีความเชื่อแบบเดียวกัน ในสถานที่เดียวกัน ทำให้เกิดความร่วมมือกัน ที่จะเคารพ นับถือ และศรัทธา ทำให้เกิดความสามัคคีในหมู่คณะของคนในกลุ่มนั้น ๆ ด้านรายได้เข้ามาในชุมชน เศรษฐกิจชุมชนมีการกระจายรายได้ ผ่านกระบวนการทางความเชื่อความ

ศรัทธาที่ที่เนื่องจากความเชื่อ ได้กลายเป็นวาระรอบ ๆ วัด ที่ร้านค้าที่เนื่องด้วยพิธีกรรมความเชื่อจำนวนมาก และด้านสิ่งแวดล้อม วัดมีการจัดเตรียมความพร้อมในด้านหลาย ๆ ด้าน เช่น สถานที่นั่งพักผ่อนสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ เช่น ห้องน้ำและน้ำดื่ม เป็นต้น

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

2.1.1 จากการศึกษาความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอบุญ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช ทำให้ทราบถึงประวัติความเป็นมา ขั้นตอนการบนและการแก้บน ดังนั้น จึงควรมีการจัดทำคู่มือ หรือเอกสารเกี่ยวกับการบนบาน และการแก้ไขแก้ผู้ที่จะบนบนเพื่อความสะดวกแก่ผู้มาบนบาน

2.1.2 วัดทุ่งไหม้ควรจัดบริการแก่ผู้มาบนบาน และแก้บน ด้วยเครื่องบนบาน ดอกไม้ ธูปเทียน เพื่อความสะดวกแก่ผู้มาบนบาน

2.1.3 ชุมชนควรให้ความร่วมมือในการอำนวยความสะดวกแก่ผู้มาบนบาน ทั้งด้านสถานที่คำแนะนำในการบนบาน และเครื่องบนบน

2.2 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

2.2.1 ควรศึกษาปัจจัยที่มีผลความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ หมู่ที่ 3 ตำบลนาหมอบุญ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.2.2 ควรศึกษาถึงอิทธิพลหรือแรงจูงใจในความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บน กรณีศึกษา พ่อหลวงกลั่น วัดทุ่งไหม้ ตำบลนาหมอบุญ อำเภोजุฬาภรณ์ จังหวัดนครศรีธรรมราช

2.2.3 ควรมีการศึกษาเปรียบเทียบ ความเชื่อและพิธีกรรมการแก้บนของสิ่งศักดิ์สิทธิ์ในสถานที่อื่น ๆ ประกอบ เพื่อดูแนวทางที่ความแตกต่างและสร้างความเข้าใจร่วมกัน

เอกสารอ้างอิง

ขวัญทิพา ผิวผาด, กุลธิดา อุดมพงศ์วัฒนา และพิทักษ์ ศิริวงศ์. (2558). ความเชื่อ การบนบานและการใช้ของแก้บนผู้ที่มาแก้บนศาลเจ้าแม่ยมสาว เกาะนมสาว ตำบลสามร้อยยอด อำเภอสามร้อยยอด จังหวัดประจวบคีรีขันธ์. ใน *Graduate Research Conference Khon Kaen University* (น. 1274-1281). ขอนแก่น: มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ณิรณัฐ แผลงภู. (2566). การบูชาสิ่งศักดิ์สิทธิ์กับเศรษฐกิจแห่งความไม่แน่นอน: ชีวิตทางศาสนาของตัวตนในกระแสเสรีนิยมใหม่ในสังคมไทยปัจจุบัน. *วารสารสังคมศาสตร์*, 35(1), 162-187.

พระนัด จารุณโณ (ยี่รัมย์), สงวน หล้าโพทนัน, พระครูวินัยธรรมรัตน์ เขมธโร. (2564). การศึกษาวิเคราะห์ความเชื่อและพิธีกรรมในการทำบุญแซนโชนดา ของชาวจังหวัดสุรินทร์. *วารสารวิชาการ มจร บุรีรัมย์*, 6(2), 301-315.

มูณี แสงธรรม. (2558). *การบนของชาวพุทธ*. กรุงเทพฯ: กายใจ.

วรลธิ์ ศรีตระกูล. (2564). “ปรากฏการณ์ไอ้ไข่พารวย” พฤติกรรม ความเชื่อ และการบนบาน. (การจัดการมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยมหิดล).

สิทธิพงษ์ บุญทอง. (2561). *วัดเจดีย์ไถ่ : การประกอบสร้างให้กลายเป็นพื้นที่ศักดิ์สิทธิ์ภายใต้ (วิกฤติความทันสมัย)*. (ศิลปศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์).

Waste Management Approaches: A Case Study of Communities in Khon Kaen Municipality

Chananthida Chairmart^{1*} and Pakanan Sutthiprapa¹

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Thailand

*Corresponding author: chananthida.c@kkumail.com

Abstract

This research article aims to study 1) the development approaches for waste management in relation to sustainable waste management, and 2) the development of waste management in conjunction with the 4 M management framework. This study employs a qualitative research methodology, collecting data through in-depth interviews with key informants, including provincial executives and local government organizations. The findings reveal that 1) the sustainable waste management development approaches are as follows: (1) Stakeholder involvement: Waste management in communities must be efficient and comprehensive, with agencies supporting waste separation at the source through small municipality policies within larger municipalities. This ensures that communities have a scientifically sound management system and promotes consumer participation in waste separation and the return of packaging. The Khon Kaen Municipality must provide adequate space to accommodate the volume of waste. (2) Components of the waste management system: Household waste management should involve community consultations to address waste overflow issues, while the organic waste reduction project can decrease organic waste and create value from selling compost. (3) Waste management factors: The funeral fund system that converts waste into merit encourages households to separate waste types and sell them for income, thereby reducing the amount of waste that needs to be disposed of. 2) The development approaches for waste management with the 4 M management framework include supporting local group formations and establishing waste disposal centers in every province, along with community competitions for effective waste management to raise awareness and knowledge among the public and relevant agencies regarding efficient waste management practices.

Keywords: Waste Management, Zero Waste Community, Khon Kaen Municipality

แนวทางการจัดการขยะมูลฝอย กรณีศึกษาชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น

ชนัญธิดา ชัยอำมาตย์^{1*} และ ภคินทร์ สุทธิประภา¹

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประเทศไทย

*Corresponding author: chananthida.c@kkumail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา 1) แนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยกับการจัดการขยะอย่างยั่งยืน และ 2) แนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยกับการบริหารจัดการ 4 M การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ เก็บรวบรวมข้อมูลด้วยแบบสัมภาษณ์เชิงลึกจากกลุ่มผู้ให้ข้อมูลสำคัญ คือ กลุ่มผู้บริหารระดับจังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น ผลการศึกษาวิจัยพบว่า 1) แนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยอย่างยั่งยืนมีดังนี้ (1) ด้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย: การบริหารจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนต้องมีประสิทธิภาพและทั่วถึง โดยหน่วยงานต้องสนับสนุนการคัดแยกขยะตั้งแต่ต้นทางผ่านนโยบายเทศบาลเล็กในเทศบาลใหญ่ เพื่อให้ชุมชนมีระบบจัดการที่ถูกต้องตามหลักวิชาการ และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของผู้นับถือในการคัดแยกและส่งเสริมบรรจุภัณฑ์ โดยเทศบาลนครขอนแก่นต้องจัดพื้นที่รองรับปริมาณขยะอย่างเพียงพอ (2) ด้านองค์ประกอบของระบบการจัดการขยะ: การบริหารจัดการขยะในครัวเรือนควรมีการประชาสัมพันธ์เพื่อแก้ไขปัญหาขยะล้น โดยโครงการถังขยะเปียกลดโลกร้อนสามารถลดขยะอินทรีย์และสร้างมูลค่าได้จากการขายน้ำหมัก (3) ด้านปัจจัยการจัดการขยะ: ระบบกองทุนฌาปนกิจเปลี่ยนขยะเป็นบุญกระตุ้นให้ครัวเรือนแยกประเภทขยะและนำไปขายเพื่อสร้างรายได้ ซึ่งช่วยลดปริมาณขยะที่ต้องกำจัด 2) แนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยกับการบริหารจัดการ 4 M ได้แก่ การสนับสนุนการรวมกลุ่มพื้นที่และจัดตั้งศูนย์กำจัดขยะมูลฝอยในทุกจังหวัด พร้อมการประกวดชุมชนที่มีการจัดการขยะที่ดี เพื่อสร้างความรู้และความตระหนักในประชาชนและหน่วยงานเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอยอย่างมีประสิทธิภาพ

คำสำคัญ: การจัดการขยะมูลฝอย, ชุมชนปลอดขยะ, เทศบาลนครขอนแก่น

© 2024 A-EMS: Applied Economics, Management and Social Sciences

บทนำ

ในปี พ.ศ. 2566 ประเทศไทยมีปริมาณขยะมูลฝอยประมาณ 26.95 ล้านตันต่อปี หรือเฉลี่ย 73,840 ตันต่อวัน โดยประชาชนแต่ละคนสร้างขยะเฉลี่ย 1.12 กิโลกรัมต่อวัน ซึ่งเพิ่มขึ้นจากปี พ.ศ. 2565 ประมาณ 1.25 ล้านตัน หรือ 0.05 กิโลกรัมต่อคนต่อวัน สาเหตุหลักมาจากการกลับสู่ภาวะปกติหลังการแพร่ระบาดของไวรัสโคโรนา 2019 ที่มีการเปิดประเทศเพื่อกระตุ้นเศรษฐกิจ ส่งผลให้ปริมาณขยะเพิ่มสูงขึ้น (กรมควบคุมมลพิษ, 2566) ปัญหาขยะชุมชนจึงเป็นสิ่งที่ต้องการความร่วมมือจากทุกภาคส่วน เนื่องจากขยะจำนวนมากยังไม่ได้มีการจัดการอย่างเหมาะสม ส่งผลกระทบต่อสิ่งแวดล้อมและสุขภาพของประชาชน แม้ภาครัฐจะมีการจัดการขยะผ่านการเก็บรวบรวมและขนย้าย แต่ยังไม่เพียงพอต่อปริมาณขยะที่เพิ่มขึ้น (อุมาวรรณ วาทกิจ และ วรวิช โกวิทยากร, 2562) การบริหารจัดการขยะจึงเป็นเป้าหมายสำคัญของกระทรวงมหาดไทย ภายใต้เป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน (SDG) โดยมีการกำหนดแผนปฏิบัติการด้านการจัดการขยะ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2565 - 2570) ซึ่งมุ่งเน้นการจัดการขยะตามวัฏจักรชีวิตผลิตภัณฑ์และหลักการ 3R (Reduce, Reuse, Recycle) เพื่อให้สอดคล้องกับบริบทพื้นที่และเป้าหมายระดับโลก (กรมควบคุมมลพิษ, 2566)

การจัดการขยะมูลฝอยเป็นภารกิจสำคัญขององค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น (อปท.) ที่มุ่งเน้นการเก็บรวบรวม ขนส่ง คัดแยก และกำจัดขยะอย่างมีประสิทธิภาพ เพื่อรักษาความสะอาดและคุณภาพชีวิตของประชาชน

โดยเฉพาะในบริบทที่การเพิ่มขึ้นของประชากรและการขยายตัวของเมืองในประเทศไทยส่งผลให้ปริมาณขยะจากครัวเรือนเพิ่มสูงขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะขยะจากผลิตภัณฑ์ใช้ครั้งเดียว เช่น พลาสติกและโฟม ซึ่งไม่ได้รับการนำกลับมาใช้ซ้ำ (ศิริรัตน์ งามกุล, 2560) ข้อมูลจากกรมควบคุมมลพิษ (2566) ระบุว่าภาคตะวันออกเฉียงเหนือมีปริมาณขยะเฉลี่ยประมาณ 17,873 ตันต่อวัน โดยจังหวัดขอนแก่นมีปริมาณขยะเฉลี่ย 1,402 ตันต่อวัน ซึ่งมีแนวโน้มเพิ่มขึ้นเนื่องจากการขยายตัวของชุมชนเมืองและการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการดำรงชีวิต การบริโภคที่ใช้บรรจุภัณฑ์พลาสติกเพิ่มขึ้นโดยขาดการคัดแยกตั้งแต่ต้นทาง ทำให้เกิดการสะสมของขยะพลาสติก เทศบาลขอนแก่นจึงต้องพัฒนาระบบการจัดการขยะ โดยการจำกัดขยะมูลฝอยด้วยวิธีฝังกลบ แต่ยังมีประสบปัญหาพื้นที่ในการฝังกลบไม่เพียงพอ ซึ่งอาจนำไปสู่ปัญหาด้านสุขอนามัยและมลพิษที่ส่งผลกระทบต่อคุณภาพชีวิตของประชาชนในพื้นที่ (เด่นดนัย ดวนสูง และคณะ, 2566)

ด้วยเหตุนี้คณะผู้วิจัยจึงมีความสนใจศึกษาแนวทางการจัดการขยะมูลฝอย กรณีศึกษา ชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยกับการจัดการขยะอย่างยั่งยืน นำไปสู่การเป็นแนวทางการวางแผนพัฒนาให้กับองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นอื่น เพื่อนำไปสู่การพัฒนาชุมชนต่อไป รวมถึงเป็นแนวทางการพัฒนาแผนปฏิบัติการขยะมูลฝอย (จังหวัดสะอาด) จังหวัดขอนแก่น ให้สอดคล้องกับบริบทความต้องการของคนในพื้นที่

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยกับการจัดการขยะอย่างยั่งยืน
2. เพื่อศึกษาแนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยกับการบริหารจัดการ 4 M

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงคุณภาพ โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

การกำหนดกลุ่มเป้าหมายที่ใช้ในงานวิจัย แบ่งเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1.1 กลุ่มผู้บริหารระดับจังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น จะเลือกสัมภาษณ์ผู้บริหารที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับการบริหารจัดการขยะมูลฝอยในเขตเทศบาลนครขอนแก่น คือ ผู้อำนวยการกลุ่มงานบริการสาธารณะท้องถิ่นและประสานงานท้องถิ่นอำเภอ สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดขอนแก่น และผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อม เทศบาลนครขอนแก่น

1.2 กลุ่มผู้นำและแกนนำชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น จะเลือกสัมภาษณ์ผู้นำชุมชนที่ประสบความสำเร็จมากในเขตเทศบาลนครขอนแก่น คือ ผู้นำชุมชนโนนชัย 1, ผู้นำชุมชนบะขาม, ผู้นำชุมชนโนนหนองวัด 1 และแกนนำชุมชนโนนชัย 1 และผู้นำชุมชนที่ประสบความสำเร็จในการจัดการขยะน้อย คือ ผู้นำชุมชน ก (นามสมมติ) (ชุมชนที่ไม่มีการจัดการขยะภายในชุมชน) ทั้งหมด 5 คน

2. เครื่องมือที่ใช้ในการศึกษา

2.1 แบบสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ซึ่งแบ่งหัวข้อการสัมภาษณ์ออกเป็น 7 หัวข้อ ดังนี้
 1) คำถามเกี่ยวกับข้อมูลทั่วไปของผู้ให้ข้อมูลสำคัญ 2) คำถามเกี่ยวกับการมีส่วนร่วม 3) คำถามเกี่ยวกับชุมชน 4) คำถามเกี่ยวกับองค์กรภาครัฐ 5) คำถามเกี่ยวกับด้านทัศนคติ 6) คำถามเกี่ยวกับพฤติกรรม และ 7) คำถามเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย

2.2 เครื่องบันทึกเสียง ใช้ในการบันทึกคำให้สัมภาษณ์ และสถานการณ์ต่าง ๆ ที่ได้ระหว่างการเก็บรวบรวมข้อมูล

3. แหล่งข้อมูลที่ใช้ในการวิจัย

งานวิจัยชิ้นนี้เก็บรวบรวมข้อมูลจากแหล่งข้อมูล ดังนี้

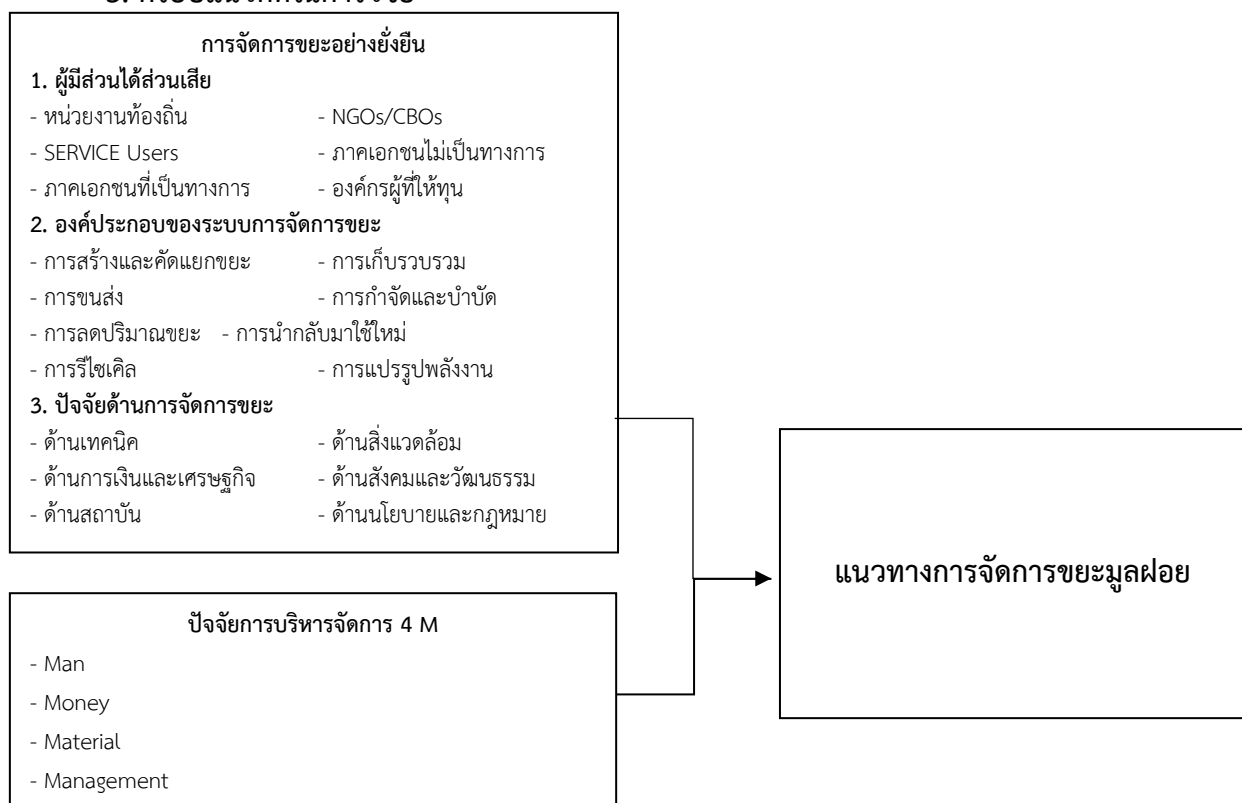
3.1 ข้อมูลปฐมภูมิ (Primary Source) เป็นข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-depth Interview) ทั้งจากผู้อำนวยการกลุ่มงานบริการสาธารณะท้องถิ่นและประสานงานท้องถิ่นอำเภอ สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นจังหวัดขอนแก่น, ผู้อำนวยการส่วนส่งเสริมสาธารณสุข สำนักงานสาธารณสุขและสิ่งแวดล้อมเทศบาลนครขอนแก่น, ผู้นำชุมชนโนนชัย 1, ผู้นำชุมชนบะขาม, ผู้นำชุมชนโนนหนองวัด 1, ผู้นำชุมชน ก (นามสมมติ) (ชุมชนที่ไม่มีการจัดการขยะภายในชุมชน) และแกนนำชุมชนโนนชัย1 บะขาม และโนนหนองวัด1

3.2 ข้อมูลทุติยภูมิ (Secondary Source) เป็นข้อมูลที่ได้จากการค้นคว้าข้อมูล เช่น ข้อมูลจากบทความวิจัย เอกสาร ข้อมูลที่เกี่ยวข้องจากเว็บไซต์ที่น่าเชื่อถือ เป็นต้น

4. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิเคราะห์ข้อมูล คณะผู้วิจัยนำข้อมูลที่ได้ค้นคว้าจากเอกสาร งานวิจัย หรือบทความวิชาการต่าง ๆ และข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์เชิงลึกของกลุ่มผู้บริหารระดับจังหวัดและองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่น และกลุ่มผู้นำและแกนนำชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น มาวิเคราะห์ตามกระบวนการของวิจัยเชิงคุณภาพ กล่าวคือ วิเคราะห์ถึงประเด็นสำคัญที่ได้จากการสัมภาษณ์ จากนั้นนำประเด็นที่สำคัญมาเพื่อวิเคราะห์หาแนวทางการจัดการขยะมูลฝอย กรณี ชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่น และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการเชิงบรรยาย (Descriptive Research)

5. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัย พบว่า

1. แนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยกับการจัดการขยะอย่างยั่งยืน

1.1 ด้านผู้มีส่วนได้ส่วนเสีย

การบริหารจัดการขยะมูลฝอยในชุมชน โดยหน่วยงานเป็นผู้ดูแลรับผิดชอบที่ต้องคำนึงการการมีประสิทธิภาพและทั่วถึง เพื่อให้ชุมชนทุกชุมชนมีการจัดระบบการคัดแยกขยะ ตั้งแต่ต้นทางผ่านนโยบายเทศบาลเล็กในเทศบาลใหญ่ ให้ชุมชนได้รับการกำจัดอย่างถูกต้องตามหลักวิชาการ นำไปสู่ระบบเก็บขนให้มีประสิทธิภาพและการแก้ไขปัญหาขยะมูลฝอยใน ชุมชนอย่างต่อเนื่อง ดังนั้นองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นและเทศบาล ต้องตระหนักและหาแนวทางในการทำงาน ร่วมกันเพื่อต้องการยกระดับการบริหารจัดการขยะมูลฝอยให้ดีขึ้นกว่าเดิม โดยให้ความสำคัญกับการจัดการที่ต้นทางตามวัฏจักรชีวิตผลิตภัณฑ์เพื่อป้องกันการเกิดขยะ ตั้งแต่การออกแบบแนวทางเพื่อนำไปสู่การปรับใช้ ในแต่ละชุมชนที่มีพื้นที่บริบทชุมชนที่ต่างกัน โดยสร้างความตระหนักและความรับผิดชอบของผู้บริโภค ให้มีส่วนร่วมตั้งแต่การคัดแยก การนำส่งหรือขายคืนซากผลิตภัณฑ์/บรรจุภัณฑ์ให้กับผู้จัดจำหน่าย ศูนย์รับคืน การมีส่วนร่วมในการลด คัดแยก นำขยะกลับมาใช้ประโยชน์ และแยกทิ้งตามระบบที่หน่วยงานที่รับผิดชอบจัดไว้ เพื่อนำไปกำจัดอย่างถูกต้อง โดยเทศบาลนครขอนแก่นก็ต้องมีแนวทางในการติดต่อกับชุมชนให้มีพื้นที่ในการทำงานร่วมกันคือการวางพื้นที่ให้เพียงพอที่จะรองรับปริมาณขยะมูลฝอยที่เก็บรวบรวมได้และให้ครอบคลุมทุกพื้นที่ โดยการจัดลำดับความสำคัญของกลุ่มองค์กรปกครองส่วนท้องถิ่นในการจัดการขยะมูลฝอยแบบรวมศูนย์ และส่งเสริมให้เอกชนร่วมทุนโดยเฉพาะกลุ่มพื้นที่ขนาดกลางที่มีศักยภาพการนำขยะไปใช้ประโยชน์และใช้เป็นพลังงานทดแทนในการผลิตไฟฟ้าได้ ซึ่งในส่วนของภาคชุมชนและประชาชนก็มีแนวทางเพื่อสอดคล้องกับ นโยบายที่องค์กรฯและเทศบาลมีแนวทางมาคือการดำเนินงานตามนโยบาย เทศบาลเล็กในเทศบาลใหญ่ เป็นการกระจายอำนาจลงสู่ชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับ เด่นดนัย ดวนสูง และคณะ (2566) ที่พบว่า การจัดการขยะภายในชุมชนมีการใช้หลัก 3R (Reduce, Reuse, Recycle) ซึ่งสิ่งเหล่านี้สามารถช่วยให้หมู่บ้านหัวถนน ลดปริมาณขยะในชุมชนลงได้ อีกทั้งยังเป็นการเพิ่มมูลค่าให้กับขยะ สร้างรายได้ สร้างความยั่งยืนให้กับชุมชน โดยที่การจัดการเหล่านี้เริ่มต้นมาจากการปลูกฝังให้คนในชุมชน รู้คุณค่า และรู้โทษของขยะ ผ่านการประชาสัมพันธ์ของผู้นำหมู่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้าน ทำให้หมู่บ้านหัวถนนมีชาวบ้านร่วมแรงร่วมใจกันจัดการขยะในชุมชนอย่างถูกต้องเป็นขั้นตอน

1.2 ด้านองค์ประกอบของระบบการจัดการขยะ

การบริหารจัดการขยะในครัวเรือน ผู้นำชุมชนและแกนนำชุมชน ผ่านประชาวิจารย์ชุมชน ปลอดภัยขยะ และชักลากขยะจากภายในชุมชนออกมาสู่จุดศูนย์รวมขยะเพื่อให้ปริมาณขยะในชุมชนลดลงแก้ไขปัญหาขยะล้นชุมชน และโครงการถังขยะเปียกลดโลกร้อน สามารถลดปัญหาขยะอินทรีย์ในครัวเรือน ลดปัญหาการไม่แยกประเภทขยะสู่การจัดทำโครงการถังขยะเปียก ลดโลกร้อน และถังหมักอินทรีย์คือนำเศษอาหารเปลือกผลไม้ต่าง ๆ มาผสมกับหัวเชื้อในการหมัก สามารถนำมาสร้างมูลค่า นำเอาไปขายสร้างรายได้ การปลูกพืชปลอดภัยปราศจากน้ำหมัก ส่งผลกระทบบางสิ่งแวดล้อมในด้านดี ลดภาวะเรือนกระจกจากการเผาขยะ อินทรีย์ที่ไม่ก่อให้เกิดกระแสไฟฟ้า สุขภาพกาย จิตดี สิ่งแวดล้อมในชุมชนสะอาด การทำชุมชนให้เป็นแบบอย่างก็สามารถทำให้ชุมชนที่ยังไม่เริ่มจัดการขยะมาดูแลเป็นแนวทาง สามารถขยายการจัดการขยะที่ดี ออกไปให้ทั่วประเทศได้ ซึ่งสอดคล้องกับ มงคลกร ศรีวิชัย และคณะ (2557) พบว่า ผู้นำชุมชนมีผลอย่างมากต่อการดำเนินโครงการ เพราะว่าหลายชุมชนที่ผู้นำชุมชนให้ความสำคัญกับโครงการหรือกิจกรรมในด้านการจัดการขยะมูลฝอยภายในชุมชนของตนเอง และบางหมู่บ้านที่ผู้นำชุมชนไม่ให้ความสำคัญต่อการดำเนินงาน โดยสามารถจัดทำผ่านกิจกรรมหรือโครงการต่าง ๆ ได้แก่ การจัดทำถังขยะเปียก ลดโลกร้อนคือการนำขยะอินทรีย์มาใส่ในถังเจาะกันถึง ให้ทำเป็นปุ๋ยบำรุงดิน โดยการนำของผู้นำชุมชนหรือแกนนำในชุมชนการณรงค์ให้ความรู้แก่ครัวเรือนในชุมชน ให้เข้าใจ

หลักการบริหารจัดการขยะโดยใช้หลักการ 3 ช (ใช้น้อย ใช้ซ้ำ นำกลับมาใช้ใหม่) หรือจะผ่านเพื่อร่วมมือกันในการวางแผนและเลือกวิธีการจัดการมูลฝอยในชุมชน ตั้งแต่การส่งเสริมสนับสนุนการลดการเกิดขยะมูลฝอย การคัดแยก ขยะมูลฝอย การใช้ประโยชน์จากขยะมูลฝอย การเก็บรวบรวมขยะมูลฝอย การจัดกิจกรรมร่วมกันในชุมชน เช่น การจัดตั้งธนาคารขยะ การจัดตลาดนัดขยะ การเชิญชวนเอกชนเข้ามารับซื้อขยะในชุมชน เป็นกระบอกเสียงในการสร้างความรู้และความเข้าใจแก่ประชาชนในการคัดแยกขยะและการใช้ประโยชน์จากขยะมูลฝอย การทำปุ๋ยหมัก ฯลฯ สำหรับการจัดกิจกรรมต่าง ๆ ขึ้นอยู่กับความเหมาะสมและบริบทของแต่ละพื้นที่ การประชาสัมพันธ์เพื่อขอความร่วมมือจากหน่วยงานต่าง ๆ เช่น ภาคราชการ ภาคการศึกษา ภาคศาสนา ภาคเอกชน และภาคประชาชน ให้มีส่วนร่วมในการสนับสนุนในการจัดการมูลฝอยในชุมชน ซึ่งมีความสอดคล้องกับ ดำรัสศิริ ศิลปะวัฒนานันท์ และชญานันท์ เผ่าศรีเจริญ (2559) ที่พบว่า ดำเนินการทำให้ประชาชนพิจารณาอย่างจริงจังและทั่วถึงโดยเปิดโอกาสให้ประชาชนมีส่วนร่วมในโครงการฯ อย่างเหมาะสมเพื่อสร้างการยอมรับและการให้ความร่วมมือจากประชาชน

1.3 ด้านปัจจัยด้านการจัดการขยะ

ระบบกองทุนฌาปนกิจเปลี่ยนขยะเป็นบุญ กระตุ้นการจัดการขยะในครัวเรือนเป็นการนำเอาขยะในครัวเรือนออกมา ฝึกให้ครัวเรือนแยกประเภทขยะ ว่าขยะประเภทไหนขายได้ ประเภทไหนนำกลับมาไปใช้ประโยชน์ หรือขยะอันตรายและขยะอินทรีย์ เมื่อทุกครัวเรือนที่เข้ามาเป็นสมาชิกและมีการนำขยะรีไซเคิลจำพวกขวด กระดาษ แก้วต่าง ๆ ไปจำหน่าย แล้วนำมาอมกับกองทุนก็สามารถลดการรวมกันของประเภทขยะทำให้ปริมาณขยะที่ทำไปกำจัดลดลง และที่สำคัญคือเงินที่ได้รับจากกองทุนจะปันผลให้สมาชิกเสียชีวิตสามารถช่วยลดค่าใช้จ่ายที่ใช้ในการจัดงานได้ ซึ่งสอดคล้องกับ ปราศิยฉัตร บุญจวง (2563) ที่พบว่า กองทุนฌาปนกิจกองทุนธนาคารขยะเพื่อชีวิต การนำขยะมาขาย ส่งผลให้เป็นการลดปริมาณขยะภายในครัวเรือนและชุมชนได้ดียิ่งขึ้น

2. แนวทางการพัฒนาการจัดการขยะมูลฝอยกับการบริหารจัดการ 4 M

แนวทางในการจัดการขยะด้วยชุมชนผ่านโครงการชุมชนปลอดขยะ zero waste สนับสนุนการรวมกลุ่มพื้นที่และจัดตั้งศูนย์กำจัดขยะมูลฝอยรวมในทุกจังหวัด ขนาดใหญ่ (L) ขนาดกลาง (M) ขนาดเล็ก (S) โดยการประกวดชุมชนที่มีการจัดการขยะมูลฝอยในชุมชนในระดับภูมิภาคและระดับชาติ นอกจากนี้จัดทำองค์ความรู้เกี่ยวกับจัดการขยะมูลฝอย ของเสียอันตรายชุมชน มูลฝอยติดเชื้อและกากอุตสาหกรรมที่เป็นอันตราย และเผยแพร่ประชาสัมพันธ์เพื่อสร้างความรู้ ความตระหนักให้กับประชาชนและหน่วยงาน ผ่านการบริหารจัดการงบประมาณโดยการจ้างแรงงานภายในชุมชน เศรษฐกิจหมุนเวียน เมื่อชุมชนมีความพร้อมในด้านอุปกรณ์และเครื่องมือระบบการอำนวยความสะดวกแก่การกำจัดขยะในชุมชน มีจุดทิ้งขยะหรือได้รับการสนับสนุนจากเทศบาลตามนโยบาย ก็สามารถเพิ่มแรงจูงใจให้คนที่มีส่วนร่วมเข้ามารับรู้มีส่วนได้รับผลประโยชน์ในการประกวดชุมชนได้ สิ่งที่สำคัญในการประสบความสำเร็จในการทำให้ชุมชนได้รับรางวัลคือผู้นำรับรู้ถึงศักยภาพของสมาชิกสามารถบริหารจัดการคน ให้มีการขอความร่วมมือสมาชิกภายในอย่างเหมาะสม ให้ชุมชนมีส่วนร่วมทำร่วมรับผลประโยชน์ เมื่อชุมชนประสบความสำเร็จแล้วก็สามารถนำองค์ความรู้มาเผยแพร่ ประชาสัมพันธ์ แนวทางต่าง ๆ ในการบริหารจัดการในชุมชนเกี่ยวกับการจัดการขยะมูลฝอย เพื่อเป็นการกระตุ้นการมีส่วนร่วมในหลาย ๆ ชุมชนที่กำลังลงมือทำ ซึ่งสอดคล้องกับ ระเบียบวัฒน วังษ์ภักดี และคณะ (2563) ที่ว่า บุคลากรเป็นทรัพยากรที่มีผลต่อความสำเร็จการกระทำใด ๆ จะประสบความสำเร็จได้นั้นไม่ได้ขึ้นอยู่กับผู้นำเพียงผู้เดียว เป็นเหตุผลว่าเหตุใดชุมชนที่ขาดการมีส่วนร่วมในตอนนี้อยู่ถึงกำลังประสบปัญหาการจัดการขยะที่เพิ่มขึ้น และยิ่งสอดคล้องกับ เด่นดนัย ดวนสูง และคณะ (2566) ที่พบว่า ชุมชนมีการจัดตั้งศูนย์การเรียนรู้ชุมชนปลอดขยะ Zero waste ซึ่งเป็นกลุ่มที่เป็นทางการ และมีบทบาทในการดำเนินกิจกรรมต่าง ๆ ภายในชุมชนให้ปลอดขยะ โดยองค์กรนี้ได้ก่อกำเนิดเพื่อสร้างความมั่นคงในการจัดการขยะอย่างยั่งยืน โดยอาจมีการประสานงานกับบุคคลหรือกลุ่มคนภายนอกได้เพื่อผลประโยชน์ของสาธารณะ และผลประโยชน์ของชุมชนของตนเองบทบาทอย่างมากในการจัดทำกิจกรรมต่าง ๆ

ภายในหมู่บ้าน ถือได้ว่าเป็นการสร้างสัมพันธ์อันดีระหว่างคนในชุมชน, และเป็นตัวกลางสื่อสารกับภาครัฐในเรื่องของการสนับสนุนงบประมาณ

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพบว่า สำนักงานส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นมีบทบาทสำคัญในการดำเนินการตามแผนจัดการขยะมูลฝอยชุมชน โดยทำหน้าที่แนะนำ ส่งเสริม สนับสนุน และเป็นพี่เลี้ยงในการดำเนินงาน ตั้งแต่การคัดแยกขยะต้นทางไปจนถึงปลายทางอย่างมีประสิทธิภาพ เทศบาลมีบทบาทเชื่อมโยงกับชุมชน โดยสนับสนุนงบประมาณ วัสดุอุปกรณ์ การประชาสัมพันธ์ และองค์ความรู้ รวมถึงการติดตามผลและประเมินผล นอกจากนี้ระบบเก็บขนขยะยังเป็นกลไกสำคัญในการนำขยะจากชุมชนไปยังบ่อพักและโรงงานไฟฟ้า ซึ่งสนับสนุนการดำเนินงานผ่านโครงการและกิจกรรมที่มีส่วนร่วมจากชุมชน รวมถึงการส่งเสริมการเข้าร่วมประกวดโครงการในระดับชาติ

ส่วนชุมชนในเขตเทศบาลนครขอนแก่นนั้น ได้นำนโยบาย กิจกรรม และโครงการต่าง ๆ มาปรับใช้ในบริบทของตนเองภายใต้การดูแลของเทศบาล ซึ่งเห็นได้จากความสำเร็จในกิจกรรมหลายอย่าง อย่างไรก็ตามบางชุมชนยังเผชิญข้อจำกัดในการจัดการขยะมูลฝอย ตัวอย่างโครงการที่ปรับใช้ ได้แก่ การดำเนินนโยบายเทศบาลเล็กในเทศบาลใหญ่ เช่น การเก็บขนขยะจากซอย การกวาดถนนทั้งสายหลักและสายรอง นอกจากนี้ยังมีโครงการฌาปนกิจเปลี่ยนขยะเป็นบุญ โครงการถังหมักอินทรีย์ที่นำเศษอาหารและเปลือกผลไม้มาหมัก รวมถึงโครงการประกวดชุมชนปลอดขยะ (zero waste) ที่ส่งเสริมให้ชุมชนที่มีการจัดการขยะดีเข้าร่วมประกวดในภูมิภาคอื่น ๆ

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ข้อเสนอแนะจากการวิจัย

การจัดการขยะมูลฝอยในแต่ละชุมชนมีความแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับการบริหารจัดการของผู้นำและความร่วมมือจากประชาชน ชุมชนที่มีระบบการจัดการชัดเจนและมีวิธีการรับมือที่ดี จะสามารถดำเนินการตามนโยบายจังหวัดสะอาดและโครงการต่าง ๆ ที่เทศบาลนครขอนแก่นสนับสนุน เช่น โครงการฌาปนกิจเป็นขยะเป็นบุญและโครงการชุมชนปลอดขยะ อย่างไรก็ตาม บางชุมชนไม่ได้ำนโยบายเหล่านี้ไปปฏิบัติ ทำให้ขาดแนวทางการจัดการขยะที่มีประสิทธิภาพ ซึ่งมีสาเหตุมาจากบริบทและวิถีชีวิตของชุมชน นอกจากนี้ แม้โครงการถังขยะเปียกลดโลกร้อนจะมีประโยชน์ แต่การใช้น้ำหมักอินทรีย์ยังไม่ครอบคลุม ดังนั้น คณะผู้วิจัยจึงเสนอให้กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่นวางแผนพัฒนามาตรการการจัดการขยะให้สอดคล้องกับบริบทสังคมและเป้าหมายการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยส่งเสริมการใช้ประโยชน์จากน้ำหมักอินทรีย์และการปลูกผักสวนครัวควบคู่กัน เพื่อให้การจัดการขยะอินทรีย์มีประสิทธิภาพมากขึ้น และสร้างความร่วมมือในชุมชนให้ทั่วถึง โดยคำนึงถึงคุณภาพชีวิตและพฤติกรรมของประชาชน เพื่อให้จังหวัดขอนแก่นเป็นจังหวัดสะอาดตามแนวทางของกระทรวงมหาดไทยอย่างแท้จริง

2.2 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ในการวิจัยครั้งต่อไป ควรมีการศึกษาด้วยวิจัยเชิงปริมาณเพิ่มเติม เนื่องจากการวิจัยเชิงคุณภาพไม่สามารถเก็บรวบรวมจากกลุ่มตัวอย่างภายในชุมชน ผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในการจัดการอย่างสมาชิกภายในชุมชนได้ ซึ่งคณะผู้วิจัยมองว่าการจัดการขยะ ควรศึกษากับกลุ่มตัวอย่างที่หลากหลายเพิ่มเติม เพื่อให้เข้าถึงแนวทางการจัดการขยะมูลฝอยได้มากกว่านี้ อีกทั้งยังควรศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยส่วนบุคคล เพื่อศึกษาถึงสาเหตุของแต่ละบุคคลและบริบท คุณภาพชีวิตของสมาชิกในแต่ละชุมชน ซึ่งคณะผู้วิจัยมองว่ามีความสัมพันธ์กับความแตกต่างของการจัดการขยะมูลฝอยเช่นกัน รวมถึงการวิจัยครั้งต่อไป ควรขยายพื้นที่ทางภูมิศาสตร์ในการเก็บข้อมูลและขยาย

ประชากร เพื่อพิสูจน์ว่าปัจจัยดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับความแตกต่างของการจัดการขยะอย่างมีนัยสำคัญทั้งเชิงปริมาณและคุณภาพ

เอกสารอ้างอิง

- กรมควบคุมมลพิษ. (2566). รายงานสถานการณ์มลพิษของประเทศไทย ปี 2566. สืบค้นจาก <https://www.pcd.go.th/publication/32171/>.
- _____. (2566ข). แผนปฏิบัติการด้านการจัดการขยะของประเทศ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2565-2570). สืบค้นจาก <https://www.pcd.go.th/publication/28745/>.
- ดำรงศิริ ศิลปพัฒนานันท์ และชญานันท์ เผ่าศรีเจริญ. (2559). การประเมินผลการจัดการโครงการโรงงานกำจัดขยะมูลฝอยขององค์การบริหารส่วนจังหวัดเชียงใหม่. *วารสารมหาวิทยาลัยพายัพ*, 26(1), 107–128.
- เด่นดนัย ดวนสูง, พัชรภรณ์ทิลลา, เกตนิภา คำดวง, ชลสิทธิ์ ปรีกโชสง, ปัทมาภรณ์ สุ่มมาตย์ และ อรณิชา ไต้งกระโทก. (2566). การจัดการขยะ โดยศูนย์การเรียนรู้ชุมชนปลอดขยะ zero waste หมู่บ้านหัวถนน ตำบลพระลับ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น. *Journal of Spatial Development and Policy*, 1(3), 1-18.
- ปราชญ์ธร บุญจวง. (2563). กองทุนธนาคารขยะเพื่อชีวิตกับการให้สวัสดิการชุมชน กรณีศึกษา : หมู่บ้านบะแคที่ได้รับการรางวัลซีไรต์ (Zero Waste) อันดับที่ 1 ในเขตเทศบาลตำบลแวงใหญ่ อำเภอแวงใหญ่ จังหวัดขอนแก่น. (รัฐประศาสนศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น).
- มงคลกร ศรีวิชัย, ขายแดน พิรุณเดช, อีระพงษ์ วงศ์สอน และจาตุรนต์ กาศมณี. (2557). การจัดการขยะมูลฝอยของชุมชน ในเขตพื้นที่องค์การบริหารส่วนตำบลเมืองพาน อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย. *วารสารการพัฒนาชุมชนและคุณภาพชีวิต*, 2(3), 245–254.
- ระพีพัฒน์ วงษ์ภักดี, กฤษณวงศ์ จันเติบ, อรณี ณะเกิงสุข, วราภรณ์ มนตรี, จุฑารัตน์ แสนบุญ และอุดม ชัยสุวรรณ. (2563). การบริหารจัดการขยะมูลฝอยของชุมชนบ้านส่วสดี ตำบลกลันตา อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. *ปัญญา*, 27(1), 59–68.
- ศิโรรัตน์ งามตุล. (2560). มาตรการทางกฎหมายในการควบคุมมลพิษทางอากาศจากโรงไฟฟ้าขยะที่ใช้เทคโนโลยีเตาเผาขยะ. (นิติศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์).
- อุมาวรรณ วาทกิจ และวรวิช โกวิทยากร. (2562). ผลกระทบของโรงงานแปรรูปขยะมูลฝอยเป็นพลังงานไฟฟ้าสถานีกำจัดขยะ เทศบาลนครขอนแก่น. *Journal of Buddhist Education and Research*, 5(2), 335-346.

Development of the Potential of Community Entrepreneurs in the Silk Industry: A Case Study of the Women's Weaving Group in Ban Samrong, Khao Yai Subdistrict, Sikhoraphum District, Surin Province

Pornpirun Saengsaen^{1*} and Pattaraporn Weeranakin¹

¹Faculty of Humanities and Social Sciences, Khon Kaen University, Thailand

*Corresponding author: s.pornpirun@kkumail.com

Abstract

This research article aims to 1) examine the potential of community entrepreneurs in the silk industry, 2) investigate the challenges and needs for enhancing the capabilities of these entrepreneurs, and 3) develop the potential of silk entrepreneurs who are members of the women's weaving group in Ban Samrong, Khao Yai Subdistrict, Sikhoraphum District, Surin Province. This study employs a participatory action research approach, which consists of three phases: (1) preparation, (2) research implementation, involving participatory workshops and collaborative development, and (3) follow-up and evaluation. Data collection methods include observation, focus group discussions, and in-depth interviews. The findings reveal that 1) all members of the weaving group possess weaving skills, with some having pattern-dyeing skills; a few work as hired dyers, while only a minority raise silkworms. The primary products are scarves and shawls, with elephant patterns being popular, accounting for 90% of sales, primarily to middlemen, with limited online sales. Production capacity depends on the time members can dedicate to weaving, as many have other occupations, limiting their silk production. Members whose main occupation is weaving can produce 5-15 pieces per month. 2) The challenges and needs for developing the capabilities of community silk entrepreneurs include (1) issues: inability to set their own prices, low production costs, and production capacity below market demand, and (2) needs: 1) products: new silk patterns and packaging, 2) marketing: self-determined pricing and sources for selling silk, and 3) capacity development: learning modern techniques and site visits. 3) The development of the potential of community silk entrepreneurs will involve field discussions, group meetings to identify development strategies, and adherence to collaboratively established plans.

Keywords: Capacity Building for Community Entrepreneurs, Silk, Women's Weaving Groups, Surin Province

การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม : กรณีศึกษากลุ่มสตรีทอผ้า บ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุรินทร์

พรพิรุณ แสงแสน^{1*} และ ภัทรพร วีระนาคินทร์¹

¹คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น ประเทศไทย

*Corresponding author: s.pornpirun@kkumail.com

บทคัดย่อ

บทความวิจัยนี้มีวัตถุประสงค์เพื่อ 1) ศึกษาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม 2) ศึกษาปัญหาและความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม และ 3) พัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุรินทร์ การศึกษานี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ซึ่งการดำเนินการวิจัยมี 3 ระยะ ดังนี้ (1) การเตรียมการ (2) การดำเนินการวิจัย ได้แก่ การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมและการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม (3) ระยะติดตามและประเมินผล การวิจัยนี้ใช้วิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล 3 วิธีด้วยกัน ได้แก่ การสังเกต การอภิปรายกลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก ผลการศึกษาพบว่า 1) สมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าทุกคนมีทักษะการทอผ้า บางคนมีทักษะการมัดลาย โดยมีผู้รับจ้างมัดไหมเป็นอาชีพ และมีเพียงส่วนน้อยที่เลี้ยงหม่อนไหมเอง ผลิตภัณฑ์หลักคือ ผ้าพันคอและผ้าคลุมไหล่ โดยลายช้างเป็นที่นิยมถึงร้อยละ 90 ขายให้กับพ่อค้าคนกลางและมีการขายออนไลน์ในปริมาณน้อย กำลังการผลิตขึ้นอยู่กับเวลาที่สมาชิกใช้ทอ ซึ่งหลายคนมีอาชีพอื่นร่วมด้วย ทำให้ไม่สามารถผลิตผ้าไหมได้เต็มที่ สมาชิกที่ทอผ้าไหมเป็นอาชีพหลักสามารถผลิตได้ 5-15 ผืนต่อเดือน 2) ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ได้แก่ (1) ปัญหา: ไม่สามารถกำหนดราคาเองได้, ต้นทุนการผลิตต่ำ, กำลังการผลิตต่ำกว่าความต้องการตลาด (2) ความต้องการ: 1) สินค้า: ลายผ้าไหมและบรรจุภัณฑ์ใหม่ 2) การตลาด: กำหนดราคาเองและมีแหล่งรับซื้อผ้าไหม 3) การพัฒนาศักยภาพ: เรียนรู้เทคนิคทันสมัยและดูงานนอกสถานที่ 3) การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหมจะดำเนินการโดยการลงพื้นที่พูดคุย, ประชุมกลุ่มเพื่อหาแนวทางพัฒนา, และปฏิบัติตามแผนที่ได้พูดคุยร่วมกัน

คำสำคัญ: การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชน, ผ้าไหม, กลุ่มสตรีทอผ้า, จังหวัดสุรินทร์

© 2024 A-EMS: Applied Economics, Management and Social Sciences

บทนำ

ผ้าไหม (silk) เป็นภูมิปัญญาที่อยู่คู่กับสังคมไทยมาอย่างช้านาน และกระจายอยู่หลายพื้นที่ในประเทศไทย จังหวัดสุรินทร์เป็นแหล่งผลิตผ้าไหมที่สำคัญที่มีชื่อเสียงอีกแห่งหนึ่ง และมีวัฒนธรรมการทอผ้าไหมที่โดดเด่นหลากหลายและแตกต่างไปจากที่อื่น รวมถึงศิลปะการทอผ้าไหม (ฉลอง สุขทอง และคณะ, 2566) ผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์มีทั้งผ้าไหมลายมัดหมี่ ลายยกดอก ลายขิด ลายพื้น ลายโครงสร้าง การสร้างลวดลายแบบผสมผสานโดยนำเทคนิคของผ้าลายมัดหมี่มาทอยกดอก การทอผ้าไหมยกทองเพื่อสร้างคุณค่าและเอกลักษณ์ของผ้าไหมไทยให้โดดเด่น ถือเป็นมรดกภูมิปัญญาที่ทรงคุณค่าเป็นทุนทางสังคม จึงควรอนุรักษ์สืบสาน และพัฒนาเป็นกลุ่มหรือวิสาหกิจเพื่อส่งเสริมให้เป็นสินค้าที่สร้างงาน สร้างอาชีพให้กับชุมชน เพื่อให้สมาชิกในชุมชนมีความเป็นอยู่ที่ดีขึ้น ซึ่งในการพัฒนาผ้าไหมนี้จะต้องทำควบคู่ไปกับการพัฒนาศักยภาพของผู้ผลิตผ้าไหมด้วย โดยในจังหวัดสุรินทร์มีบริษัทที่ให้การสนับสนุนทุนทรัพย์ในการประกอบอาชีพให้แก่ประชาชนในจังหวัดสุรินทร์ และจังหวัดใกล้เคียงเพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตของประชาชน

บริษัท พัฒนาธุรกิจขนาดย่อม จำกัด (Small Enterprise Development Co., Ltd.) เป็นวิสาหกิจเพื่อสังคมที่มีวัตถุประสงค์หลัก 1) จัดตั้งกลุ่มสตรีออมทรัพย์ในจังหวัดสุรินทร์ บุรีรัมย์ และศรีสะเกษ และ 2) ให้บริการสินเชื่อแบบรายกลุ่มและรายบุคคล เพื่อบรรเทาความยากจนของครอบครัวที่มีรายได้น้อยและเสริมความเข้มแข็งแก่สตรี นอกจากการจัดตั้งกลุ่มและให้บริการสินเชื่อแล้ว SED ยังส่งเสริมและพัฒนาสตรี/กลุ่มสตรี ผ่านการอบรมการจัดทำบัญชี การบริหารจัดการกลุ่ม และการพัฒนางานหัตถกรรมทอผ้า โดยมีมูลนิธิสืบนาคะเป็นผู้สนับสนุนสำคัญในการพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรีออมทรัพย์ โดยมุ่งเน้นการทำงานที่ช่วยให้ชุมชนพึ่งพาตนเองได้ โดยจัดกิจกรรมพัฒนาศักยภาพกลุ่มสตรีออมทรัพย์เป็นประจำทุกปี โดยมีจุดมุ่งหมาย 1) เสริมสร้างความรู้และทักษะให้กับคณะกรรมการและสมาชิก รวมถึงอาสาสมัครในการบริหารจัดการกลุ่ม การบริหารจัดการสินเชื่อและความเสี่ยง การจัดทำบัญชี และการปันผล 2) สร้างพื้นที่แห่งการเรียนรู้และแบ่งปันระหว่างสมาชิกกลุ่ม และ 3) สร้างขวัญกำลังใจในการทำงานให้แก่กลุ่ม (บริษัท พัฒนาธุรกิจขนาดย่อม จำกัด, 2566)

การทอผ้าไหมในจังหวัดสุรินทร์เป็นภูมิปัญญาท้องถิ่นที่มีเอกลักษณ์มายาวนาน โดยสมาชิกกลุ่มสตรีออมทรัพย์จำนวนมากประกอบอาชีพทอผ้าไหมและกู้ยืมเงินจากบริษัท พัฒนาธุรกิจขนาดย่อม จำกัด เพื่อซื้อไหมและอุปกรณ์ทอผ้า บริษัทมีผลิตภัณฑ์สินเชื่อเฉพาะสำหรับเส้นไหม จากการสอบถามพบว่าสมาชิกมีทักษะการทอผ้าที่ดี แต่ขาดทักษะด้านการประชาสัมพันธ์ การตลาด และการพัฒนาผลิตภัณฑ์ ทำให้ต้องพึ่งพาพ่อค้า/แม่ค้าคนกลางและถูกกดราคา ส่งผลให้รายได้น้อยกว่าที่ควร แม้บริษัทและมูลนิธิสืบนาคะจะมีงบประมาณพัฒนาอาชีพ แต่ยังไม่มีการพัฒนาทักษะด้านการตลาดและการจำหน่ายมากเท่าที่เคยมี ผู้วิจัยจึงสนใจศึกษาและพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหมในกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสี่พระยา จังหวัดสุรินทร์ ซึ่งสมาชิกกลุ่มสตรีออมทรัพย์บ้านสำโรงส่วนใหญ่เป็นช่างทอผ้าไหม โดยการศึกษาครั้งนี้ใช้การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นเครื่องมือในการพัฒนา เพื่อให้ผู้มีส่วนเกี่ยวข้องเข้าร่วมในทุกขั้นตอนของการวิจัย (จุฑาทิพย์ ภัทราวาท, 2553)

ดังนั้น ผู้วิจัยจึงสนใจที่จะศึกษาการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ผ่านกระบวนการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม โดยให้กลุ่มสตรีออมทรัพย์บ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสี่พระยา จังหวัดสุรินทร์ เป็นกรณีศึกษา เนื่องจากเป็นกลุ่มที่มีผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหมอยู่เป็นจำนวนมาก

วัตถุประสงค์ของการวิจัย

1. เพื่อศึกษาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสี่พระยา จังหวัดสุรินทร์
2. เพื่อศึกษาปัญหาและความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสี่พระยา จังหวัดสุรินทร์
3. เพื่อพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสี่พระยา จังหวัดสุรินทร์

ระเบียบวิธีวิจัย

ในการวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) โดยอาศัยการทำงานร่วมกันระหว่าง ผู้วิจัย, บริษัท พัฒนาธุรกิจขนาดย่อม จำกัด และกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสี่พระยา จังหวัดสุรินทร์ เนื่องจากการศึกษาและพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม จะต้องเกิดจากการร่วมมือ ร่วมใจ ร่วมคิด ร่วมสร้างของทุก ๆ ฝ่ายที่เกี่ยวข้อง ซึ่งเป็นการแก้ไขปัญหาอย่างบูรณาการ เพื่อบรรลุเป้าหมายในการแก้ปัญหาอย่างแท้จริง โดยมีวิธีการดำเนินการวิจัย ดังนี้

1. ผู้ให้ข้อมูลสำคัญ

ในการวิจัยครั้งนี้ผู้วิจัยได้กำหนดให้กลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัด สุธรินทร์ เป็นกลุ่มเป้าหมายในการวิจัย และได้คัดเลือกผู้ให้ข้อมูลสำคัญแบบเจาะจง (Purposive Sampling) ซึ่งสามารถให้ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนและการทอผ้าไหมได้อย่างชัดเจน แบ่งเป็น 2 กลุ่มด้วยกัน คือ บริษัท พัฒนารัฐกิจขนาดย่อม จำกัด กลุ่มนักพัฒนาที่ทำงานพัฒนากับผู้ประกอบการชุมชน ด้านผ้าไหมโดยตรง เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการ และอีกกลุ่มหนึ่ง กลุ่มสตรีทอผ้า บ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุธรินทร์ ซึ่งเป็นกลุ่มที่มีอาชีพผลิต และขายผ้าไหม โดยบางส่วน เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัด สุธรินทร์ และเป็นผู้กู้สินเชื่อจาก บริษัท พัฒนารัฐกิจขนาดย่อม จำกัด เพื่อให้ได้ข้อมูลเกี่ยวกับผู้ประกอบการ ชุมชนด้านผ้าไหม และการทอผ้าไหม โดยมีจำนวนทั้งหมด 9 ราย ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้ 1) บริษัท พัฒนารัฐกิจขนาดย่อม จำกัด จำนวน 2 ราย 2) กลุ่ม สตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุธรินทร์ จำนวน 7 ราย

2. เครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล

การวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยมีเครื่องมือที่ใช้ในการรวบรวมข้อมูล คือ 1) แนวทางการสัมภาษณ์ (Interview guide) เป็นเครื่องมือสำหรับการสัมภาษณ์เชิงลึก (In- Depth Interview) 2) แบบสังเกต (Observation form) เป็นเครื่องมือสำหรับการสังเกต (Observation) และ 3) ประเด็นคำถามในการสนทนากลุ่ม เป็นเครื่องมือสำหรับการอภิปรายกลุ่ม (group discussion)

3. กระบวนการการวิจัย

การวิจัยในครั้งนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดกระบวนการวิจัย โดยแบ่งออกเป็น 3 ระยะ และได้นำเทคนิค AIC มาปรับใช้ร่วมด้วย ทำให้ได้กระบวนการการวิจัยที่มีรายละเอียด ดังต่อไปนี้

3.1 ระยะเตรียมการวิจัย การวิจัยในระยะนี้ประกอบด้วย 5 ขั้นตอนด้วยกัน ดังนี้ 1) การสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน 2) การสำรวจศึกษาชุมชน 3) คัดเลือกชุมชน 4) การเข้าสู่ชุมชน และ 5) การเตรียมคน และเครือข่าย

3.2 ระยะดำเนินการวิจัย การวิจัยในระยะนี้แบ่งออกเป็น 2 ขั้นตอนหลัก ๆ คือ

3.2.1 กระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติแบบมีส่วนร่วม ในขั้นตอนนี้คือการร่วมกันระดมสมอง เพื่อออกแบบแผนปฏิบัติการ การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ผู้วิจัยได้นำเทคนิค AIC มาประยุกต์ใช้ในการระดมความคิด ซึ่งประกอบด้วย ขั้นตอนการเรียนรู้ (Appreciation) ขั้นตอนสร้างการพัฒนา (Influence) ขั้นตอนการสร้างแนวปฏิบัติ (Control) ที่เกี่ยวกับการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม เป็นการแลกเปลี่ยนความรู้ ประสบการณ์และข้อมูลข่าวสาร เพื่อความเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพของกลุ่ม โดยมีเป้าหมายให้กลุ่มได้มีส่วนร่วมในการดำเนินการวิจัยทุกขั้นตอน เพื่อให้กลุ่มสามารถพัฒนาศักยภาพการเป็นผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ภายใต้บริบทของกลุ่ม นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืน โดยขั้นตอนการดำเนินการวิจัยนี้ ซึ่งผู้วิจัยได้กำหนด ขั้นตอนในการดำเนินการวิจัยภาคสนามร่วมกับ นักพัฒนาและกลุ่ม ใน 1 วงรอบการวิจัยด้วยกัน ซึ่งมีการดำเนินการ 3 ขั้น คือ

1) การศึกษาศักยภาพและปัญหา ศึกษาจากผู้เข้าร่วมพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการ ชุมชน แลกเปลี่ยนความรู้ทักษะและประสบการณ์เพื่อให้เกิดความเข้าใจสภาพปัญหา ข้อจำกัด ความต้องการ และศักยภาพ ด้วยการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ โดยใช้เทคนิค AIC ขั้น A (Appreciation)

2) การวิเคราะห์แนวทางในการแก้ไขปัญหา พิจารณาความเหมาะสมและความเป็นไปได้ ในการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชน จากกลุ่มเป้าหมายผู้เข้าร่วมดำเนินการ ด้วยการสัมภาษณ์ และการสังเกตการณ์ โดยใช้เทคนิค AIC ขั้น I (Influence)

3) การวางแผนดำเนินการเพื่อแก้ไขปัญหา กำหนดวัตถุประสงค์กิจกรรม และขั้นตอนการดำเนินงานการพัฒนาและการสังเกตการณ์ กำหนดหน้าที่ความรับผิดชอบของสมาชิกแต่ละคน ด้วยการอภิปรายกลุ่ม และการสังเกตการณ์ โดยใช้เทคนิค AIC ขั้น C (Control)

3.2.2 กระบวนการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหมแบบมีส่วนร่วม ดำเนินการโดยคณะผู้วิจัย นักพัฒนา และกลุ่มสตรีoomทรัพย์บ้านสำโรง ด้วยปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ในการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ตามหน้าที่และแผนการดำเนินการ ที่ได้กำหนดไว้จากกระบวนการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม ที่ได้จากการใช้เทคนิค AIC ในขั้น Control และทำการเก็บรวบรวมข้อมูลด้วยอภิปรายกลุ่ม และการสังเกตการณ์

3.3 ระยะติดตามและประเมินผล ในขั้นตอนนี้จะดำเนินการตั้งแต่การสำรวจชุมชน จนถึงหลังจากกระบวนการพัฒนาศักยภาพ ผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหมแบบมีส่วนร่วมเสร็จสิ้น โดยใช้การสังเกตการณ์ การอภิปรายกลุ่ม และการสัมภาษณ์เชิงลึก เป็นวิธีการในการเก็บรวบรวมข้อมูล ซึ่งจะทำการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ ทั้งระหว่างและหลังดำเนินการวิจัย ว่าการดำเนินการเป็นไปตามแผนงานและวัตถุประสงค์ที่กำหนดไว้หรือไม่ มีอะไรบ้างที่ต้อง แก้ไข มีปัญหาและอุปสรรคหรือไม่อย่างไร

4. การเก็บรวบรวมข้อมูล

ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้กำหนดวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลไว้ 3 วิธี คือ

4.1 การสังเกต (Observation) ในการวิจัยนี้ ผู้วิจัยได้ใช้ 2 วิธี ดังนี้ 1) การสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participation observation) คือการสังเกตที่ผู้สังเกตเข้าไปใช้ชีวิต ร่วมกับกลุ่มคนที่ศึกษา มีการกระทำกิจกรรมร่วมกันจนกระทั่งเข้าใจความรู้สึกนึกคิดและความหมายที่คน เหล่านั้นให้ต่อปรากฏการณ์ทางสังคมที่ผู้วิจัยศึกษา ซึ่งเมื่อสังเกตแล้วจะต้องมีการซักถามและการจดบันทึก ข้อมูล (notetaking) ด้วย โดยวิธีการนี้ใช้ในขั้นตอน A-I-C และกระบวนการพัฒนาศักยภาพ 2) การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม (non-participation observation) คือ การสังเกตไม่ได้เข้าไปใช้ชีวิตร่วมหรือกิจกรรมที่ศึกษา โดยไม่ต้องให้ผู้ถูกสังเกตรู้สึกเกรงกลัวเพราะอาจให้พฤติกรรมผิดไปจาก ปกติได้ ซึ่งอาจใช้ในระยะเวลาแรกของการวิจัยแล้วใช้การสังเกตแบบมีส่วนร่วมในระยะหลัง โดยวิธีการนี้ใช้ในขั้นตอนการสำรวจชุมชน

4.2 การสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) ใช้ในการสำรวจความคิดเห็น และความพึงพอใจหลังจบกระบวนการเป็นการสนทนาโดยมีจุดมุ่งหมาย อยู่แล้ว แต่ต้องค่อย ๆ ตะล่อมถามไปเรื่อย ๆ ให้นึกถึงคำถาม 6 Question Words (ใคร/ทำอะไร/ที่ไหน/เมื่อไหร่/ทำไม/อย่างไร) ให้ถามความคิดเห็น เหตุผล และมุมมอง ไม่ใช่ถามแบบบังคับให้ตอบว่า “ใช่-ไม่ใช่” “ถูกต้อง-ไม่ถูกต้อง” ต้องเป็นมุมมองของผู้ให้ข้อมูล ไม่ใช่มุมมองของผู้วิจัย ไม่จำเป็นต้องเน้นให้ตอบเป็นตัวเลขเชิงปริมาณ อย่าใช้คำถามซ้ำเพื่อให้ตอบในแนวที่วางไว้ อย่าใช้คำถามที่ทำให้ผู้ตอบไม่อยากตอบ รู้สึกอับอายหรือไม่สบายใจ และไม่ควรใช้คำถามที่เป็นความรู้ทางวิชาการเกินไป (ต้องรู้ background การศึกษาของผู้ตอบด้วย) และนอกจากนั้น ถ้ามีโอกาสสัมภาษณ์หลาย ๆ รอบ วิเคราะห์หลาย ๆ รอบ จะทำให้ได้รายละเอียดมากขึ้น เวลาเขียนบรรยายจะทำให้ได้อรรถรสมากขึ้น (Researcher Thailand, 2563)

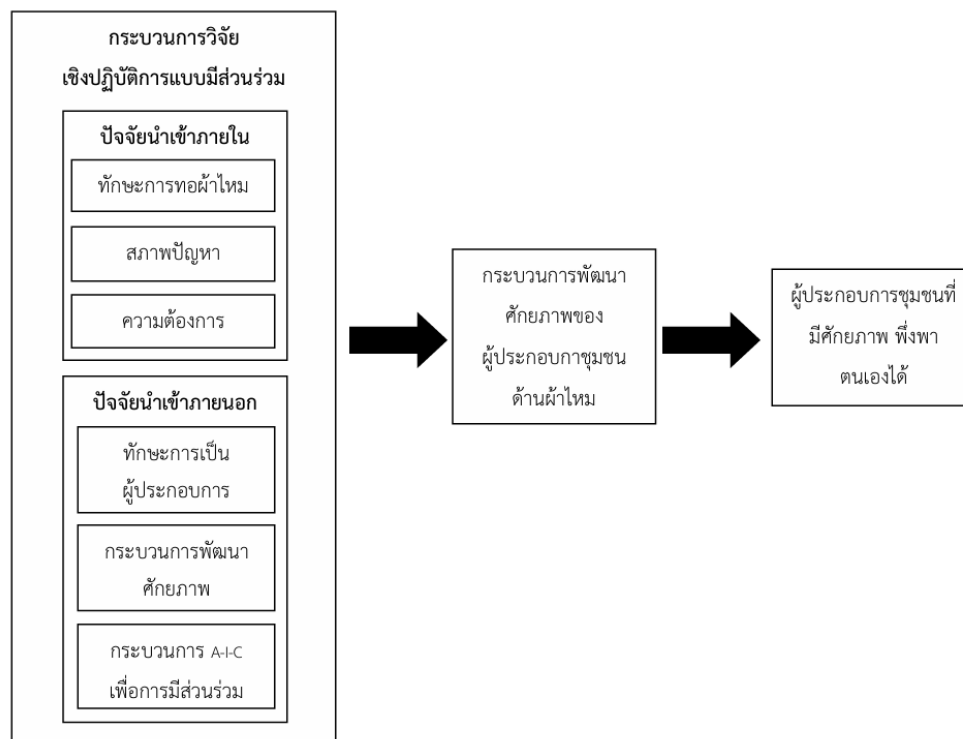
4.3 การอภิปรายกลุ่ม (group discussion) การอภิปรายกลุ่มโดยผ่านกระบวนการ A-I-C เป็นวิธีการฝึกอบรมอย่างหนึ่งที่สมาชิกภายในกลุ่มมี โอกาสทบทวนกันในการแสดงความคิดเห็นโดยการอภิปรายโต้ตอบกันในเรื่องใดเรื่องหนึ่งที่กำหนดให้ เพื่อแสวงหาข้อยุติของเรื่องราวดังกล่าวนั้นอย่างไรก็ตามการอภิปรายกลุ่มจะต้องอยู่ภายใต้ภาวะของผู้นำ

5. การวิเคราะห์ข้อมูล

การวิจัยนี้ผู้วิจัยได้ใช้การวิเคราะห์ข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) คือ หลังจากที่ได้ผู้วิจัยลงพื้นที่เก็บรวบรวมข้อมูลจากการอภิปรายกลุ่ม และเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสัมภาษณ์เชิงลึก รวมถึงการ สังเกต

ทำให้ได้ข้อมูลอย่างกระจัดกระจาย จากนั้นผู้วิจัยได้นำข้อมูลที่กระจัดกระจายมาทำการวิเคราะห์ โดยแบ่งการวิเคราะห์เป็น 2 ช่วง คือ ช่วงระหว่างการสัมภาษณ์ได้ทำการวิเคราะห์ข้อมูลเบื้องต้น และหลังจากที่ได้สัมภาษณ์เพื่อเก็บรวบรวมข้อมูลจากการสังเกต อภิปรายกลุ่ม และสัมภาษณ์เชิงลึก รวมทั้งการรวบรวม ข้อมูลจากเอกสาร และเว็บไซต์ออนไลน์ต่าง ๆ ทำให้ได้ข้อมูลที่มีลักษณะองค์รวม ซึ่งผู้วิจัยได้นำข้อมูลมาวิเคราะห์ต่อ โดยมีวิธีการดังนี้ 1) นำข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกในการสังเกตการณ์ภาคสนาม มารวบรวม และแยกออกเป็นประเด็นต่าง ๆ เพื่อต่อการทำความเข้าใจ 2) นำข้อมูลที่ได้จากการจดบันทึกในการสัมภาษณ์ ผู้ให้ข้อมูลสำคัญมาทำการตรวจสอบความสมบูรณ์ของข้อมูล และการรวบรวมจากเอกสารมาเรียบเรียงเพื่อต่อการแยกแยะออกเป็นแต่ละประเด็น 3) นำข้อมูลมาวิเคราะห์และจัดแยกแต่ละประเด็นเนื้อหาออกตามกลุ่มของข้อมูลที่สอดคล้องกับวัตถุประสงค์ของการวิจัย 4) ศึกษาข้อมูลที่ได้โดยเปรียบเทียบกับทฤษฎีหลักที่นำมาใช้ในการวิเคราะห์ 5) สรุปข้อมูลที่ได้และนำไปเปรียบเทียบที่แต่ละประเด็น และ 6) อภิปรายผลข้อมูลตามทฤษฎีและปรากฏการณ์ เพื่อสร้างเป็นข้อสรุปและข้อเสนอแนะ

6. กรอบแนวคิดในการวิจัย

ภาพที่ 1 กรอบแนวคิดในการวิจัย

ผลการวิจัยและอภิปรายผล

จากการศึกษาวิจัย พบว่า

1. ศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสัตหิรัญ จังหวัดสุรินทร์

ผลการวิจัยในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจาก 2 ส่วนด้วยกัน คือ การสังเกตการณ์ (observation) กระบวนการ การประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (โดยใช้เทคนิค A-I-C) ในขั้นตอน A (Appreciation) เพื่อการศึกษาศักยภาพ และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) หลังจากการเสร็จสิ้นกระบวนการการพัฒนา ศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ผลการวิจัยพบว่า ศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม สามารถแบ่งออกได้ 4 ด้านด้วยกัน ดังนี้

1.1 ด้านสินค้า

ในด้านสินค้านี้ สามารถแบ่งย่อยออกได้เป็น 2 ส่วน ซึ่งมีรายละเอียดดังนี้

1.1.1 รูปแบบสินค้า สามารถทอผ้าไหมได้ 3 รูปแบบด้วยกัน คือ ผ้าถุง, ผ้าคลุมไหล่ และผ้าพันคอ โดยปัจจุบันสินค้าที่จะผลิตเพื่อการขายมีเพียงผ้าคลุมไหล่ และผ้าพันคอเท่านั้น

1.1.2 ลายผ้า สามารถทอผ้าไหมได้หลากหลายลาย อาทิ ลายช้าง, ลายนกยูง, ลายนางรำ, ลายกวาง, ลายลายไทย, ลายขอ(S)เจ้าฟ้า, ลายอัปสร และลายดอกมะเขือ โดยลายที่ทอ และมีการขายมากที่สุดถึงร้อยละ 90 คือ ลายช้าง

1.2 ด้านทักษะการผลิต

สมาชิกกลุ่มมีทักษะการทอผ้าไหมที่หลากหลาย คือ การปลูกหม่อน การเลี้ยงไหม การสาวไหม การตีเกลียวเส้นไหม การมัดลายไหม การย้อมสีเส้นไหม และการทอผ้า

ปัจจุบันมีสมาชิกจำนวนน้อยที่ทำการปลูกหม่อน เลี้ยงไหม สาวไหม และตีเกลียวเส้นไหมเอง ซึ่งสมาชิกส่วนใหญ่จะนิยมซื้อไหมสดมาใช้แทนการเลี้ยงเอง โดยจากการสัมภาษณ์พบสมาชิกที่เลี้ยงไหมเองจำนวน 1 ราย ซึ่งเลี้ยงอยู่ในบ้านของตนเอง

ในส่วนการตีเกลียวเส้นไหม การมัดลายเส้นไหม การย้อมสีเส้นไหม สมาชิกกลุ่มสตรีแทบทั้งหมดสามารถทำได้ แต่จะมีบางส่วนที่ทำการมัดลายเอง เนื่องจากการมัดลายจะทำให้เสียเวลาในการทอผ้าและผลิตได้น้อย จากการสัมภาษณ์พบสมาชิกกลุ่มสตรี ทอผ้าบ้านสำโรงฯ จำนวน 5 ราย ที่ทำการมัดลายเส้นเอง นอกจากนี้ในบ้านสำโรงฯยังมีผู้ที่รับจ้างมัดลายเส้นไหมเป็นอาชีพอีกด้วย ในกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรงฯ นี้พบทั้งสิ้น 2 ราย

ขั้นตอนสุดท้ายของการผลิตผ้าไหมคือการทอผ้า ซึ่งสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้ามีทักษะการทอผ้า และทอผ้าเองทุกคน

1.3 ด้านกำลังการผลิต

กำลังการผลิตผ้าไหมของไหมจะขึ้นอยู่กับเวลาที่ใช้ทอในแต่ละวันของสมาชิก เนื่องจากสมาชิกหลายคนมีอาชีพอื่นที่ทำร่วมด้วย เช่น การทำนา เลี้ยงวัว ฯลฯ จึงทำให้ไม่สามารถผลิตผ้าไหมได้อย่างเต็มที่ แต่หาสมาชิกรายใดที่มีอาชีพหลักคือการทอผ้าไหม จะสามารถผลิตผ้าไหมได้หลายผืนต่อเดือน ซึ่งกำลังการผลิตผ้าไหมของไหม มีอยู่หลากหลายด้วยกัน คือ คนละ 5 ผืน/เดือน คนละ 10 ผืน/เดือน คนละ 12 ผืน/เดือน คนละ 15 ผืน/เดือน โดยทั้งหมดนี้คือกำลังในการผลิตผ้าพันคอและผ้าคลุมไหล่ และนอกจากนี้ผู้วิจัยยังได้สัมภาษณ์ถึงปริมาณเส้นไหมยืนที่ใช้ต่อระยะเวลาการผลิต ได้คำตอบว่าการลงไหมยืนส่วนใหญ่จะลงครั้งละ 60 เมตร โดยบางคนอาจลงครั้งละมากถึง 110 เมตร โดยหากเป็น 60 เมตร จะสามารถทอได้ประมาณ 24 ผืน จึงหมดไหมยืนในรอบนั้น ซึ่งหากใช้เวลาทออย่างเต็มที่ก็จะใช้เวลาประมาณ 1 เดือนกว่า เกือบ 2 เดือน จึงจะหมดไหมยืนและจะลงไหมยืนใหม่เพื่อทอต่อไป

1.4 ด้านการขาย

การขายผ้าไหมของไหมมีอยู่หลายวิธีด้วยกัน ดังนี้ 1) มีแม่ค้าคนกลางมารับซื้อ 2) ขายเองหรือรวมกลุ่มกันขาย (แต่รายได้ของใครของมัน) 3) บางครั้งจะเข้าไปขายในเมืองเอง 4) มีบางคนขายออนไลน์ โดยขายให้กับพ่อค้าคนกลางที่มารับซื้อในหมู่บ้าน โดยจะเข้ามารับซื้อในวันที่ 8, 18 และ 28 ของแต่ละเดือน ในส่วนราคานั้น ผ้าพันคอจะขายได้ได้ผืนละ 800 บาท ส่วนผ้าคลุมไหล่ขายได้ผืนละ 1100 บาท ซึ่งราคาสินค้า ขึ้นอยู่กับราคาไหมดิบ หากเลี้ยงเองจะลดต้นทุนลง

จากข้างต้นจะเห็นได้ว่า การพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ซึ่งเป็นการพัฒนาลายผ้าไหมใหม่ ที่มีความทันสมัย และเป็นเอกลักษณ์ ซึ่งเป็นการพัฒนาเพื่อจะได้สามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพ ก้าวหน้าอยู่เสมอ สอดคล้องกับ มัชฌิมา ศรอินทร์ (2548) กล่าวว่า การพัฒนาบุคคลที่เกี่ยวข้องกับ

ธุรกิจ มีเหตุเนื่องจากเมื่อมีการก่อตั้งธุรกิจแล้ว จำเป็นที่ผู้ประกอบการธุรกิจจะต้องได้รับการพัฒนาเพื่อจะได้สามารถดำเนินธุรกิจได้อย่างมีประสิทธิภาพก้าวหน้าอยู่เสมอ อีกทั้งยังสอดคล้องกับ อุทิศ ทาหอม และคณะ (2561) ได้ศึกษาแนวทางการบริการจัดการกลุ่มทอผ้าไหม บ้านหนองไทรงาม ตำบลชุมเห็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์ ที่พบว่า ชุมชนได้ร่วมกันตั้งกลุ่มสตรีทอผ้าไหมขึ้นในปีพ.ศ. 2551 โดยงบประมาณสนับสนุนจากเทศบาลตำบลชุมเห็ด จำนวน 20,000 บาท และนอกจากนี้สมาชิกก็ได้ร่วมกันระดมเงินทุนเพื่อเป็นค่าวัสดุอุปกรณ์ในการดำเนินการกลุ่ม ซึ่งปัจจุบันทางกลุ่มสตรีทอผ้าไหมหนองไทรงาม ได้มีการปรับปรุงดัดแปลงตลาดให้ทันสมัยได้แก่ลายแมงมุมและลายนาคระโจอม จนได้รับความสนใจ จากลูกค้าเป็นจำนวนมากปัจจุบันได้มีการขายที่บ้านประธานกลุ่ม การขายออนไลน์ส่งขายศูนย์สินค้าและของฝากจังหวัดบุรีรัมย์บริเวณอนุสาวรีย์รัชกาลที่ 1 ถนนคนเดินพระราชมารดาบุรีรัมย์และมีการจัดแสดงสินค้าของสำนักงานพัฒนาชุมชน เช่น งานกาชาดงานแสดงสินค้า (OTOP) ของจังหวัดบุรีรัมย์ เป็นต้น อีกทั้งยังสอดคล้องกับ ฉลอง สุขทอง และคณะ (2666) ที่ได้ศึกษามรดกภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์ : อนุรักษ์ พัฒนา และถ่ายทอดเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน พบว่า องค์ความรู้ภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์ มีการถ่ายทอดจากรุ่นสู่รุ่น เป็นมรดกภูมิปัญญาที่มีกรรมวิธีการผลิตประณีต ราคาหลักหมื่น ถึงหลักแสนบาทต่อผืน เป็นการผลิตตามรายการสั่งซื้อจากลูกค้าเดิม และหน่วยงานรัฐสนับสนุนบางส่วน

2. ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านลำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุรินทร์

ผลการวิจัยในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจาก 2 ส่วนด้วยกัน คือ การสังเกตการณ์ (observation) กระบวนการการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (โดยใช้เทคนิค A-I-C) ใน ขั้นตอน A (Appreciation) เพื่อการศึกษาปัญหาและความต้องการ และการสัมภาษณ์เชิงลึก (In-Depth Interview) หลังจากการเสร็จสิ้นกระบวนการ การพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม

2.1 ปัญหาของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม สามารถแบ่งออกได้เป็น 3 เรื่อง ดังนี้

2.1.1 ไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ เนื่องจาก ต้องขายผ้าไหมให้กับพ่อค้าคนกลาง จึงทำให้ไม่สามารถกำหนดราคาเองได้ และต้องขายผ้าไหมในราคาต่ำ

2.1.2 ต้นทุนการผลิตต่ำ ไม่สามารถหาเงินทุนมาซื้อเส้นไหมมาทอได้ทันตาม ความต้องการของตลาด จึงสามารถผลิตและขายผ้าไหมได้น้อย

2.1.3 กำลังการผลิต ต่ำกว่าความต้องการของตลาด เนื่องจาก เป็นการผลิตขนาดเล็ก ผ้าทุกผืนเป็นการทอด้วยมือ ทุกขั้นตอน ตั้งแต่การเลี้ยงหม่อนไหมไปจนถึงการทอ จึงทำให้สามารถผลิตได้ช้า ไม่ทันต่อความต้องการของตลาด

2.2 ความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม มีเป้าหมายหลักคือ “ผ้าไหมดังไกลถึงต่างแดน (Go Inter!!!)” และสามารถความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม แบ่งออกได้เป็น 3 ด้าน ดังนี้

2.2.1. ด้านสินค้า (1) อยากได้ลายผ้าไหม รูปแบบใหม่ ๆ ที่มีความสมัย ทันโลกยุคใหม่ และเป็นเอกลักษณ์ของชุมชน (2) ผ้าไหมที่มีคุณภาพดี (3) มีบรรจุภัณฑ์ที่โดดเด่นน่าสนใจ

2.2.2 ด้านการตลาด 1) ลดต้นทุนการผลิต และเพิ่มผลกำไร 2) สามารถกำหนดราคาเองได้ 3) ขายผ้าไหมโดยไม่ผ่านพ่อค้าคนกลาง 4) มีแหล่งรับซื้อและจำหน่ายผ้าไหมของตนเอง (ทั้ง online และ offline) 5) ส่งออกผ้าไหม สู่ต่างประเทศ

2.2.3 ด้านการพัฒนาศักยภาพ 1) เรียนรู้เรื่องการมัดหมี่ มัดลาย การย้อมไหม และการทอผ้าไหม โดยมีเทคนิคที่ทันสมัย 2) ศึกษาดูงานนอกสถานที่ และแสวงหาความรู้อื่น ๆ 3) ยกระดับสู่การเป็นศูนย์/แหล่งเรียนรู้ สามารถให้ความรู้ที่สนใจเกี่ยวกับผ้าไหม

จากปัญหาและความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหมที่เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุรินทร์ ดังกล่าว สอดคล้องกับ ชัชจรียา ไบลี (2560) ที่ศึกษาสถานการณ์ปัญหาและความต้องการของกลุ่มผลิตภัณฑ์สิ่งทอพื้นบ้านในจังหวัดเลย ที่พบว่า ปัญหาในการผลิตสิ่งทอ 5 ด้าน ได้แก่ (1) ปัญหาด้านการจำหน่ายสินค้าที่ผลิตได้ (2) ด้านการจัดหาวัตถุดิบ (3) ด้านการแข่งขันกับอุตสาหกรรมทอผ้าที่ใหญ่กว่า (4) ด้านเงินทุน และ (5) ด้านขาดความรู้ทางวิชาการ ส่วนความต้องการด้านการสนับสนุนและส่งเสริมจากรัฐบาลนั้น พบว่า มีความต้องการตลาดจำหน่ายสินค้าที่ผลิตได้ มีความต้องการเงินทุน มีความต้องการความรู้ และมีความต้องการด้านอื่น ๆ เช่น การประชาสัมพันธ์ เป็นต้น และยังสอดคล้องกับ นางนุช อิ่มเรือง และสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์ (2554) ที่ศึกษาแนวทางการพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม พบว่า วิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิมเกิดขึ้นจากการรวมตัวของสตรีที่มีฝีมือในการทอผ้าไหมเพื่อหารายได้เสริมจากฤดูทำนา ประกอบกับชุมชนมีสภาพพื้นที่ไม่เอื้ออำนวยต่อการทำเกษตรกรรมเท่าที่ควร ส่งผลให้ประชาชนหันมาทอผ้าไหมเป็นอาชีพเสริมเพิ่มมาขึ้น การบริหารจัดการกลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นด้านการดำเนินงาน ด้านการผลิต ด้านการตลาด และด้านเงินทุน เป็นไปอย่างมีระบบ แต่ด้านเงินทุนมีข้อจำกัดของแหล่งเงินทุนที่มีผลต่อปัจจัยการผลิต ปัจจัยแห่งความสำเร็จของกลุ่มจะมาจากการบริหารจัดการกลุ่มที่มีประสิทธิภาพในทุกขั้นตอน โดยเฉพาะขั้นตอนการผลิตที่กลุ่มมีสมาชิกที่มีทักษะฝีมือการผลิตที่ได้มาตรฐาน ผลิตภัณฑ์ที่ออกมาจึงมีคุณภาพ พร้อมกันนั้นกลุ่มก็มีกระบวนการเรียนรู้ด้านต่าง ๆ อยู่ตลอดเวลา มีการเชื่อมโยงเครือข่ายในด้านต่าง ๆ ตลอดจนได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานภาครัฐ

3. การพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขวาวใหญ่ อำเภอสหัสขันธ์ จังหวัดสุรินทร์

ผลการวิจัยในส่วนนี้ ผู้วิจัยได้เก็บข้อมูลจาก 2 ส่วนด้วยกัน คือ การสังเกตการณ์ (observation) กระบวนการการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (โดยใช้เทคนิค A-I-C) ในขั้นตอน I (Influence) และ C (Control) เพื่อการศึกษาแนวทางและแผนการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม และการสังเกตการณ์ (observation) กระบวนการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม จะแบ่งออกเป็น 3 ส่วน ซึ่งแต่ละส่วนมีรายละเอียด ดังนี้

3.1 แนวทางในการพัฒนาศักยภาพ

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (โดยใช้เทคนิค A-I-C) ในขั้นตอน I (Influence) ได้แนวทางในการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ดังนี้

3.1.1 ดึงคนรุ่นใหม่มาช่วย

3.1.2 พัฒนาด้านการตลาด

1) การเป็นแหล่งรับซื้อ โดยพิจารณาจากคุณภาพของเนื้อผ้า (สีขอบผ้าและความละเอียดการทอ) ลายผ้าไหม ขนาดของผ้าที่ทอ ราคาที่ขาย

2) การกำหนดราคาขาย โดยพิจารณาจากเนื้อผ้า ลวดลายที่ทอ ความยาวได้มาตรฐานที่ต้องการ ฝีมือในการทอผ้า

3) ช่องทางการจำหน่าย ดังนี้ ขายออนไลน์ OTOP หน่วยงานของรัฐจัดบูธผ้าไหม

3.1.3 สร้าง Story ให้สินค้า

3.1.4 สร้าง “ตัวตน” ให้สินค้า (ลายใหม่, สร้างเอกลักษณ์, มีบรรจุภัณฑ์)

1) ออกแบบลายผ้าไหมใหม่ คือ มีวิทยากรมาอบรมให้กับสมาชิกเกี่ยวกับลายมัดหมี่ และการย้อมสี สร้างลายมัดหมี่ให้เป็นเอกลักษณ์ของหมู่บ้าน มีหน่วยงานองค์กรต่าง ๆ เข้ามาให้การสนับสนุนด้านงบประมาณ

2) ออกแบบบรรจุภัณฑ์ ได้แก่ มีโลโก้เป็นเอกลักษณ์ของกลุ่ม มีวิทยากรมาอบรมให้ความรู้เกี่ยวกับการออกแบบบรรจุภัณฑ์ มีองค์กรสนับสนุนด้านงบประมาณ มีการโฆษณาประชาสัมพันธ์ให้กับกลุ่มสมาชิกเพื่อส่งเสริมการขาย

3.2 แผนการในการพัฒนาศักยภาพ

จากการประชุมเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (โดยใช้เทคนิค A-I-C) ในขั้นตอน C (Control) ได้แผนการในการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชน จากการประชุมสมาชิกกลุ่ม มีมติให้การออกแบบลายผ้าไหมใหม่ (และการมัดย้อม) เป็นกิจกรรมที่ต้องการทำเป็นอย่างแรก โดยมีเสียงเป็นเอกฉันท์ จากนั้นได้จัดอันดับกิจกรรมที่ต้องทำต่อในอันดับที่ 2 คือ การออกแบบบรรจุภัณฑ์ (และการออกแบบโลโก้ใหม่) และการส่งเสริมด้านการตลาดเป็นลำดับสุดท้าย

3.3 กระบวนการพัฒนาศักยภาพ

ในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่ในปัจจุบันมีสถานะเป็นผู้ผลิต ไปสู่กา เป็นผู้ประกอบการ มี 3 ขั้นตอนหลัก ดังนี้ 1) ลงพื้นที่พูดคุย เพื่อทำความเข้าใจ และขอความร่วมมือ 2) ประชุมกลุ่ม เพื่อหาแนวทางการพัฒนาร่วมกัน และ 3) ปฏิบัติตามแผนที่ได้พูดคุย

จากผลการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่เป็นสมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าบ้านสำโรง ตำบลขาวใหญ่ อำเภอสว่างภูมิ จังหวัดสุรินทร์ดังกล่าว สอดคล้องกับ ฉลอง สุขทอง และคณะ (2666) ที่ได้ศึกษามรดกภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์ : อนุรักษ์ พัฒนา และถ่ายทอดเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชนที่พบว่า การพัฒนาศักยภาพช่างทอผ้าไหมยกทอง มีการพัฒนาทักษะสร้างลายอัตลักษณ์ต้นแบบ ลายผ้าไหมโดดเด่น 17 อำเภอ ผ้าไหมยกทอง 3 ชนิด และทอผ้าไหมยกทองเอกลักษณ์ประจำสุรินทร์ ราคาจำหน่าย ผลิตภัณฑ์ลายอัตลักษณ์มีมูลค่าสูงขึ้น เกิดศูนย์เรียนรู้ผ้าไหมยกทอง 3 แห่ง ศูนย์เรียนรู้ย้อมสีธรรมชาติ 2 แห่ง นำผ้าไหมมาขายที่ศูนย์เรียนรู้ ตลาดผ้าไหม สร้างรายได้และเศรษฐกิจให้กับชุมชน และยังสอดคล้องกับ นางนุช อิ่มเรือง และสภาพร มงคลศรีสวัสดิ์ (2554) แนวทางการพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิมที่พบว่า แนวทางในการพัฒนาศักยภาพของกลุ่ม ควรมีการส่งเสริมและสนับสนุนการบันทึกสวดลายผ้าไหมมัดหมี่ลายต่าง ๆ ลงในสื่อ เพื่อเป็นหลักฐาน ถ่ายทอดให้ลูกหลานได้ศึกษาเรียนรู้ถึงภูมิปัญญาอันล้ำค่าของบรรพบุรุษ ประกอบกับการพัฒนาความรู้ของคณะกรรมการกลุ่มและสมาชิกกลุ่ม ในด้านการผลิต การตลาดให้เพิ่มมากขึ้น เพื่อที่จะพัฒนาและสามารถแข่งขันกับวิสาหกิจชุมชนอื่น

จะเห็นได้ว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research: PAR) สามารถนำมาใช้ในการการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหมได้จริง สอดคล้องกับ ทิบัติ ทัพพกรณ์ และประสพชัย พสุนนท์ (2565) ที่ได้ศึกษาการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม เพื่อการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการเชิงสร้างสรรค์ แล้วพบว่า การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเป็นรูปแบบการวิจัยที่ผู้วิจัยและผู้ร่วมวิจัยมีสถานะเท่าเทียมกัน โดยร่วมคิด ร่วมปฏิบัติ และร่วมประเมินผล ทำให้เกิดการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการเชิงสร้างสรรค์ที่มีเอกลักษณ์เฉพาะตัว นักวิจัยต้องเรียนรู้และปรับตัวต่อการเปลี่ยนแปลง เพื่อค้นหาวิธีการที่เหมาะสมในการนำความรู้ไปปฏิบัติและสะท้อนผลจากการใช้ความรู้ดังกล่าว การมีส่วนร่วมในกระบวนการเปลี่ยนแปลงและการเชื่อมต่อความสร้างสรรค์มีความสำคัญต่อการเสริมสร้างศักยภาพผู้ประกอบการ โดยส่งเสริมนวัตกรรมและเพิ่มผลิตภาพ ซึ่งสนับสนุนการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจ การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมจึงเป็นทางเลือกที่สำคัญสำหรับนักวิจัยในการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการ และสร้างการตัดสินใจเชิงกลยุทธ์ที่สามารถนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงที่รวดเร็วยิ่งขึ้นในหลายประเทศที่มีความเจริญก้าวหน้า

สรุปผลการวิจัยและข้อเสนอแนะ

1. สรุปผลการวิจัย

สมาชิกกลุ่มสตรีทอผ้าทุกคนมีทักษะการทอผ้า บางส่วนมีทักษะการมัดลาย โดยในกลุ่มมีผู้ที่รับจ้างมัดไหมเป็นอาชีพ และมีส่วนน้อยที่มีการเลี้ยงหม่อนไหมเอง โดยทอผ้าไหมที่ทอขายจะอยู่ในรูปแบบ ผ้าพันคอและผ้าคลุมไหล่ ซึ่งลายที่ขายเกือบร้อยละ 90 คือ ลายช้าง ขายให้กับพ่อค้าคนกลาง มีขายออนไลน์บ้างแต่ค่อนข้างน้อย ในส่วนของการผลิต จะขึ้นอยู่กับเวลาที่ใช้ทอในแต่ละวันของสมาชิก เนื่องจากสมาชิกหลายคนมีอาชีพอื่นที่ทำร่วมด้วย จึงทำให้ไม่สามารถผลิตผ้าไหมได้อย่างเต็มที่ แต่หาสมาชิกรายใดที่มีอาชีพหลักคือการทอผ้าไหม จะสามารถผลิตผ้าไหมได้หลายผืนต่อเดือน ซึ่งกำลังการผลิตผ้าไหมของสมาชิกคือคนละ 5-15 ผืน/เดือน

ปัญหาและความต้องการในการพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ดังนี้ (1) ปัญหาของสมาชิก ได้แก่ ไม่สามารถกำหนดราคาเองได้, ต้นทุนการผลิตต่ำ, กำลังการผลิตต่ำกว่าความต้องการของตลาด (2) ความต้องการของสมาชิก ได้แก่ 1) ด้านสินค้า: มีลายผ้าไหม และบรรจุภัณฑ์ใหม่ 2) ด้านการตลาด: กำหนดราคาได้เอง มีแหล่งรับซื้อและจำหน่ายผ้าไหมของตนเอง 3) ด้านการพัฒนาศักยภาพ: เรียนรู้เทคนิคที่ทันสมัย อยู่นอกสถานที่ ยกระดับสู่การเป็นแหล่งเรียนรู้

การพัฒนาศักยภาพของผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม มีดังนี้ 1) ลงพื้นที่พูดคุย เพื่อทำความเข้าใจ และขอความร่วมมือ 2) ประชุมกลุ่ม เพื่อหาแนวทางการพัฒนาร่วมกัน 3) ปฏิบัติตามแผนที่ได้พูดคุย

2. ข้อเสนอแนะ

2.1 ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

ควรมีการนำรูปแบบจากการวิจัยในครั้งนี้ไปใช้ในการพัฒนาศักยภาพด้านการประกอบอาชีพของ กลุ่มอาชีพอื่น ๆ ที่เป็นสมาชิกของกลุ่มสตรีทอผ้าไหม ภายใต้บริษัท พัฒนารัฐกิจขนาดย่อม จำกัด เพื่อพัฒนาจากการเป็นผู้ผลิต ไปสู่ การเป็นผู้ประกอบการ

2.2 ข้อเสนอแนะการวิจัยครั้งต่อไป

ควรทำการวิจัยและพัฒนาในระยะต่อไป เพิ่มเติมในอีก 2 ประเด็น ที่ได้จากข้อสรุปในกระบวนการ A-I-C คือ

- 1) การพัฒนาบรรจุภัณฑ์และใหม่
- 2) พัฒนาศักยภาพกลุ่มและสมาชิกในด้านการตลาด เพื่อให้เกิดการพัฒนาศักยภาพผู้ประกอบการชุมชนด้านผ้าไหม ที่ครบถ้วนสมบูรณ์

เอกสารอ้างอิง

- จุฑาทิพย์ ภัทราวาท. (2553). *วิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research)*. (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สถาบันวิชาการด้านสหกรณ์ คณะเกษตรศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- ฉลอง สุขทอง, ศรินทิพย์ พิศวร, อัครพร สุขทอง, สิริพัฒน์ ลาภจิตร และสุดใจ สะอาดยิ่ง. (2566). มรดกภูมิปัญญาผ้าไหมยกทองสุรินทร์ : อนุรักษ์ พัฒนาและถ่ายทอดเพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตชุมชน. *วารสารวิจัยวิชาการ*, 6(5), 375–394.
- ซัชจรียา ไบลี. (2560). สถานการณ์ปัญหาและความต้องการของกลุ่มผลิตภัณฑ์สิ่งทอพื้นบ้านในจังหวัดเลย. *Ratchaphruek Journal*, 15(3), 88-96.
- ทิบดี ทัพพรรณ และประสพชัย พสุนนท์. (2561). การวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วมเพื่อการพัฒนาคุณภาพผู้ประกอบการเชิงสร้างสรรค์. *วารสารสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์*, 11(2), 46-76.
- นงนุช อิ่มเรือง และสถาพร มงคลศรีสวัสดิ์. (2554). แนวทางการพัฒนาศักยภาพวิสาหกิจชุมชนกลุ่มทอผ้าไหมบ้านห้วยหลิม. *วารสารการบริหารท้องถิ่น*, 4(2), 1-15.

- บริษัท พัฒนารัฐกิจขนาดย่อม จำกัด. (2566). ข้อมูลประวัติ บริษัท พัฒนารัฐกิจขนาดย่อม จำกัด. สืบค้นจาก <https://www.sedcompany.org/th/%e0%b9%80%e0%b8%81%e0%b8%b5%e0%b9%88%e0%b8%a2%e0%b8%a7%e0%b8%81%e0%b8%b1%e0%b8%9a%e0%b9%80%e0%b8%a3%e0%b8%b2/>.
- มัทธินา ศรีอินทร์. (2548). ความต้องการความรู้เรื่องการประกอบธุรกิจและวิธีการส่งเสริมศักยภาพ. ของผู้ประกอบธุรกิจขนาดกลางและขนาดย่อมในจังหวัดขอนแก่น. (ศึกษาศาสตรมหาบัณฑิต, มหาวิทยาลัยขอนแก่น).
- อุทิศ ทาหอม, จริญญา ดวดไธสง และอันธิกา คงประโคน. (2561). แนวทางการบริการจัดการกลุ่มทอผ้าไหมบ้านหนองไทรงาม ตำบลชุมเห็ด อำเภอเมือง จังหวัดบุรีรัมย์. วารสารพัฒนศาสตร์ วิทยาลัยพัฒนศาสตร์ ป๋วย อึ๊งภากรณ์ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 1(1), 97–129.
- Researcher thailand. (2563). เทคนิคและวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูลการวิจัยเชิงคุณภาพ. *Researcher Thailand*. สืบค้นจาก <https://researcherthailand.co.th/%E0%B9%80%E0%B8%97%E0%B8%84%E0%B8%99%E0%B8%B4%E0%B8%84%E0%B9%81%E0%B8%A5%E0%B8%B0%E0%B8%A7%E0%B8%B4%E0%B8%98%E0%B8%B5%E0%B8%81%E0%B8%B2%E0%B8%A3%E0%B9%80%E0%B8%81%E0%B9%87%E0%B8%9A%E0%B8%A3%E0%B8%A7/>.

Epistemology and Social Science Education

Preecha Butrat^{1*}

¹Independent researcher, Thailand

*Corresponding author: Preecha.butrat@gmail.com

Abstract

Epistemology plays a fundamental role in shaping the methodologies and theoretical frameworks employed in social science research. It concerns the nature, sources, and limits of knowledge, providing essential insights into how knowledge is generated, interpreted, and validated. Epistemological perspectives critically influence how researchers conceptualize social phenomena and engage with social reality. This article investigates the epistemological foundations underlying social science research, with a particular focus on three key paradigms: positivism, interpretivism, and critical theory. By examining the impact of these epistemological orientations on both quantitative and qualitative research methods, the study highlights how they inform research design, theory development, and the integration of theoretical and empirical work. The findings underscore the importance of epistemological clarity in enhancing the rigor, transparency, and credibility of social science inquiry.

Keywords: Epistemology, Education, Social Sciences

ญาณวิทยากับการศึกษาทางสังคมศาสตร์

ปรีชา บุตรรัตน์^{1*}

¹นักวิจัยอิสระ ประเทศไทย

*Corresponding author: Preecha.butrat@gmail.com

บทคัดย่อ

ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิธีการและทฤษฎีที่ใช้ในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ เนื่องจากญาณวิทยาให้ความสำคัญกับ การศึกษาความรู้ แหล่งที่มาของความรู้ ขอบเขตของความรู้ และญาณวิทยายังมีอิทธิพลต่อวิธีที่นักสังคมศาสตร์เข้าถึง การสร้างความรู้ การทำความเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคม การตีความและการเข้าถึงความจริงทางสังคม บทความนี้สำรวจความเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับการศึกษาทางสังคมศาสตร์ เพื่อศึกษาผลกระทบของกรอบแนวคิดทางญาณวิทยาประเด็น ปฏิฐานนิยม การตีความ และแนววิพากษ์ ที่มีต่อวิธีการวิจัยในสังคมศาสตร์ทั้งรูปแบบเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ พบว่าวิธีการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์อาศัย 3 แนวทางหลักทางญาณวิทยา ได้แก่ ปฏิฐานนิยม การตีความ และ แนววิพากษ์ เป็นแนวคิดพื้นฐานเพื่อกำหนดกรอบแนวคิด วิธีการวิจัย การพัฒนาทฤษฎี การเชื่อมโยงทฤษฎี ทำให้การศึกษาทางสังคมศาสตร์มีความชัดเจนและความน่าเชื่อถือมากขึ้น

คำสำคัญ: ญาณวิทยา, การศึกษา, สังคมศาสตร์

© 2024 A-EMS: Applied Economics, Management and Social Sciences

บทนำ

ญาณวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับธรรมชาติและแหล่งที่มาของความรู้ (Shaver, 1992) โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิธีการที่นักวิจัยมองเห็นและเข้าใจโลก (Boon, Orozco, & Sivakumar, 2022) การศึกษาทางสังคมศาสตร์ต้องการความเข้าใจในเนื้อหาวิชาและความเข้าใจในกระบวนการสร้างความรู้และการเรียนรู้ของมนุษย์ การศึกษาในสาขาสังคมศาสตร์เกี่ยวข้องกับการสืบค้นความจริงทางสังคม ซึ่งต้องพิจารณาอย่างรอบคอบว่าวิธีการศึกษาและทฤษฎีที่ใช้ในการวิจัยมีพื้นฐานมาจากอะไร ซึ่งการเลือกกรอบทางญาณวิทยาจะมีผลต่อผลลัพธ์และการตีความข้อมูลที่ได้จากงานวิจัยนั้น ๆ (Guba & Lincoln, 1994) การศึกษาด้วยทฤษฎีทางญาณวิทยาสามารถแบ่งได้เป็นหลายประเภท เช่น การศึกษาจากมุมมองของการวิจัยเชิงปริมาณที่เน้นการพิสูจน์ข้อเท็จจริงทางสังคมโดยใช้หลักการที่เป็นรูปธรรม และการวิจัยเชิงคุณภาพที่เน้นการเข้าใจปรากฏการณ์ในบริบทที่หลากหลายและมุมมองของผู้คนในสังคม (Denzin & Lincoln, 2011)

ในทางสังคมศาสตร์นักวิจัยต้องเผชิญกับความท้าทายในการเลือกกรอบทางญาณวิทยาที่เหมาะสมกับลักษณะของการวิจัยและการตีความที่ต้องการ (Schwandt, 2014) การเลือกกรอบแนวคิดทางญาณวิทยาสามารถช่วยนักวิจัยในการสร้างคำถามวิจัยที่มีความชัดเจนและสามารถตอบโต้ภัยการศึกษาได้อย่างถูกต้อง และในเวลาเดียวกันสามารถเสนอแนะวิธีการตีความผลลัพธ์ที่ได้จากงานวิจัย โดยเฉพาะในกรณีของการศึกษาระหว่างสาขาที่ต้องการการตีความที่มีความยืดหยุ่นและสามารถผสมผสานมุมมองหลาย ๆ แบบเข้าไว้ด้วยกัน การใช้กรอบทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันจะทำให้เกิดการพัฒนาและเสริมสร้างวิธีการวิจัยในสังคมศาสตร์ที่หลากหลายซึ่งสามารถทำให้ผลการวิจัยมีความสมบูรณ์และครอบคลุมมากขึ้น การทำความเข้าใจเกี่ยวกับพื้นฐานของญาณวิทยาและวิธีการที่เกี่ยวข้องจึงเป็นเรื่องสำคัญที่นักวิจัยต้องพิจารณาอย่างรอบคอบ การศึกษานี้จึงมุ่งเน้นการสำรวจความเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อวิเคราะห์ผลกระทบของกรอบแนวคิด

ทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันต่อกระบวนการวิจัย ทั้งในรูปแบบเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ รวมถึงผลกระทบต่อการสร้างและการสื่อสารความรู้ในทางสังคมศาสตร์

ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการศึกษาทางสังคมศาสตร์ โดยช่วยให้นักการศึกษานักวิจัยสามารถสร้างความรู้และทักษะที่จำเป็นในการเข้าใจและแก้ไขปัญหาทางสังคมบทความนี้จะนำเสนอกรอบแนวคิดทางญาณวิทยาที่เกี่ยวข้องกับการวิจัยในสังคมศาสตร์ประเด็นอภิปรายทฤษฎี ปรัชญาการตีความ และทฤษฎีวิจักษ์ รวมถึงการประยุกต์ใช้ในบริบทของงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ ซึ่งจะช่วยให้ผู้อ่านมีความเข้าใจในเรื่องการเลือกใช้กรอบแนวคิดทางญาณวิทยาในการวิจัย และสามารถนำความรู้ที่ได้ไปปรับใช้ในการพัฒนางานวิจัยทางสังคมศาสตร์ในอนาคต

แนวคิดและวิวัฒนาการของญาณวิทยา

ญาณวิทยาหรือที่เรียกว่า “Epistemology” เป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาความรู้ แหล่งที่มา ขอบเขต และวิธีการที่เราสามารถเข้าใจและรับรู้สิ่งต่าง ๆ ในโลกนี้ โดยเน้นการวิเคราะห์ธรรมชาติของความรู้ การให้เหตุผลสนับสนุน (justification) และความเป็นเหตุเป็นผลของความรู้ (rationality of belief) ญาณวิทยามีความสำคัญในการทำความเข้าใจว่าเรารู้สิ่งใดและรู้ได้อย่างไร โดยทั่วไปแล้ว ญาณวิทยามีเป้าหมายเพื่อทำความเข้าใจถึงวิธีการที่มนุษย์สามารถเข้าถึงความรู้ที่ถูกต้องและเชื่อถือได้ แนวคิดพื้นฐานของญาณวิทยามีการพัฒนาและเปลี่ยนแปลงไปตามยุคสมัยต่าง ๆ ดังนี้

แนวคิดพื้นฐานของญาณวิทยาเริ่มต้นจากการศึกษาความรู้ในแง่ต่าง ๆ โดยการถกเถียงเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ ในช่วงต้นสมัยกรีกโบราณ นักปรัชญาที่สำคัญเช่น เพลโตและอริสโตเติลได้ตั้งคำถามเกี่ยวกับธรรมชาติของความรู้และการเข้าใจโลก อย่างไรก็ตามแนวคิดที่สำคัญที่สุดในญาณวิทยาคือการถามถึงว่าอะไรคือแหล่งที่มาของความรู้ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสองแนวทางหลักคือ อรรถศาสตร์ (Empiricism) และ ปัญญาศาสตร์ (Rationalism) (Descartes, 1641) อรรถศาสตร์ (Empiricism) นักคิดที่สนับสนุนแนวคิดนี้เชื่อว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางสัมผัส เช่น จอห์น ล็อก (John Locke) และเดวิด ฮูม (David Hume) ซึ่งเชื่อว่าความรู้ทั้งหมดมาจากประสบการณ์ทางความรู้สึกและการสัมผัสจากโลกภายนอก นักอรรถศาสตร์ไม่เห็นว่าการคิดหรือการคิดเป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่แท้จริง และแนวคิดพื้นฐานแบบ ปัญญาศาสตร์ (Rationalism) กลุ่มนักคิดที่สนับสนุนแนวคิดนี้ เช่น เรอเน เดอการ์ต (René Descartes) และบาร์ตูลอมิว สปิโนซา (Baruch Spinoza) เชื่อว่าการคิดหรือการคิดเชิงตรรกะเป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่แท้จริง โดยเฉพาะอย่างยิ่งการใช้เหตุผลในการพิสูจน์สิ่งที่เรารู้

ญาณวิทยามีการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงอย่างต่อเนื่องจากอดีตจนถึงปัจจุบัน โดยเฉพาะการวิเคราะห์แหล่งที่มาของความรู้และวิธีการที่มนุษย์เข้าถึงความรู้ย่อมมีเหตุผล แนวคิดที่พัฒนาในแต่ละยุคสมัยสะท้อนถึงการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวิทยาการในแต่ละยุคสมัย โดยจากที่เคยเชื่อว่าความรู้มาจากพระเจ้า กลายมาเป็นความรู้ที่มาจากการใช้เหตุผลและประสบการณ์เพื่อพิสูจน์ความรู้ นอกจากนี้ การเปลี่ยนแปลงในทฤษฎีต่าง ๆ ยังสะท้อนถึงการต่อสู้ในเชิงปรัชญาและความพยายามในการทำความเข้าใจรวมไปถึงการอธิบายธรรมชาติของความรู้ การให้เหตุผล และความเชื่อ โดยมุ่งเน้นไปที่คำถามสำคัญทางญาณวิทยา เช่น ความรู้คืออะไร? เรารู้ได้อย่างไร? และเราจะประเมินความเชื่อและข้อสรุปของเรามามีความถูกต้องหรือไม่อย่างไร? ในแง่ของปรัชญาและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดขอบเขต วิธีการ ที่ใช้ในการค้นหาความรู้ โดยเฉพาะในการอธิบาย การพิสูจน์ข้อเท็จจริงในโลกธรรมชาติ

ดังที่กล่าวมาแล้วข้างต้นว่า ญาณวิทยาเป็นสาขาหนึ่งของปรัชญาที่ศึกษาเกี่ยวกับการรู้และความรู้ ซึ่งมีบทบาทสำคัญในหลายสาขาวิชา รวมถึงการวิจัยทางวิทยาศาสตร์ โดยเน้นไปที่คำถามพื้นฐานเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ที่สามารถเชื่อถือได้ ขอบเขตของความรู้ ในการประยุกต์ใช้กับวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดวิธีการที่นักวิทยาศาสตร์ใช้ในการสร้างความรู้ใหม่ ๆ เช่น การพิสูจน์ และการยอมรับ

ความจริงทางวิทยาศาสตร์ บทบาทของญาณวิทยาในปรัชญาและวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่กล่าวมานั้นจะเห็นว่า ญาณวิทยามีบทบาทต่อการแสวงหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ เมื่อเราหันมาพิจารณาถึงบทบาทของญาณวิทยาในปรัชญาพบว่าญาณวิทยาเป็นตัวกำหนดคำถามเกี่ยวกับความรู้และการเข้าใจของมนุษย์ว่าอะไรคือสิ่งที่เราสามารถรู้ได้และวิธีที่เราสามารถรู้ได้อย่างแน่ชัด (Russell, 2004) แนวคิดเหล่านี้ถูกนำไปใช้ในการประเมินวิธีการทางวิทยาศาสตร์ ซึ่งมีการให้ความสำคัญเกี่ยวกับกระบวนการพิสูจน์และการตั้งคำถามอย่างรอบคอบเพื่อให้มั่นใจในความถูกต้องของข้อสรุปที่ได้จากการทดลองทางวิทยาศาสตร์ (Popper, 2005) นอกจากนี้แล้วญาณวิทยายังคงมีบทบาทเกี่ยวกับการทบทวนและวิจารณ์ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ การวิจัยในสาขาวิทยาศาสตร์มักจะต้องพึ่งพาข้อมูลที่ได้จากการทดลอง การสังเกตการณ์ การวิเคราะห์ ซึ่งทั้งหมดนี้ต้องได้รับการประเมินภายใต้หลักการของญาณวิทยา เช่น การตรวจสอบความถูกต้องของวิธีการเก็บข้อมูล ความสามารถในการทำซ้ำผลลัพธ์ การประเมินความน่าเชื่อถือของแหล่งที่มาของข้อมูล การวิจัยทางวิทยาศาสตร์ยังต้องพึ่งพาหลักการทางญาณวิทยาในการกำหนดขอบเขตของความรู้ที่สามารถยอมรับได้ในทางวิทยาศาสตร์ โดยการตั้งคำถามเกี่ยวกับข้อสมมติฐาน หลักฐานที่มีอยู่ การทบทวนทฤษฎีที่มีความสำคัญในการพัฒนาองค์ความรู้ใหม่ (Feyerabend, 1975) ญาณวิทยายังเกี่ยวข้องกับการพิจารณาว่าความรู้ในสาขาวิทยาศาสตร์สามารถพัฒนาและปรับปรุงได้อย่างไรผ่านกระบวนการทดสอบที่เชื่อถือได้ การปรับทฤษฎีให้สอดคล้องกับหลักฐานใหม่ที่ได้รับจากการทดลอง ที่กล่าวมาแล้วนั้นเป็นบทบาทของญาณวิทยาที่มีความเกี่ยวข้องกับการหาความรู้ทางวิทยาศาสตร์ที่ถือว่าเป็นแหล่งขององค์ความรู้หลักที่สามารถเชื่อถือได้ และตอนนี้เราจะมาพิจารณาถึงความเชื่อมโยงของญาณวิทยาที่มีความเชื่อมโยงกับการหาความรู้ทางสังคมศาสตร์ว่ามีความเชื่อมโยงเกี่ยวข้องกันอย่างไร

การเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับแนวคิดทางสังคมศาสตร์ในยุคปัจจุบันญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดเกณฑ์และวิธีการที่ใช้ในการแยกแยะความรู้ที่ถูกต้องจากความรู้ที่ไม่มีเหตุผล แนวคิดทางสังคมศาสตร์ในยุคปัจจุบันได้มีการนำญาณวิทยามาใช้ในการวิเคราะห์ วิจัยแนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ความจริง และความเชื่อในบริบททางสังคม ความเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับแนวคิดทางสังคมศาสตร์ในปัจจุบันคือการวิจารณ์เรื่องของ “ความเป็นอัตวิสัย” และ “ความเป็นวิทยาศาสตร์” ในการศึกษาทางสังคมในอดีตนักสังคมวิทยาหลายคนเชื่อว่า การวิจัยในสังคมศาสตร์ควรมีวิธีการที่คล้ายคลึงกับการวิจัยในวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ ซึ่งให้ความสำคัญกับหลักการของการทดสอบ การสังเกตอย่างมีระเบียบ (Comte, 2005) นักสังคมวิทยารุ่นหลังเริ่มตั้งคำถามเกี่ยวกับการใช้วิธีการที่เชื่อมโยงกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติในสังคมศาสตร์ โดยยกตัวอย่างเช่น สังคมมนุษย์ไม่สามารถถูกทดสอบและสังเกตได้เหมือนกับปรากฏการณ์ทางธรรมชาติ เนื่องจากมีความหลากหลายและมีปัจจัยทางวัฒนธรรมที่ซับซ้อนซึ่งไม่สามารถวัดได้อย่างง่ายดาย (Giddens et al., 2017)นักปรัชญาจึงเริ่มพิจารณาและนำเสนอทฤษฎีที่มีความยืดหยุ่นมากขึ้น เช่น ทฤษฎีของการสร้างความรู้ (Constructivism) ซึ่งเห็นว่า ความรู้ทางสังคมไม่ได้เป็นสิ่งที่สามารถค้นพบได้อย่างเป็นกลาง แต่เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นโดยการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างบุคคลในสังคม แนวคิดทางญาณวิทยาแบบ “ทฤษฎีทางเลือก” หรือ “ทฤษฎีหลายมิติ” (Multivocality) (Berger & Luckmann, 1966) ที่เน้นการยอมรับความหลากหลายของมุมมองและการให้ความสำคัญกับประสบการณ์ที่มีความหมายในแต่ละกลุ่มสังคม ก็กลายเป็นกระแสหลักในสังคมศาสตร์

การยอมรับในความหลากหลายทางความรู้และวิธีการทางสังคมศาสตร์นี้สะท้อนให้เห็นถึงการเชื่อมโยงที่แนบแน่นกับแนวคิดทางญาณวิทยาที่เน้นการให้ความสำคัญกับ “การเข้าใจ” มากกว่าการบังคับให้เกิดข้อสรุปที่เป็นแบบแผน และอีกหนึ่งความเชื่อมโยงระหว่างญาณวิทยากับสังคมศาสตร์คือการประเมินความน่าเชื่อถือของความรู้ที่เกิดจากการศึกษาในสังคมศาสตร์ ในหลายกรณี ข้อมูลที่ใช้ในการวิจัยสังคมศาสตร์มักจะมาจากการสัมภาษณ์ การสำรวจ หรือการศึกษากรณีศึกษา ซึ่งทั้งหมดนี้มีความอ่อนไหวต่ออคติและความหมายทางสังคมที่มีอยู่ นักวิจัยในสังคมศาสตร์จึงต้องระมัดระวังในการตีความผลการวิจัยและการยอมรับในข้อสรุปที่อาจเกิดจากกรอบแนวคิดหรือทฤษฎีที่ใช้อยู่ทำให้การศึกษาสังคมศาสตร์มีความยืดหยุ่นและหลากหลายมากขึ้นและการคิด

อย่างมีวิจารณ์ญาณในการประเมินการวิจารณ์ข้อมูลที่ได้จากการวิจัย ด้วยความที่ญาณวิทยาเป็นเครื่องมือหนึ่งทางสังคมศาสตร์ที่ช่วยในการกำหนดกรอบทางการศึกษา และเป็นตัวกำหนดแนวทางและวิธีการได้มาซึ่งความรู้ของการวิจัยทางสังคมศาสตร์ผู้เขียนจะกล่าวถึงความสัมพันธ์ระหว่างญาณวิทยากับการวิจัยทางสังคมศาสตร์ว่ามีความเกี่ยวข้องกันอย่างไรบ้าง

ญาณวิทยากับการวิจัยทางสังคมศาสตร์

การวิจัยทางสังคมศาสตร์แนวคิดทางญาณวิทยามีความสำคัญในการกำหนดวิธีการและทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา การตีความข้อมูลที่เกี่ยวข้องกับพฤติกรรมของมนุษย์และโครงสร้างทางสังคม ดังนั้นญาณวิทยาจึงส่งผลกระทบต่อการใช้เครื่องมือวิจัย วิธีการเก็บข้อมูล การตีความข้อมูล รวมถึงการกำหนดลักษณะของความจริงหรือความรู้ที่นักวิจัยเชื่อมโยงกับผลลัพธ์การวิจัยนั้น ๆ เริ่มต้นจากการเลือกมุมมองในการวิจัย ซึ่งสามารถแบ่งได้เป็นสองแนวทางหลักคือ แนวทางเชิงปริมาณ (Positivism) และแนวทางเชิงคุณภาพ (Interpretivism) ทั้งสองแนวทางนี้มีพื้นฐานทางญาณวิทยาที่แตกต่างกันอย่างสิ้นเชิง

แนวทางเชิงปริมาณ (Positivism) แนวทางนี้เชื่อว่าความรู้ที่แท้จริงสามารถวัดและทดสอบได้โดยการใช้วิธีการทางวิทยาศาสตร์ เช่น การสังเกตการณ์เชิงปริมาณ การทดลอง การเก็บข้อมูลทางสถิติ นักวิจัยที่ใช้แนวทางนี้จะพยายามหาความสัมพันธ์ที่เป็นระบบระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ซึ่งสามารถกล่าวได้ว่าเป็นแนวทางการวิจัยแบบปฏิฐานนิยม (Positivism) (ราชบัณฑิตยสถาน, 2554) โดยเชื่อว่ามีความจริงที่เป็นกลางและสามารถพิสูจน์ได้ (Bryman, 2016) การใช้เครื่องมือที่เป็นมาตรฐานและการเก็บข้อมูลที่สามารถวัดได้อย่างเป็นรูปธรรม ทำให้วิธีนี้เหมาะสมกับการศึกษาผลกระทบและความสัมพันธ์ที่เกิดขึ้นในสังคม เช่น การศึกษาเกี่ยวกับการเปลี่ยนแปลงในระดับสังคมหรือเศรษฐกิจ

แนวทางเชิงคุณภาพ (Interpretivism) หรือการศึกษาในแนวทางแบบ ปรากฏการณ์นิยม (Phenomenology) ในทางตรงกันข้ามกับการวิจัยเชิงปริมาณโดยการวิจัยเชิงคุณภาพจะเน้นการเข้าใจความหมายและประสบการณ์ของมนุษย์ในบริบททางสังคม การวิจัยในแนวนี้มักจะใช้การสัมภาษณ์ การสังเกตการณ์ หรือการศึกษากรณีศึกษาเพื่อเก็บข้อมูลเชิงลึก การมองเห็นความเป็นจริงของสังคมจะขึ้นอยู่กับ การตีความของแต่ละบุคคลและกลุ่มคน (Schwandt, 2014) นักวิจัยที่ใช้แนวทางนี้เชื่อว่าไม่มีความจริงที่เป็นกลางหรือสามารถพิสูจน์ได้ แต่ความรู้เกิดจากการเข้าใจและตีความประสบการณ์ของผู้คนในสถานการณ์ต่าง ๆ ซึ่งทำให้แนวทางนี้เหมาะสมในการศึกษาวัฒนธรรม พฤติกรรม หรืออัตลักษณ์ในสังคม

การเลือกใช้แนวทางทางญาณวิทยาขึ้นอยู่กับคำถามวิจัยที่นักวิจัยต้องการค้นหาคำตอบ ตัวอย่างเช่น หากนักวิจัยต้องการศึกษาความสัมพันธ์ทางสังคมที่สามารถวัดได้และทดสอบผลกระทบได้ วิธีการเชิงปริมาณจะเป็นทางเลือกที่เหมาะสม แต่หากต้องการทำความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับประสบการณ์และมุมมองของบุคคลในสังคม แนวทางเชิงคุณภาพจะเหมาะสมกว่า และมีอีกหนึ่งแนวทางที่จำเป็นต้องกล่าวถึงคือ การตีความ (Interpretivism) แนวคิดนี้เชื่อว่าความรู้ทางสังคมศาสตร์ไม่สามารถแยกออกจากบริบททางสังคมและวัฒนธรรมได้ นักวิจัยที่ใช้แนวคิดนี้มักจะใช้วิธีการเชิงคุณภาพและการวิเคราะห์เนื้อหา เพื่อเข้าใจความหมายและบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคม (Arune Santhitivanich, 2022) จากที่กล่าวมาแล้วนั้นทำให้เห็นถึงแนวคิดทางญาณวิทยาที่ปรากฏอยู่ในวิธีการหาความรู้ทางสังคมศาสตร์โดยแนวคิดทางญาณวิทยาเป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดวิธีการและเครื่องมือในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ แนวทางทางญาณวิทยาสามารถกำหนดว่า “อะไร” ควรศึกษาหรือ “วิธีไหน” ที่จะใช้ในการเก็บข้อมูล ทำให้เข้าใจถึงลักษณะของความรู้ที่สามารถถูกสร้างขึ้นจากการวิจัย โดยเฉพาะในการศึกษาเกี่ยวกับสังคมและพฤติกรรมมนุษย์ ที่มักมีความหลากหลาย การเข้าใจแนวคิดทางญาณวิทยาจึงเป็นสิ่งสำคัญในการทำงานวิจัยที่มีคุณภาพและสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในภาคการศึกษาและการพัฒนานโยบายต่าง ๆ ได้ เพื่อที่จะให้เห็นถึงความชัดเจนของแนวคิดในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากญาณวิทยา ผู้เขียนจะ

กล่าวถึงการวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากแนวคิดทางญาณวิทยาที่จะกำหนดลักษณะและวิธีการที่ใช้ในการเก็บรวบรวมข้อมูล การตีความ และการสร้างความรู้ในสังคม

งานวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากญาณวิทยามีแนวคิดและวิธีการที่มีความหลากหลาย โดยจะสะท้อนถึงวิธีการที่นักวิจัยเลือกใช้ในการค้นหาความรู้และความจริงผ่านกระบวนการที่แตกต่างกัน ตามกรอบของทฤษฎีและมุมมองทางปรัชญา ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็น 2 แนวทางหลัก ได้แก่ แนวทางเชิงปรากฏการณ์ (Phenomenology) การวิจัยเชิงปรากฏการณ์เน้นการเข้าใจประสบการณ์ของบุคคลจากมุมมองของผู้ปฏิบัติเอง โดยนักวิจัยจะไม่พยายามตัดสินหรือแยกแยะประสบการณ์เหล่านั้นตามเกณฑ์ภายนอก แต่จะมุ่งเน้นไปที่การศึกษาความหมายที่บุคคลให้ความสำคัญต่อปรากฏการณ์นั้นๆ ผ่านการสัมภาษณ์หรือการสังเกตที่มีลักษณะเปิดเผย (Moustakas, 1994) และแนวทางเชิงประจักษ์ (Positivism) พัฒนามาจากปรัชญาของอโถมาทิกซ์ (Auguste Comte) และได้รับการสนับสนุนจากนักวิทยาศาสตร์สังคมเช่น Émile Durkheim เน้นการใช้ข้อมูลที่เป็นเชิงปริมาณและสามารถวัดได้อย่างชัดเจน เช่น การสำรวจ การทดลอง หรือการใช้สถิติเพื่อทดสอบสมมุติฐาน โดยเชื่อว่าความจริงทางสังคมสามารถศึกษาหรือคาดการณ์ได้ด้วยวิธีการที่เป็นระบบและสามารถทดสอบได้โดยไม่จำเป็นต้องคำนึงถึงประสบการณ์ส่วนบุคคลหรือการตีความทางอารมณ์ โดยทั้งสองแนวทางมีจุดมุ่งหมายในการสร้างความเข้าใจเกี่ยวกับสังคมและพฤติกรรมมนุษย์ แต่มีวิธีการที่แตกต่างกันในแง่ของการมองเห็นและการใช้ข้อมูล

ความแตกต่างที่เด่นชัดระหว่างทั้งสองแนวทางคือวิธีการที่ใช้ในการเข้าถึงความรู้และข้อเท็จจริงในสังคม วิจัยเชิงปรากฏการณ์จะมุ่งเน้นการเข้าใจประสบการณ์มนุษย์ในลักษณะที่เป็นส่วนบุคคลและไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวเลข ขณะที่วิจัยเชิงประจักษ์จะมุ่งเน้นการทดสอบสมมุติฐานที่เป็นรูปธรรมและวัดผลได้จากการสังเกตและการทดลอง ทั้งสองแนวทางนี้มีคุณค่าในตัวเอง แต่การเลือกใช้แนวทางใดขึ้นอยู่กับลักษณะของปัญหาการวิจัยและจุดมุ่งหมายในการหาความรู้การเลือกวิธีการและแนวคิดในงานวิจัยทางสังคมศาสตร์ที่มีพื้นฐานมาจากญาณวิทยาขึ้นอยู่กับมุมมองโลกและความหมายของข้อมูลที่นักวิจัยต้องการศึกษาทั้งในแง่ของประสบการณ์ส่วนบุคคลและข้อเท็จจริงที่สามารถพิสูจน์ได้อย่างชัดเจน

การนำเสนอแบบจำลองของการวิจัยในสังคมศาสตร์ที่สะท้อนถึงความสัมพันธ์ระหว่าง “ความรู้” และ “ความเชื่อ” จากหนังสือ *Social beings: A core motives approach to social psychology* ของ Fiske Susan กล่าวถึง การทำความเข้าใจความสัมพันธ์ระหว่าง “ความรู้” และ “ความเชื่อ” เป็นสิ่งสำคัญ เนื่องจากทั้งสองมีบทบาทสำคัญในการกำหนดพฤติกรรมและการตัดสินใจของบุคคลและกลุ่มสังคม ความรู้หมายถึงข้อมูลหรือข้อเท็จจริงที่ได้รับการยืนยันและพิสูจน์ทางวิทยาศาสตร์หรือประสบการณ์ ส่วนความเชื่อหมายถึงความคิดหรือทัศนคติที่บุคคลยอมรับโดยไม่จำเป็นต้องมีหลักฐานทางวิทยาศาสตร์ (Fiske, 2018) ความรู้มักได้รับการพัฒนาปรับปรุงผ่านกระบวนการวิจัยและการศึกษา ในขณะที่ความเชื่ออาจได้รับอิทธิพลจากวัฒนธรรม สังคม หรือประสบการณ์ส่วนบุคคล

แบบจำลองที่นำเสนอในบทความนี้ ประกอบด้วยสามขั้นตอนหลัก ประการแรก การรับรู้ (Perception) บุคคลรับข้อมูลจากสิ่งแวดล้อม ซึ่งอาจเป็นข้อมูลที่ถูกต้องหรือไม่ถูกต้อง ประการที่สองการประเมิน (Evaluation) บุคคลประเมินข้อมูลที่ได้รับ โดยพิจารณาจากความเชื่อและค่านิยมส่วนบุคคล ประการที่สาม การยอมรับ (Acceptance) ข้อมูลที่ได้รับการประเมินและสอดคล้องกับความเชื่อจะถูกยอมรับ และกลายเป็นความรู้ใหม่กระบวนการนี้แสดงให้เห็นว่าความเชื่อมีบทบาทในการกรองและตีความข้อมูลที่บุคคลได้รับ ซึ่งอาจส่งผลต่อการยอมรับหรือปฏิเสธข้อมูล แบบจำลองนี้สามารถนำไปใช้ในการศึกษาพฤติกรรมของบุคคลในบริบทต่าง ๆ เช่น การศึกษาพฤติกรรมผู้บริโภค การศึกษาเรื่องสุขภาพ การศึกษาเรื่องการเมือง การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างความรู้และความเชื่อยังคงเป็นพื้นที่ที่มีศักยภาพในการวิจัย โดยเฉพาะในบริบทของสังคมไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและความเชื่อ

การวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพในแง่ของการรับรู้ความจริงและกระบวนการสร้างความรู้ การวิจัยเชิงปริมาณและการวิจัยเชิงคุณภาพ ทั้งสองมีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้ แต่มีพื้นฐานทางปรัชญาที่ต่างกัน ซึ่งส่งผลต่อกระบวนการรับรู้ความจริงและการตีความข้อมูลในสังคมศาสตร์ทั้งสองแบบที่สะท้อนถึงปรัชญาและวิธีการที่ต่างกัน การวิจัยเชิงปริมาณ มีพื้นฐานจากปรัชญา positivism และ post-positivism ซึ่งเชื่อว่าความจริงมีอยู่จริงและสามารถวัดได้โดยอาศัยวิธีการทางวิทยาศาสตร์ที่เป็นกลาง (Bahari, 2010) การวิจัยประเภทนี้มุ่งเน้นการเก็บรวบรวมข้อมูลเชิงปริมาณ เช่น สถิติ หรือการสำรวจ เพื่อทดสอบสมมติฐานหรือทฤษฎีที่ตั้งขึ้น โดยมีเป้าหมายเพื่อหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ และสามารถทั่วไปผลลัพธ์ไปยังประชากรที่กว้างขึ้นได้ (Soar EDU, 2024) อย่างไรก็ตาม การวิจัยเชิงปริมาณยังคงมีข้อจำกัด เช่น อาจไม่สามารถจับความซับซ้อนหรือบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคมได้ทั้งหมด อาจไม่สามารถอธิบายเหตุผลหรือความหมายที่อยู่เบื้องหลังพฤติกรรมของมนุษย์ได้ ในส่วนของการวิจัยเชิงคุณภาพมีพื้นฐานจากปรัชญา interpretivism และ constructivism ซึ่งเชื่อว่าความจริงเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นจากประสบการณ์และการตีความของบุคคลในบริบททางสังคมและวัฒนธรรม (Bahari, 2010) การวิจัยประเภทนี้มุ่งเน้นการเข้าใจความหมายและประสบการณ์ของผู้คนผ่านการสัมภาษณ์ การสังเกต หรือการวิเคราะห์เนื้อหา โดยไม่มุ่งเน้นการวัดหรือการทดสอบสมมติฐานช่วยให้เข้าใจถึงมุมมองที่หลากหลายของผู้เข้าร่วมวิจัย สามารถจับความซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมได้ดีกว่าแต่ก็มีข้อจำกัดในการทั่วไปผลลัพธ์ อาจมีอคติจากผู้วิจัยที่มีผลต่อการตีความข้อมูล (Hautly, 2020)

การวิจัยในสังคมศาสตร์ในปัจจุบันมักใช้วิธีการผสมผสาน (mixed methods) ซึ่งรวมการวิจัยเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน เพื่อให้ได้มุมมองที่ครอบคลุมและลึกซึ้งต่อปรากฏการณ์ที่ศึกษา (Bahari, 2010) การผสมผสานนี้ช่วยให้สามารถตรวจสอบความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปรต่าง ๆ ได้ในเชิงปริมาณ และยังสามารถเข้าใจความหมายและบริบทของพฤติกรรมมนุษย์ได้ในเชิงคุณภาพการใช้วิธีการผสมผสานช่วยให้สามารถสร้างความรู้ที่สมบูรณ์และครอบคลุมมากยิ่งขึ้น โดยลำดับต่อไปผู้เขียนจะกล่าวถึงการประยุกต์ใช้ญาณวิทยาในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่กล่าวถึงบทบาทของญาณวิทยากับกรอบความคิดในการวิจัยที่นักวิจัยใช้กำหนดทิศทางการงานศึกษา

การประยุกต์ใช้ญาณวิทยาในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์

จากแนวคิดพื้นฐานของญาณวิทยา เราจะเห็นว่าความรู้ถูกกำหนดขึ้นไม่ใช่เพียงแค่ผลจากการสังเกตอย่างตรงไปตรงมาเท่านั้น แต่เป็นผลรวมของประสบการณ์ ประเพณี กรอบความคิดที่สังคมได้ร่วมกันสร้างขึ้นแนวคิดนี้จึงเปิดโอกาสให้มีการทบทวนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเมินความน่าเชื่อถือ และตีความผลลัพธ์ของการวิจัยในมิติที่หลากหลาย โดยเฉพาะอย่างยิ่งในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่มีแนวโน้มในการผสมผสานระหว่างแนวคิดเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้การวิเคราะห์มีความลึกซึ้งและครอบคลุมทุกมิติของปรากฏการณ์ (Berger & Luckmann, 1966) การประยุกต์ใช้ญาณวิทยายังเป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตั้งคำถามและวิจารณ์วิธีการรับรู้ความจริงในงานวิจัยของตนเองได้อย่างมีระบบ แนวทางนี้ไม่เพียงแต่เน้นไปที่การพิสูจน์และวัดผลข้อมูลแบบตัวเลข (Positivism) แต่ยังให้ความสำคัญกับการตีความประสบการณ์และความหมายเบื้องหลังปรากฏการณ์ (Interpretivism) ซึ่งทั้งสองแนวทางเมื่อถูกนำมาประยุกต์ใช้อย่างเหมาะสมสามารถสร้างความสมดุลระหว่างความเป็นรูปธรรมและความเข้าใจในมิติที่ซับซ้อนของปรากฏการณ์ในสังคม (Johnson, 2005) การประยุกต์แนวคิดญาณวิทยาในงานวิจัยจึงเป็นการพัฒนากรอบทฤษฎีใหม่ ๆ ที่ช่วยให้การวิจัยมีความรอบด้านและยังเป็นสื่อกลางในการเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีและภาคปฏิบัติที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมสมัยใหม่ ดังนั้นเพื่อให้เห็นความชัดเจนของญาณวิทยาที่มีต่อการประยุกต์ใช้ในงานทางด้านสังคมศาสตร์มาขึ้นผู้เขียนจะยกตัวอย่างการประยุกต์ใช้หลักญาณวิทยาใน สังคมวิทยา จิตวิทยาสังคม การเมืองศาสตร์ และ เศรษฐศาสตร์

การประยุกต์ใช้หลักญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดกรอบแนวคิดและวิธีการศึกษาความรู้ในสาขาต่าง ๆ ของสังคมศาสตร์และเป็นเครื่องมือในการตั้งคำถามเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ การรับรู้ ช่วยให้ นักวิจัยสามารถออกแบบการศึกษาที่สอดคล้องกับปรากฏการณ์ในสังคมได้อย่างเป็นระบบ โดยมุ่งเน้นการตีความว่าความรู้ไม่ได้เกิดขึ้นเพียงแค่จากการสังเกตตรง ๆ แต่ยังถูกก่อรูปและถ่ายทอดผ่านประสบการณ์ร่วมและโครงสร้างทางสังคม

สาขาสังคมวิทยา แนวคิดในด้านญาณวิทยาได้ถูกนำมาอธิบายว่า “ความรู้ทางสังคม” เป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม โดยที่ความเข้าใจในปรากฏการณ์ต่าง ๆ นั้นได้รับอิทธิพลจากปัจจัยทางวัฒนธรรมและประสบการณ์ร่วมกันของสังคม (Berger & Luckmann, 1966) การวิจัยในด้านสังคมศาสตร์จึงไม่เน้นการวัดและสถิติในรูปแบบเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว แต่ยังให้มีการศึกษาเชิงตีความถึงวิธีที่ผู้คนสร้างความหมายและการรับรู้อย่างเป็นระบบ

สำหรับสาขาจิตวิทยาสังคม หลักญาณวิทยาช่วยให้เห็นถึงกระบวนการรับรู้และการประมวลผลข้อมูลในระดับจิตใจของแต่ละบุคคลเมื่อเผชิญกับปฏิสัมพันธ์ในสังคม ทั้งนี้ นักวิจัยในสาขาจิตวิทยาสังคมมักใช้วิธีการศึกษาเชิงคุณภาพควบคู่กับการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อระบุอคติและปัจจัยทางจิตวิทยาที่มีผลต่อความเข้าใจและการตัดสินใจของมนุษย์ (Fiske & Taylor, 1991) ความเข้าใจในมิติทางจิตวิทยานี้ส่งเสริมให้เกิดการวิเคราะห์ที่ลึกซึ้งในเรื่องของความเป็นตัวตนและปฏิสัมพันธ์ของมนุษย์

ด้านการเมือง แนวคิดญาณวิทยามีความสำคัญในการทบทวนแหล่งที่มาของความรู้ที่เกี่ยวข้องกับอำนาจนโยบาย อุดมการณ์ทางการเมือง การวิเคราะห์ในแนวทางนี้ให้ความสำคัญกับการตรวจสอบข้อมูลและหลักฐานที่เป็นรูปธรรม มองว่าความรู้ทางการเมืองนั้นถูกสร้างและถ่ายทอดผ่านกระบวนการสื่อสารและการโต้ตอบระหว่างกลุ่มสังคมต่าง ๆ ด้วย ซึ่งสามารถอธิบายได้ผ่านแนวคิดของการตีความ (Interpretivism) ที่ช่วยเปิดมุมมองใหม่ในการวิจัยการเมืองและการบริหารจัดการ (Habermas, 1984)

ด้านเศรษฐศาสตร์ หลักญาณวิทยามีการประยุกต์ใช้อย่างกว้างขวางเพื่อท้าทายทฤษฎีและสมมติฐานทางเศรษฐกิจแบบดั้งเดิม แนวคิดในด้านนี้สนับสนุนให้เกิดการวิจัยที่มองเห็นความสัมพันธ์ระหว่างพฤติกรรมเศรษฐกิจและบริบททางสังคมที่ส่งผลต่อการตัดสินใจของบุคคล ชุมชน โดยการวิเคราะห์ในมิติที่ “ฝังอยู่” ในสังคม (embeddedness) ช่วยให้เห็นว่าปัจจัยที่ไม่ใช่เศรษฐกิจล้วนมีอิทธิพลต่อการดำเนินกิจกรรมเศรษฐกิจ (Granovetter, 1985) แนวทางนี้ยังส่งเสริมให้เกิดการพัฒนากรอบการวิจัยใหม่ที่ผสมผสานการวิเคราะห์เชิงทฤษฎีและเชิงปฏิบัติเข้าด้วยกัน

แนวคิดเกี่ยวกับหลักญาณวิทยาเปิดโอกาสให้เกิดแนวทางวิจัยแบบสหวิทยาการ โดยการผสมผสานระหว่างวิธีการเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ สิ่งนี้ช่วยให้มีการระบุและตีความความรู้ในหลายมิติ ทั้งในแง่ของโครงสร้างอำนาจและปัจจัยด้านจิตวิทยาของบุคคล ซึ่งเป็นกุญแจสำคัญในการแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อนในสังคมสมัยใหม่ (Thai Science Institute, 2020) ด้วยการตั้งคำถามและพัฒนากรอบทฤษฎีใหม่ที่สามารถเชื่อมโยงระหว่างทฤษฎีกับภาคปฏิบัติได้อย่างลงตัว แนวทางดังกล่าวจึงเป็นประโยชน์อย่างมากต่อการกำหนดนโยบายและการวางแผนเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน โดยสรุปแล้ว การประยุกต์ใช้หลักญาณวิทยาในสาขาสังคมวิทยา จิตวิทยา สังคมการเมืองศาสตร์ และ เศรษฐศาสตร์แสดงให้เห็นถึงความสามารถในการเพิ่มความเข้าใจและสร้างมิติใหม่ในการวิเคราะห์ความรู้ในสังคม แม้แต่ละสาขาจะมีความแตกต่างกันในวิธีการและประเด็นที่สำคัญ แต่แนวคิดพื้นฐานในการตั้งคำถามและวิพากษ์วิจารณ์แหล่งที่มาของรูข้มนั้นยังคงเป็นรากฐานสำคัญที่ช่วยผลักดันให้เกิดการพัฒนางานวิจัยที่มีคุณค่าและสอดคล้องกับความท้าทายในสังคมยุคปัจจุบัน

การนำญาณวิทยามาประยุกต์ใช้ในสาขาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในยุคที่สังคมเปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วและท้าทายในทุกมิติ การศึกษาจึงไม่สามารถจำกัดเพียงการถ่ายทอดความรู้ในรูปแบบดั้งเดิมได้อีกต่อไป ดังนั้นการประยุกต์ใช้หลักญาณวิทยา หรือกรอบแนวคิดที่สอบถามที่มาของความรู้และวิธีการ

รับรู้จึงมีความสำคัญในการพัฒนาการศึกษาที่ตอบสนองต่อสถานการณ์และบริบททางสังคมในปัจจุบัน (Berger & Luckmann, 1966) หลักฐานวิทยาช่วยเปิดมุมมองให้เห็นว่า “ความรู้” นั้นเป็นสิ่งที่ถูกสร้างขึ้นผ่านประสบการณ์และปฏิสัมพันธ์ในสังคม ซึ่งสามารถนำมาปรับใช้กับการออกแบบหลักสูตรและแนวปฏิบัติทางการสอนให้เหมาะสมกับความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นได้

แนวทางหนึ่งที่ได้รับคามสนใจคือ “การเรียนรู้แบบทรานส์ฟอร์มเมทิฟ” (transformative learning) ซึ่งเน้นกระบวนการที่ทำให้ผู้เรียนตระหนักและตั้งคำถามต่อความเชื่อหรือมโนทัศน์เดิมที่บังเอิญถูกสอนมา ผู้เรียนจะได้รับการกระตุ้นให้ปรับปรุงวิธีการรับรู้และความเข้าใจให้สอดคล้องกับประสบการณ์ใหม่ ๆ ที่เกิดขึ้นในสังคม การเปลี่ยนแปลงนี้ไม่เพียงแต่ส่งเสริมให้ผู้เรียนพัฒนาความรู้ในระดับบุคคล แต่ยังเป็นพื้นฐานในการสร้างพลเมืองที่มีวิจรรย์ญาณและมีส่วนร่วมในการเปลี่ยนแปลงสังคม (Mezirow, 1991) แนวคิดนี้ได้แสดงให้เห็นถึงการประยุกต์ใช้หลักฐานวิทยาอย่างสร้างสรรค์ในกระบวนการเรียนรู้เพื่อยกระดับคุณภาพชีวิตและความยั่งยืนของสังคม จากมุมมองของการวิจัยทางการศึกษา หลักฐานวิทยายังคงมีบทบาทในการทบทวนและวิเคราะห์วิธีการรับรู้ข้อมูลและกระบวนการสื่อสารภายในสถานศึกษา ปรากฏการณ์ที่เกิดจากการแลกเปลี่ยนประสบการณ์ระหว่างผู้สอนและผู้เรียน ทำให้เกิดการสร้างความรู้ร่วมกันที่มีพื้นฐานมาจากประสบการณ์จริงในชีวิตประจำวัน แนวทางนี้ส่งเสริมการพัฒนาหลักสูตรที่มีความยืดหยุ่นและเปิดกว้างต่อการวิจรรย์และปรับปรุง ให้สามารถตอบสนองต่อบริบทที่เปลี่ยนแปลงอยู่ตลอดเวลา (Dewey, 1938) การเรียนการสอนที่ได้รับแรงบันดาลใจจากหลักฐานวิทยานี้จึงไม่เพียงแต่เน้นที่การบรรจุข้อมูล แต่ยังเป็นเวทีในการแลกเปลี่ยนความรู้และประสบการณ์ที่ช่วยขับเคลื่อนการเปลี่ยนแปลงทางสังคม

ในมิติของการพัฒนาบุคลากรด้านการศึกษา แนวคิดเกี่ยวกับการนำหลักฐานวิทยามาประยุกต์ใช้ยังเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดการพัฒนาทักษะการคิดวิเคราะห์ การวิจรรย์ และการแก้ไขปัญหาที่ซับซ้อน ผู้สอนที่นำแนวทางนี้มาปรับใช้ในกระบวนการสอนจึงสามารถก่อให้เกิดสภาพแวดล้อมการเรียนรู้ที่มีความเป็นประชาธิปไตย เปิดโอกาสให้นักเรียนได้แสดงความคิดเห็นและตั้งคำถามกับความรู้ที่ได้รับ ส่งผลให้เกิดการเรียนรู้และปรับตัวของผู้เรียนในระดับที่ลึกซึ้งขึ้น ซึ่งเป็นการปูพื้นฐานสำหรับการเปลี่ยนแปลงสังคมในระดับที่กว้างขึ้น

การประยุกต์ใช้หลักฐานวิทยายังส่งเสริมให้เกิดการวิจัยสหวิทยาการ (Interdisciplinary Research) ที่ผสมผสานมุมมองจากหลายสาขาวิชา โดยสถาบันการศึกษาและนักวิชาการทำงานร่วมกันในการแสวงหาวิธีการแก้ปัญหาที่สอดคล้องกับความเป็นจริงของสังคมในยุคดิจิทัลและความหลากหลายทางวัฒนธรรมช่วยเพิ่มประสิทธิภาพในการเรียนรู้ และเป็นแรงจูงใจให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในระบบการศึกษาที่ให้ความสำคัญกับการพัฒนาบุคลากรที่มีความรู้ ทักษะที่สอดคล้องกับความต้องการของอนาคต สรุปแล้ว การนำหลักฐานวิทยามาประยุกต์ใช้ในสาขาการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการเปลี่ยนแปลงทางสังคม ถือเป็นแนวทางที่จะช่วยยกระดับคุณภาพการศึกษาทั้งในระดับบุคคลและระดับสังคม โดยการเปิดมิติในการตั้งคำถาม วิเคราะห์ และวิจรรย์ความรู้ที่ถูกถ่ายทอดในสถานศึกษา แนวทางนี้ไม่เพียงแต่สร้างพลเมืองที่มีวิจรรย์ญาณและพร้อมต่อการปรับตัวเข้ากับสังคมที่เปลี่ยนแปลงอย่างรวดเร็วเท่านั้น แต่ยังเป็นฐานรากสำคัญในการพัฒนาสังคมที่ยั่งยืนในอนาคตได้

ทฤษฎีญาณวิทยาและวิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์

ทฤษฎีญาณวิทยาให้ความสำคัญกับธรรมชาติของความรู้ การให้เหตุผลสนับสนุน และความเป็นเหตุเป็นผลของความเชื่อ โดยมีการตั้งคำถามเกี่ยวกับที่มาและขอบเขตของความรู้ รวมถึงเกณฑ์ที่ใช้ในการพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นความรู้ และมีข้อถกเถียงในหลายประเด็น เช่น ปัญหาของความสงสัย (skepticism) ที่มาและขอบเขตของความรู้ และเกณฑ์สำหรับการพิจารณาว่าสิ่งใดเป็นความรู้ คำถามสำคัญในญาณวิทยาคือ “อะไรทำให้ความเชื่อที่มีเหตุผลมีเหตุผล” และ “เราจะรู้ได้อย่างไรว่าเรารู้แล้ว” (Roebert et al., 2024) สำหรับบทความนี้จะสำรวจทฤษฎี

ญาณวิทยาที่สำคัญที่มีความเกี่ยวข้องกับวิธีการศึกษาทางสังคมศาสตร์ ได้แก่ ปรัชยานิยม (positivism) ปรัชญาการตีความ (interpretivism) และการวิจารณ์สังคม (critical theory)

ปรัชยานิยม (Positivism) เป็นแนวคิดทางปรัชญาที่มีอิทธิพลอย่างมากต่อการวิจัยในสังคมศาสตร์ โดยถือกำเนิดขึ้นในศตวรรษที่ 19 จากแนวคิดของอ็อกุสต์ กอมต์ (Auguste Comte) ซึ่งเชื่อว่าการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคมควรอยู่บนพื้นฐานของหลักวิทยาศาสตร์เช่นเดียวกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ โดยให้ความสำคัญกับข้อเท็จจริงที่สามารถพิสูจน์และตรวจสอบได้ ผ่านกระบวนการสังเกต การทดลอง และการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงปริมาณ (Comte, 2005) แนวคิดนี้มุ่งเน้นการค้นหากฎเกณฑ์ทั่วไปของพฤติกรรมมนุษย์และปรากฏการณ์ทางสังคม โดยเชื่อว่าความจริงมีอยู่หนึ่งเดียว และสามารถเข้าถึงได้ผ่านวิธีการที่มีเหตุผลและเป็นระบบ วิธีการศึกษาตามแนวทางปรัชยานิยมจึงมักใช้การวิจัยเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เช่น การสำรวจ การทดลอง การวิเคราะห์ทางสถิติ หรือการใช้เครื่องมือวิจัยที่สามารถวัดได้อย่างชัดเจน โดยมีเป้าหมายเพื่อระบุความสัมพันธ์ระหว่างตัวแปร และทดสอบสมมติฐานที่ตั้งไว้ ตัวอย่างเช่น การศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างระดับการศึกษาและรายได้ หรือผลกระทบของนโยบายสาธารณะต่อพฤติกรรมของประชาชน แนวทางนี้ถือว่าผู้วิจัยสามารถแยกตนเองออกจากปรากฏการณ์ที่ศึกษาได้ เพื่อให้การวิจัยมีความเป็นกลางและเที่ยงตรง (Bryman, 2016)

ข้อได้เปรียบของปรัชยานิยมคือความสามารถในการวัดผลอย่างเป็นรูปธรรม การทำซ้ำ และการอธิบายความสัมพันธ์เชิงเหตุผลที่ชัดเจน ทำให้ผลการวิจัยสามารถนำไปใช้ประโยชน์ในเชิงนโยบายหรือการวางแผนทางสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ ปรัชยานิยมก็มีข้อจำกัดหลายประการ โดยเฉพาะการมองข้ามบริบททางสังคม วัฒนธรรม และความหมายเชิงอัตวิสัยของมนุษย์ ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่มีอิทธิพลต่อพฤติกรรมและความคิดของปัจเจกบุคคล (Giddens, 1984) นักวิชาการบางกลุ่ม เช่น กลุ่มแนวคิดตีความนิยม (Interpretivism) ได้วิพากษ์ปรัชยานิยมว่าเป็นการลดทอนความซับซ้อนของปรากฏการณ์ทางสังคมให้อยู่ในรูปแบบของตัวแปรและตัวเลขเท่านั้น ทั้งที่ความเป็นจริงนั้นมีความหลากหลายและไม่สามารถอธิบายได้ด้วยกรอบทฤษฎีเดียว การศึกษาในลักษณะนี้จึงอาจไม่สามารถสะท้อนความเป็นจริงของชีวิตมนุษย์ได้อย่างแท้จริง (Schwandt, 2014)

ปรัชยานิยมถือว่เป็นแนวคิดสำคัญที่วางรากฐานให้กับการศึกษาในสังคมศาสตร์ โดยเน้นการใช้หลักวิทยาศาสตร์ในการศึกษาพฤติกรรมและปรากฏการณ์ทางสังคมผ่านการสังเกต การวัดผล และการทดสอบสมมติฐานในเชิงปริมาณ ซึ่งส่งผลให้การวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสามารถนำไปใช้ในการวางแผนนโยบายหรือพัฒนาแนวทางแก้ไขปัญหาสังคมได้อย่างเป็นระบบ ข้อจำกัดของแนวคิดนี้คือ การละเลยความหมายและบริบทเชิงอัตวิสัยของมนุษย์ รวมทั้งความซับซ้อนทางสังคมที่ไม่อาจอธิบายได้ด้วยตัวแปรเชิงปริมาณเพียงอย่างเดียว ด้วยเหตุนี้ การศึกษาในสังคมศาสตร์จึงควรพิจารณาเลือกวิธีการวิจัยให้เหมาะสมกับลักษณะของปรากฏการณ์ที่ศึกษา โดยอาจผสมผสานระหว่างแนวคิดแบบปรัชยานิยมกับแนวทางเชิงคุณภาพ เพื่อให้ได้มุมมองที่หลากหลายและลึกซึ้งมากขึ้น ทั้งในด้านโครงสร้างและความหมายทางสังคม อันจะนำไปสู่ความเข้าใจที่รอบด้านและตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงในโลกยุคใหม่ได้อย่างเหมาะสม

ปรัชญาการตีความ (Hermeneutics) เป็นแนวคิดที่มีบทบาทสำคัญในการศึกษาในสังคมศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในการวิจัยเชิงคุณภาพ ปรัชญาการตีความเน้นการเข้าใจความหมายและบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคม ผ่านการวิเคราะห์ตัวบทและการสนทนา แนวคิดนี้ได้รับการพัฒนาโดยนักปรัชญาชาวเยอรมัน ฮันส์ เกออร์ก กาดามเมอร์ (Hans-Georg Gadamer) ซึ่งเสนอว่า การตีความเป็นกระบวนการที่ไม่สิ้นสุดและต้องอาศัยการสนทนาเพื่อเข้าถึงความจริง (Gadamer, 2004) และนอกจากกาดามเมอร์ที่เสนอปรัชญาการตีความแล้วยัง มีแมกซ์ เวเบอร์ (Max Weber) ที่เสนอแนวคิด "Verstehen" ซึ่งหมายถึงการเข้าใจความหมายของการกระทำจากมุมมองของผู้กระทำเอง โดยไม่เพียงแต่สังเกตพฤติกรรมภายนอก แต่ยังต้องเข้าใจเจตนาและความหมายที่ผู้กระทำต้องการสื่อสาร (Weber, 1949)

การศึกษาในสังคมศาสตร์ที่ใช้ปรัชญาการตีความมักเน้นการวิจัยเชิงคุณภาพ ซึ่งรวมถึงการสัมภาษณ์ การสังเกต และการวิเคราะห์เนื้อหา นักวิจัยใช้วิธีการเหล่านี้เพื่อเข้าใจความหมายและประสบการณ์ของผู้คนในบริบทที่เกิดขึ้นจริง (Denzin & Lincoln, 2018) การวิจัยเชิงคุณภาพช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างลึกซึ้งและครอบคลุมมากขึ้น หนึ่งในตัวอย่างที่สำคัญของการใช้ปรัชญาการตีความในการวิจัยสังคมศาสตร์คือการศึกษารื่องการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรม นักวิจัยใช้การสัมภาษณ์และการสังเกตเพื่อเข้าใจวิธีที่ผู้คนจากวัฒนธรรมต่าง ๆ สื่อสารและตีความความหมายของการกระทำและคำพูด (Patton, 2015) การวิจัยเชิงคุณภาพในลักษณะนี้ช่วยให้สามารถเข้าใจความซับซ้อนและความหลากหลายของการสื่อสารระหว่างวัฒนธรรมได้ การใช้ปรัชญาการตีความในการวิจัยสังคมศาสตร์มีข้อดีหลายประการ เช่น การเข้าใจความหมายและบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่ไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวเลข การใช้ปรัชญาการตีความก็มีข้อจำกัด เช่น การที่ผลการวิจัยอาจไม่สามารถทั่วไปได้และอาจมีความลำเอียงจากนักวิจัย (Maxwell, 2013)

ปรัชญาการตีความและวิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพในการวิจัยช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างครอบคลุม เน้นการเข้าใจความหมายและเจตนาของมนุษย์ในบริบททางสังคม วัฒนธรรมนั้น ๆ การใช้วิธีการศึกษาที่สอดคล้องกับปรัชญานี้ เช่น การตีความแบบเฮอร์เมนิวติกและการวิจัยเชิงคุณภาพ ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถเข้าใจปรากฏการณ์ทางสังคมได้อย่างลึกซึ้งและเป็นธรรมชาติการผสมผสานระหว่างวิธีการศึกษา เช่น การวิจัยเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ ช่วยให้การวิจัยมีความครอบคลุมและสามารถตอบสนองต่อคำถามวิจัยได้อย่างมีประสิทธิภาพการตระหนักถึงปรัชญาการตีความและการเลือกใช้วิธีการศึกษาที่เหมาะสม เป็นสิ่งสำคัญในการผลิตงานวิจัยที่มีคุณภาพและสามารถตอบสนองต่อความต้องการของสังคมในปัจจุบัน

การวิจารณ์สังคม (critical theory) การวิจารณ์สังคมเป็นกระบวนการที่สำคัญในการศึกษาสังคมศาสตร์ เนื่องจากช่วยให้เกิดความเข้าใจลึกซึ้งเกี่ยวกับโครงสร้างอำนาจ ความไม่เท่าเทียม และการกดขี่ในสังคม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของประเทศไทยที่มีความหลากหลายทางวัฒนธรรมและสังคม การวิจารณ์สังคมไม่เพียงแต่เป็นการวิเคราะห์เชิงทฤษฎี แต่ยังเป็นเครื่องมือในการกระตุ้นให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางสังคมที่เป็นธรรมและเท่าเทียม แนวคิดและทฤษฎีในการวิจารณ์สังคม แนวคิดที่สำคัญในการวิจารณ์สังคมได้แก่ มาร์กซิสต์ เฟมินิสต์ และทฤษฎีเชิงวิพากษ์อื่น ๆ ที่มุ่งเน้นการวิเคราะห์โครงสร้างอำนาจและความไม่เท่าเทียมในสังคม มาร์กซ์ (Marx) เน้นการวิเคราะห์ความขัดแย้งระหว่างชนชั้นและการเปลี่ยนแปลงทางสังคมผ่านการปฏิวัติ ในขณะที่ทฤษฎีเฟมินิสต์มุ่งเน้นการวิเคราะห์ความไม่เท่าเทียมทางเพศและการกดขี่ของผู้หญิง (Conerly et al., 2017)

วิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์ที่ใช้ในการวิจารณ์สังคมมีหลายแนวทาง รวมถึงการวิจัยเชิงคุณภาพและการวิจัยเชิงปริมาณ การวิจัยเชิงคุณภาพเน้นการศึกษาเชิงลึกและการวิเคราะห์ข้อมูลที่ไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวเลข เช่น การสัมภาษณ์ การสังเกต และการวิเคราะห์เนื้อหา (Denzin & Lincoln, 2018) การวิจัยเชิงปริมาณเน้นการใช้สถิติและการวัดผลเพื่อทดสอบสมมติฐานและสร้างข้อสรุปที่สามารถทั่วไปได้ (Creswell & Poth, 2018) ตัวอย่างที่สำคัญของการวิจารณ์สังคมคือการวิจารณ์ระบบทุนนิยม ซึ่งมุ่งเน้นการวิเคราะห์ผลกระทบของระบบเศรษฐกิจที่มีต่อความไม่เท่าเทียมและการกดขี่ (Horkheimer & Adorno, 2002) นักวิจัยใช้การวิเคราะห์เนื้อหาและการสัมภาษณ์เพื่อเข้าใจวิธีที่ระบบทุนนิยมสร้างและรักษาความไม่เท่าเทียมทางสังคม การวิจารณ์สังคมยังครอบคลุมถึงการวิเคราะห์อุตสาหกรรมวัฒนธรรมและวิธีที่สื่อมวลชนมีบทบาทในการควบคุมและกำหนดความคิดของประชาชน การวิจารณ์สังคมมีข้อดีหลายประการ เช่น การเข้าใจความหมายและบริบทของปรากฏการณ์ทางสังคม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ข้อมูลที่ไม่สามารถวัดได้ด้วยตัวเลข (Denzin &

Lincoln, 2018) อย่างไรก็ตาม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพก็มีข้อจำกัด เช่น การที่ผลการวิจัยอาจไม่สามารถทั่วไปได้ และอาจมีความลำเอียงจากนักวิจัย (Maxwell, 2013) การวิจารณ์สังคมและวิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์มีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคม การใช้วิธีการเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณในการวิจัยช่วยให้สามารถศึกษาและวิเคราะห์ปรากฏการณ์ทางสังคมได้

จากที่กล่าวมาแล้วข้างต้นถึงการใช้ทฤษฎีญาณวิทยาและวิธีการศึกษาในสังคมศาสตร์จะเห็นว่าญาณวิทยาในสังคมศาสตร์สามารถแบ่งออกเป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ ปฏิกฐานนิยม (positivism) การตีความ (interpretivism) และ แนววิพากษ์ (critical theory) ปฏิกฐานนิยมเน้นการศึกษาเชิงประจักษ์โดยใช้วิธีวิทยาที่ใกล้เคียงกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น การสำรวจ การทดลอง และการวิเคราะห์เชิงปริมาณ วัตถุประสงค์คือการค้นหากฎเกณฑ์ทั่วไปที่สามารถตรวจสอบและทำซ้ำได้ แนวคิดนี้ครองความนิยมในงานวิจัยทางเศรษฐศาสตร์ รัฐศาสตร์ และญาณวิทยาแบบการตีความเชื่อว่าความเป็นจริงในสังคมถูกสร้างขึ้นผ่านภาษา วัฒนธรรม และประสบการณ์ของมนุษย์ วิธีวิทยาแบบนี้จึงให้ความสำคัญกับการศึกษาเชิงคุณภาพ เช่น การสัมภาษณ์เชิงลึก การสังเกตแบบมีส่วนร่วม และการวิเคราะห์วาทกรรม เพื่อตีความความหมายในบริบทเฉพาะ ซึ่งเหมาะสมกับงานวิจัยที่ต้องการเข้าใจมุมมองของปัจเจกบุคคลหรือกลุ่มย่อยในสังคม แนวทางวิพากษ์เสนอให้มองสังคมในฐานะที่มีโครงสร้างอำนาจที่ไม่สมดุล ใช้การวิจัยเป็นเครื่องมือในการเปลี่ยนแปลงสังคม ญาณวิทยานี้ได้รับอิทธิพลจากแนวมาร์กซิสต์ เพศศึกษา ทฤษฎีหลังอาณานิคม และหลังสมัยใหม่ วิธีวิทยาแบบวิพากษ์มุ่งเน้นการเปิดเผยอุดมการณ์ที่แฝงอยู่ในสถาบันทางสังคมและวิธีที่ความรู้ถูกผลิตเพื่อค้ำจุนอำนาจรัฐหรือทุน ตัวอย่างวิธีการคือการวิเคราะห์เชิงวิพากษ์ หรือการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม

ในบริบทร่วมสมัย แนวโน้มใหม่ในสังคมศาสตร์ได้บ่งชี้ถึงความจำเป็นในการบูรณาการญาณวิทยาและวิธีการศึกษาหลายรูปแบบ อาทิ วิธีวิทยาสาน (mixed methods) ที่รวมการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความเข้าใจที่ทั้งลึกซึ้งและกว้างขวาง แนวทางนี้สะท้อนการยอมรับว่าปรากฏการณ์ทางสังคมมีหลายมิติที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดหรือวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงลำพัง ทฤษฎีญาณวิทยาในสังคมศาสตร์มิใช่เพียงภาคทฤษฎีที่แยกออกจากการปฏิบัติวิจัย หากแต่เป็นรากฐานเชิงอุดมการณ์และแนวคิดที่หล่อหลอมวิธีการศึกษาและการผลิตความรู้ การทำความเข้าใจญาณวิทยาจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่นักวิจัยต้องตระหนักก่อนออกแบบกระบวนการศึกษาทางสังคม เพื่อให้ผลงานวิจัยมีความเข้มแข็งทั้งในเชิงวิชาการและเชิงจริยธรรม

ความสำคัญของญาณวิทยาในการศึกษาทางสังคมศาสตร์

การศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ไม่สามารถหลีกเลี่ยงการพิจารณาถึงพื้นฐานทางปรัชญาที่เกี่ยวข้องกับการรับรู้ การสร้างความรู้ แหล่งที่มา และขอบเขตของความรู้ โดยเฉพาะอย่างยิ่งในบริบทของสังคมศาสตร์ การนำทฤษฎีญาณวิทยามาใช้เป็นกรอบแนวคิดในการวิจัยช่วยให้เข้าใจถึงกระบวนการสร้างความรู้และการตีความข้อมูลที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างลึกซึ้งมากขึ้น

ทฤษฎีญาณวิทยาให้ความสำคัญกับ ธรรมชาติของความรู้ ความเชื่อ และความชอบธรรมในการเชื่อถือ (Audi, 2011) ในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ ทฤษฎีญาณวิทยามีความสำคัญในการกำหนดวิธีการและแนวทางในการแสวงหาความรู้และความเข้าใจเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมตามผังความคิดข้างต้นที่ทำให้เห็นถึงความสัมพันธ์ที่ชัดเจนมากขึ้นระหว่างญาณวิทยาและการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ จึงสามารถกล่าวอย่างสรุปได้ว่า

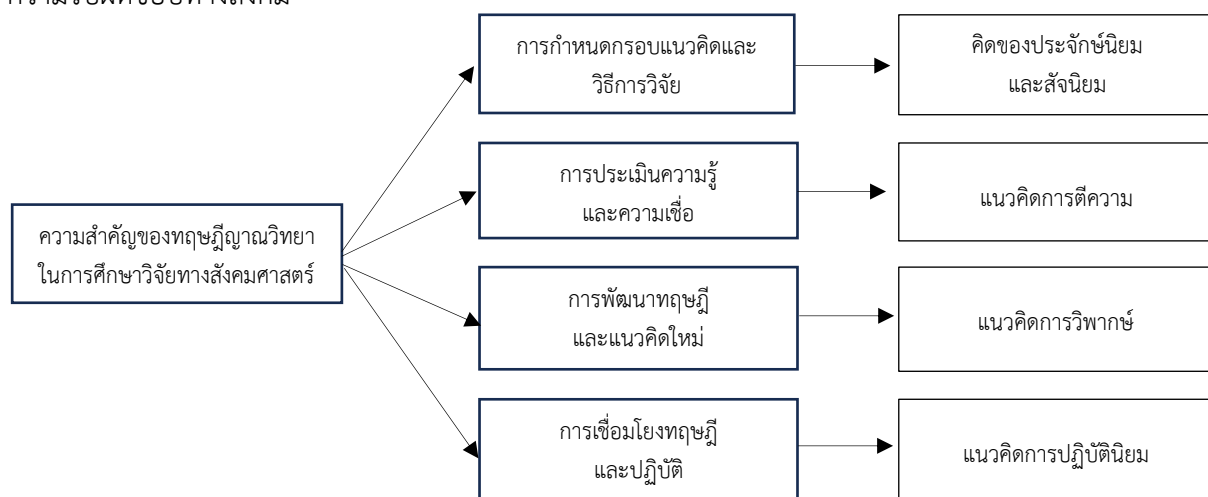
1. การกำหนดกรอบแนวคิดและวิธีการวิจัย ทฤษฎีญาณวิทยาช่วยในการกำหนดกรอบแนวคิดและวิธีการวิจัยที่เหมาะสมในการศึกษาปรากฏการณ์ทางสังคม เช่น การใช้แนวคิดของประจักษ์นิยม (Empiricism) และสัจนิยม (Realism) ในการเก็บรวบรวมและวิเคราะห์ข้อมูล การเลือกใช้วิธีการวิจัยที่เหมาะสมจะช่วยให้การศึกษามีความน่าเชื่อถือและมีความถูกต้อง

2. การประเมินความรู้และความเชื่อ ทฤษฎีญาณวิทยาช่วยในการประเมินความรู้และความเชื่อที่ได้จากการวิจัย เช่น การใช้แนวคิดของการตีความ (Interpretivism) เพื่อทำความเข้าใจความหมายและบริบทของข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์หรือการสังเกต การประเมินความรู้และความเชื่อที่ถูกต้องจะช่วยให้การ

3. การพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดใหม่ ทฤษฎีญาณวิทยาช่วยในการพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดใหม่ในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ เช่น การใช้แนวคิดของการวิพากษ์ (Critical Realism) เพื่อวิเคราะห์และวิจารณ์โครงสร้างและกลไกทางสังคมที่มีผลต่อปรากฏการณ์ทางสังคม การพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดใหม่จะช่วยให้การวิจัยมีความก้าวหน้า

4. การเชื่อมโยงทฤษฎีและปฏิบัติ ทฤษฎีญาณวิทยาช่วยในการเชื่อมโยงทฤษฎีและปฏิบัติในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ เช่น การใช้แนวคิดของการปฏิบัตินิยม (Pragmatism) เพื่อเชื่อมโยงทฤษฎีและการปฏิบัติในการแก้ไขปัญหาทางสังคม การเชื่อมโยงทฤษฎีและปฏิบัติจะช่วยให้การวิจัยมีความเป็นประโยชน์และมีผลกระทบต่อสังคมมากขึ้น

ทฤษฎีญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์ โดยช่วยในการกำหนดกรอบแนวคิดและวิธีการวิจัย การประเมินความรู้และความเชื่อ การพัฒนาทฤษฎีและแนวคิดใหม่ การเชื่อมโยงทฤษฎีการปฏิบัติ การใช้ทฤษฎีญาณวิทยาในการศึกษาวิจัยทางสังคมศาสตร์จะช่วยให้การวิจัยมีความน่าเชื่อถือเพิ่มมากขึ้น การเข้าใจและเลือกใช้แนวทางญาณวิทยาที่เหมาะสมช่วยให้นักวิจัยสามารถสร้างความรู้ที่มีคุณค่า มีความหมายในบริบททางสังคม การพิจารณาแนวทางญาณวิทยาอย่างรอบคอบจึงเป็นสิ่งจำเป็นสำหรับการวิจัยที่มีคุณภาพและมีความรับผิดชอบทางสังคม

ภาพที่ 1 ผังความคิดความสัมพันธ์ระหว่างสังคมศาสตร์และญาณวิทยา

บทสรุป

บทความนี้เน้นถึงความสำคัญของการทำความเข้าใจญาณวิทยาในการวิจัยทางสังคมศาสตร์ เพื่อให้การวิจัยมีความน่าเชื่อถือและสามารถตอบสนองต่อความเปลี่ยนแปลงในสังคมได้อย่างเหมาะสม โดยเริ่มจากการพิจารณาข้อถกเถียงเกี่ยวกับแหล่งที่มาของความรู้ ซึ่งสามารถแบ่งออกเป็นสองแนวทางหลักคือ อรรถศาสตร์และปัญญาศาสตร์ อรรถศาสตร์เชื่อว่าความรู้เกิดจากประสบการณ์ทางสัมผัส เช่น จอห์น ล็อก และเดวิด ฮูม ขณะที่ปัญญาศาสตร์เชื่อว่าเหตุผลหรือการคิดเชิงตรรกะเป็นแหล่งที่มาของความรู้ที่แท้จริง เช่น เรอเน่ เดการ์ต และบาร์ตูลีเมว สปินอซา ญาณวิทยามีบทบาทสำคัญในการกำหนดขอบเขตและวิธีการที่ใช้ในการค้นหาความรู้ โดยเฉพาะในการอธิบายและพิสูจน์ข้อเท็จจริงในโลกธรรมชาติ นอกจากนี้ ญาณวิทยายังเกี่ยวข้องกับการทบทวนและวิจารณ์ความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูลทางวิทยาศาสตร์ การวิจัยในสาขาวิทยาศาสตร์มักพึ่งพาข้อมูลที่ได้จากการทดลอง การสังเกตการณ์ และการวิเคราะห์ ซึ่งต้องได้รับการประเมินภายใต้หลักการของญาณวิทยาจึงนำมาสู่

การกำหนดเกณฑ์และวิธีการที่ใช้ในการแยกแยะความรู้ที่ถูกต้องจากความเชื่อที่ไม่มีเหตุผล แนวคิดทางสังคมศาสตร์ได้มีการนำญาณวิทยาใช้ในการวิเคราะห์และวิจารณ์แนวคิดเกี่ยวกับความรู้ ความจริง และความเชื่อในบริบททางสังคม การประยุกต์ใช้ญาณวิทยาในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์เน้นถึงการที่ความรู้ถูกกำหนดขึ้นจากประสบการณ์ ประเพณี และกรอบความคิดที่สังคมร่วมกันสร้างขึ้น แนวคิดนี้เปิดโอกาสให้มีการทบทวนวิธีการเก็บรวบรวมข้อมูล ประเมินความน่าเชื่อถือ และตีความผลลัพธ์ของการวิจัยในมิติที่หลากหลาย โดยเฉพาะในงานศึกษาทางสังคมศาสตร์ที่ผสมผสานแนวคิดเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพ เพื่อให้การวิเคราะห์มีความลึกซึ้งและครอบคลุมทุกมิติของปรากฏการณ์ ซึ่งญาณวิทยาสามารถสร้างงานทางด้านสังคมศาสตร์ให้มีความสมบูรณ์มากขึ้นในฐานะ เป็นเครื่องมือสำคัญที่ช่วยให้ผู้วิจัยสามารถตั้งคำถามและวิจารณ์วิธีการรับรู้ความจริงในงานวิจัย การพัฒนากรอบทฤษฎีใหม่ ๆ ทั้งยังช่วยอธิบายว่า “ความรู้ทางสังคม” ถูกสร้างขึ้นผ่านการปฏิสัมพันธ์ของบุคคลในสังคม ในจิตวิทยาสังคม การเมือง เศรษฐศาสตร์ สำหรับการใช้ทฤษฎีญาณวิทยาในสังคมศาสตร์แบ่งออกเป็น 3 แนวทางหลัก ได้แก่ ปฏิฐานนิยม การตีความ และแนววิพากษ์ ปฏิฐานนิยมเน้นการศึกษาเชิงประจักษ์โดยใช้วิธีวิทยาที่ใกล้เคียงกับวิทยาศาสตร์ธรรมชาติ เช่น การสำรวจ การทดลอง และการวิเคราะห์เชิงปริมาณ เพื่อค้นหากฎเกณฑ์ทั่วไปที่สามารถตรวจสอบและทำซ้ำได้ แนวคิดนี้นิยมในงานวิจัยทางเศรษฐศาสตร์และรัฐศาสตร์ในบริบทร่วมสมัย แนวโน้มใหม่ในสังคมศาสตร์บ่งชี้ถึงความจำเป็นในการบูรณาการญาณวิทยาและวิธีการศึกษาหลายรูปแบบได้พยายามสนับสนุนวิธีวิทยาผสาน ที่รวมการเก็บข้อมูลเชิงปริมาณและเชิงคุณภาพเข้าด้วยกัน เพื่อสร้างความเข้าใจที่มากขึ้นเกี่ยวกับปรากฏการณ์ทางสังคมมีหลายมิติที่ไม่สามารถอธิบายได้ด้วยแนวคิดหรือวิธีใดวิธีหนึ่งเพียงลำพัง

นอกจากนี้ทฤษฎีญาณวิทยาในสังคมศาสตร์เป็นอะไรที่มากกว่าภาคทฤษฎีที่แยกออกจากการปฏิบัติวิจัย แต่ยังเป็นรากฐานเชิงอุดมการณ์และแนวคิดที่หล่อหลอมวิธีการศึกษาและการผลิตความรู้ การทำความเข้าใจญาณวิทยาจึงเป็นเงื่อนไขเบื้องต้นที่นักวิจัยต้องตระหนักก่อนออกแบบกระบวนการศึกษาทางสังคม เพื่อให้ผลงานวิจัยมีความเข้มแข็งทั้งในเชิงวิชาการและเชิงจริยธรรม ด้วยการพิจารณาเห็นถึงความสำคัญของญาณวิทยาจึงกล่าวได้ว่าญาณวิทยาเป็นแนวทางพื้นฐานให้กับการศึกษาทางสังคมศาสตร์

เอกสารอ้างอิง

- ราชบัณฑิตยสถาน. (2554). *พจนานุกรม ฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.2554*. กรุงเทพฯ: ราชบัณฑิตยสถาน.
- Bahari, S. F. (2010). Qualitative versus quantitative research strategies: contrasting epistemological and ontological assumptions. *Sains Humanika*, 52(1), 17-28.
- Berger, P. L., & Luckmann, T. (1966). *The social construction of reality: A treatise in the sociology of knowledge*. New York: Doubleday.
- Boon, M., Orozco, M., & Sivakumar, K. (2022). Epistemological and educational issues in teaching practice-oriented scientific research: roles for philosophers of science. *European journal for philosophy of science*, 12(1), 16.
- Bryman, A. (2016). *Social Research Methods*. (5th ed.). Oxford: Oxford University Press.
- Comte, A. (2005). *The positive philosophy of Auguste Comte*. (3rd ed.). New Hampshire: Calvin Blanchard.
- Denzin, N. K., & Lincoln, Y. S. (2011). *The SAGE handbook of qualitative research*. (4th ed.). Washington DC: SAGE Publications.
- Descartes, R. (1641). *Meditations on First Philosophy*. Chapel Hill: The Project Gutenberg.

- Feyerabend, P. (2020). *Against method: Outline of an anarchistic theory of knowledge*. Brooklyn: Verso Books.
- Fiske, S. T. (2018). *Social beings: Core motives in social psychology*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Fiske, S. T., & Taylor, S. E. (1991). *Social cognition*. New York: McGraw-Hill.
- Gadamer, H.-G. (2004). *Truth and Method*. (2nd ed.). London: Continuum.
- Giddens, A. (1984). *The Constitution of Society: Outline of the Theory of Structuration*. California: University of California Press.
- Giddens, A., Duneier, M., Appelbaum, R. P., & Carr, D. (2017). *Introduction to sociology*. (10th ed.). London: Pearson.
- Granovetter, M. (1985). Economic action and social structure: The problem of embeddedness. *American Journal of Sociology*, 91(3), 481–510.
- Guba, E. G., & Lincoln, Y. S. (1994). Competing paradigms in qualitative research. In N. K. Denzin & Y. S. Lincoln (Eds.), *Handbook of qualitative research* (pp. 105–117). Washington DC: SAGE Publications.
- Habermas, J. (1984). *The theory of communicative action (Vol. 1)*. Boston: Beacon Press.
- Hautly, L. (2020). *Epistemological perspectives in qualitative research*. Retrieved from <https://lisahautly.com/blog/epistemological-perspectives-in-qualitative-research>.
- Johnson, R. (2005). *Interpreting and understanding social realities: A critique of positivism and interpretivism*. Oxfordshire: Routledge.
- Maxwell, J. A. (2013). *Qualitative Research Design: An Interactive Approach*. (3rd ed.). Washington DC: SAGE Publications.
- Moustakas, C. (1994). *Phenomenological research methods*. Washington DC: Sage Publications.
- Popper, K. (2005). *The logic of scientific discovery*. Oxfordshire: Routledge.
- Roeber, B., Sosa, E., Steup, M., & Turri, J. (Eds.). (2024). *Contemporary debates in epistemology*. New Jersey: John Wiley & Sons.
- Russell, B. (2004). *History of western philosophy*. Oxfordshire: Routledge.
- Santhitiwanich, A. (2022). *Epistemological Status of Social Science*. Ubon Ratchathani: Ubon Ratchathani University.
- Schwandt, T. A. (2014). *The Sage Dictionary of Qualitative Inquiry*. (4th ed.). Washington DC: Sage Publications.
- Shaver, J. P. (1992). *Epistemology and the education of social science teachers. International Conference on Subject-Specific Teaching Methods and Teacher Education*. Retrieved from <https://eric.ed.gov/?id=ED355143>.
- Soar EDU. (2024). *Understanding the epistemological foundations of quantitative research*. Retrieved from <https://soar.edu.vn/2024/11/24/understanding-the-epistemological-foundations-of-quantitative-research/>.

Verywell Mind. (2019). *Quantitative vs. qualitative research in psychology*. Retrieved from <https://www.verywellmind.com/what-is-the-difference-between-quantitative-and-qualitative-research-4588136>.

Weber, M. (1949). *Max Weber on the Methodology of the Social Sciences*. California: Free Press.

นโยบายของวารสาร (Journal Policies)

จุดมุ่งหมายและขอบเขต (Aim and Scope)

Applied Economics, Management and Social Sciences (AEMS) มีจุดมุ่งหมายเพื่อเผยแพร่บทความวิจัย และบทความวิชาการ ในสาขาสังคมศาสตร์ ได้แก่ เศรษฐศาสตร์และบริหารธุรกิจ, สาขารัฐศาสตร์ และรัฐประศาสนศาสตร์, พัฒนาสังคม, จิตวิทยา การศึกษา รวมถึง สหวิทยาการเชิงประยุกต์ด้านสังคมศาสตร์ วารสารตีพิมพ์เผยแพร่บทความออนไลน์ ปีละ 3 ฉบับ โดยทุกบทความที่ตีพิมพ์เผยแพร่ได้ผ่านการพิจารณาจากผู้ทรงคุณวุฒิ 2-3 ท่าน โดยผู้พิจารณาบทความจะไม่ทราบชื่อผู้นิพนธ์บทความ และผู้นิพนธ์บทความจะไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความเช่นเดียวกัน (Double-Blind Peer Review) AEMS เปิดรับบทความทั้งภาษาไทยและภาษาอังกฤษ

ประเภทของผลงานที่ตีพิมพ์ในวารสาร (Types of articles)

- 1) บทความวิจัย (Research Article) เป็นบทความที่นำเสนอการค้นคว้าวิจัย เกี่ยวกับด้านสังคมศาสตร์ และรวมถึงสหวิทยาการเชิงประยุกต์ด้านสังคมศาสตร์
- 2) บทความวิชาการ (Academic Article) เป็นบทความวิเคราะห์ วิจัยหรือเสนอแนวคิดใหม่

กำหนดออกเผยแพร่วารสาร (Publication schedule)

- Applied Economics, Management and Social Sciences มีกำหนดการเผยแพร่ปีละ 3 ฉบับ ดังนี้
- ฉบับที่ 1 มกราคม – เมษายน
 - ฉบับที่ 2 พฤษภาคม – สิงหาคม
 - ฉบับที่ 3 กันยายน – ธันวาคม

อัตราค่าธรรมเนียมตีพิมพ์บทความ (Publication fee)

เปิดรับบทความวิจัย และบทความวิชาการ โดยไม่มีค่าธรรมเนียมในการตีพิมพ์

กระบวนการการพิจารณาบทความ (Review process)

บทความแต่ละบทความจะได้รับพิจารณาจากคณะกรรมการกลั่นกรองบทความวารสาร (Peer Review) จากผู้ทรงคุณวุฒิ 3 ท่าน ที่มีความเชี่ยวชาญตรงตามสาขาวิชาที่เกี่ยวข้อง โดยจากหลากหลายสถาบันและต่างสังกัดกับผู้เขียน และได้รับความเห็นชอบจากกองบรรณาธิการก่อนตีพิมพ์ ทั้งนี้จะมีรูปแบบที่ผู้พิจารณาบทความไม่ทราบชื่อผู้นิพนธ์บทความและผู้นิพนธ์บทความไม่ทราบชื่อผู้พิจารณาบทความเช่นเดียวกัน (Double-Blind Peer Review) โดยมีขั้นตอนดังนี้

- 1) บทความวิจัย และบทความวิชาการ ทางกองบรรณาธิการวารสารจะพิจารณาเบื้องต้นในด้านคุณภาพของบทความ หากเห็นว่าไม่มีคุณภาพเพียงพอจะไม่ดำเนินการต่อ หรืออาจส่งให้ปรับแก้ไขก่อน
- 2) บทความที่พิจารณาแล้วเหมาะสม มีคุณภาพ จะส่งผู้ทรงคุณวุฒิตามความเชี่ยวชาญของสาขาวิชานั้น พิจารณากลั่นกรอง (Peer review) 2-3 ท่าน
- 3) เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณา ผลเป็นประการใดทางกองบรรณาธิการจะแจ้งให้ท่านทราบ หลังจากได้รับจากผู้ทรงคุณวุฒิครบทุกท่าน
- 4) ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิท่านต้องปรับแก้ หากไม่ปรับแก้จะไม่ได้รับการตีพิมพ์ กระบวนการโดยรวม ใช้ระยะเวลาอย่างน้อย 60 วัน ทั้งนี้ขึ้นกับผู้พิจารณาบทความ และการปรับแก้ไขของผู้ประพันธ์ผลการประเมินมี 4 แบบ คือ 1) เห็นควรได้รับการตีพิมพ์โดยไม่ต้องแก้ไข 2) ควรปรับปรุงแก้ไขก่อนการตีพิมพ์ (มอบหมายให้กองบรรณาธิการพิจารณาต่อ) 3) ควรปรับปรุงแก้ไขก่อนการตีพิมพ์ (โดยส่งมาให้พิจารณาใหม่) 4) ไม่สมควรได้รับการตีพิมพ์

เกณฑ์การพิจารณาบทความ (Review criteria)

- 1) บทความวิจัย และบทความวิชาการ ทางกองบรรณาธิการวารสารจะพิจารณาเบื้องต้น ในด้านคุณภาพของบทความ และการจัดรูปแบบให้เป็นไปตามข้อกำหนดของวารสารฯ หากเห็นว่าไม่มีคุณภาพเพียงพอจะไม่ดำเนินการต่อ หรืออาจส่งให้ปรับแก้ไขก่อน บทความที่พิจารณาแล้วเหมาะสม มีคุณภาพ จะส่งผู้ทรงคุณวุฒิภายนอกตามความเชี่ยวชาญของสาขาวิชานั้น พิจารณากลั่นกรอง (Peer review) 2-3 ท่าน
- 2) เมื่อผู้ทรงคุณวุฒิพิจารณา ผลเป็นประการใดทางกองบรรณาธิการจะแจ้งให้ท่านทราบ
- 3) ข้อเสนอแนะของผู้ทรงคุณวุฒิท่านต้องปรับแก้ หากไม่ปรับแก้จะไม่ได้รับการตีพิมพ์
- 4) เมื่อมีการปรับแก้เป็นไปตามผู้ทรงคุณวุฒิ กองบรรณาธิการจะตรวจสอบความสมบูรณ์เนื้อหาบทความให้เป็นไปตามรูปแบบของวารสาร และตรวจสอบไฟล์รูปภาพที่ใช้ในบทความที่มีความคมชัดในการจัดพิมพ์ก่อนเผยแพร่บทความ

Applied Economics, Management and Social Sciences
ISSN 3027-8449 (Online)

คณะเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์
เลขที่ 50 ถนนงามวงศ์วาน แขวงลาดยาว
เขตจตุจักร กรุงเทพมหานคร 10900
e-mail: aems.eco@ku.th

